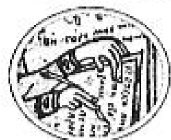
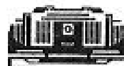
Поредица
БЪЛГАРСКА КЛАСИКА



Издателство
ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ

Поредицата
„БЪЛГАРСКА КЛАСИКА“ излиза
благодарение на любезното
спомоществователство на

МИНИСТЕРСТВО
НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА
и
НАЦИОНАЛЕН ДВОРЕЦ
НА КУЛТУРАТА



1000 екземпляра от всяко заглавие
са предназначени
за библиотеките в България.

ИЗДАНИЕТО Е ОДОБРЕНО
И ПРЕПОРЪЧАНО ОТ **МОН**

ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ

ЧЕРНА ПЕСЕН

Поредицата „Българска класика“
е под общата редакция
на ИВАН ГРАНИТСКИ
и ПАНКО АНЧЕВ

Издателство
•ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ•
София, 2004

ISBN 954–739–245–X

ЛИРИКА
СТИХОТВОРЕНИЯ
1920

АНТОЛОГИЯ

ЧЕРНА ПЕСЕН

Аз умирам и светло се раждам –
разнолика, нестройна душа,
през деня неуморно изграждам,
през нощта без пощада руша.

Призова ли дни светло-смирени,
гръмват бури над тъмно море,
а подиря ли буря – край мене
всеки вопъл и ропот замре.

За зора огнеструйна копнея,
а слепѝ ме с лъчите си тя,
в пролетта като в есен аз крея,
в есента като в пролет цъфтя.

На безстрастното време в неспира
гасне мълком живот неживян,
и плачът ми за пристан умира
низ велика пустиня развян.

УТРО

След бури – мир и тишина,
след нощ – безбрежна светлина.

Над равноширнатия път
лучите вихрен танц въртят –

път царствен царствено поел,
високо плува горд орел.

И аз, пиян от светлина,
в зорите ранни на деня,

повярвал в слънцето, вървя,
през буйно-зрейнали нивя,

и слушам радостно-смутен
как шепне утрото над мен

с дъха на ранните цветя:
ще дойде тя, ще дойде тя.

ОТМИНАТА

На младостта ѝ белите цветя
не бяха вечерна тъга познали
и с тях окитена вървеше тя
да буди радост в чуждите печали;
в очите ѝ на пламенни възторзи
разискряха се пламен рой звезди
и жаждаха милувки двете рози
напъпили връх нейните гърди.

Тя в златолунна нощ ме позова
на празник, на безименни наслади,
но неразбрала грешните слова,
душата девствена се не обади,
че спяха в нея, първи сън заспали,
на младостта ми белите цветя –

а днес по нея всеки поглед жали,
че те цъфтят, ала повехна тя...

ЛЪСТ

При всяка извивка неволна
на моя стремителен път,
пресрещаш ме хищно-разголена
с цветята на своята плът.

Почивка за пътници морни,
за бодри – коварна вълна,
в скрижалите твои разтворени
аз гибел прочитам, жена!

Властта ти на демони власт е,
в гласа ти заплаха трепти,
че в сока на светло причастие
отрова си капнала ти.

Венците на пролети китни
ще свехнат, насипани с прах,
а с тях и мечтите, покитени
в раздола на смъртния грях.

И в глухия мрак ще въстане –
над сипеи страшна луна –
скръбта пред велико познание,
ала и пред гибел, жена!

При всяка извивка неволна
на моя стремителен път,
не спирай ме хищно-разголена,
рабиньо на жадната плът!

СВЕТЪЛ СПОМЕН

Светлий спомен за теб е кат книга любима –
денонощно пред мен е разтворена тя...
Аз съм вечно в лъчи, аз съм вечно в цветя,
сляп за тъмната нощ и злокобната зима.

Всеки ред буди в мен непознати мечти,
на безбройни слънца грей ме трепетът златен,
ти се носиш над мен като лъх ароматен
и сърцето ти в блян до сърце ми трепти.

И живеем в страни, чийто мир не смущава
ни суетна мълва, ни гнетяща печал;
любовта ни е чист, непомътен кристал
и със звездни венци вечността ни венчава.

Там летим и цъфтим сред цветята – цветя;
окрилени души нивга страх не обзима...
Светлий спомен за теб е кат книга любима,
– денонощно пред мен е разтворена тя...

УСМИХНАТИ ВЪЛНИ

Усмихнати вълни край цветни брегове –
с протяжно-сладък звън настъпя златний ден
– из тайни далнини глас нежен ме зове...
– Що значи този сън, тъй странно замъглен?

Не си ли ти това, море на моите дни,
утихнало в нощта след бурний свой кипеж,
и с пламенни слова към светли бъднини,
възлюбена мечта, не ти ли ме зовеш?

Нима ще бликне пак в гърди предишна мощ,
ще вдигнат ли чела цветя на пролетта,
отхранени сред мрак, повехнали сред нощ,
под ледните крила на скръб и самота?

Да вярвам ли?... Вълни край цветни брегове,
с протяжно-сладък звън настъпя златний ден.
Из тайни далнини глас нежен ме зове...
– Що значи този сън, тъй странно замъглен?

НОЩЕН ЧАС

Дали налегна буря тъмни клони,
в горите безнадежден сън заспали
след ужасите на размирен ден?

Дали под притаени небосклони
светкавица-сретнѝца се запали
и гине пътник, с огън ограден?

Дали скала се в бездна не отрони,
зъл бродник за безкръстен гроб пожали
и тръгна да го дири ужасен?

О, нощ на поруганите корони,
о, нощ на поруганите скрижали,
самотна, безнадеждна, бди над мен!

NEVERMORE

Пропасти вечни делят те от мене,
зная, че ти си безкрайно далеч,
но пак като лъч след вековно затмение,
чакам да дойдеш... Ще дойдеш ли?
– Никога веч!

Рано пробуден, с тъги непросветни,
впивам аз погледи в мрака далеч
и с клетви, и жал, безутешно преплетени,
чакам да съмне... Ще съмне ли?
– Никога веч!

Моите градини Неволята черна
с преспи засипа. Те дремят далеч,
а химни и смях в полунощ обезвѐрена
чакам да трепнат!... Ще трепнат ли?
– Никога веч!

НОЩЕН ЧАС

Дали налегна буря тъмни клони,
в горите безнадежден сън заспали
след ужасите на размирен ден?

Дали под притаени небосклони
светкавица-сретнѝца се запали
и гине пътник, с огън ограден?

Дали скала се в бездна не отрони,
зъл бродник за безкръстен гроб пожали
и тръгна да го дири ужасен?

О, нощ на поруганите корони,
о, нощ на поруганите скрижали,
самотна, безнадеждна, бди над мен!

NEVERMORE

Пропасти вечни делят те от мене,
зная, че ти си безкрайно далеч,
но пак като лъч след вековно затмение,
чакам да дойдеш... Ще дойдеш ли?
– Никога веч!

Рано пробуден, с тъги непросветни,
впивам аз погледи в мрака далеч
и с клетви, и жал, безутешно преплетени,
чакам да съмне... Ще съмне ли?
– Никога веч!

Моите градини Неволята черна
с преспи засипа. Те дремят далеч,
а химни и смях в полунощ обезвѐрена
чакам да трепнат!... Ще трепнат ли?
– Никога веч!

КРЪСТОПЪТ

Аз помня кръстопът в поля безбрежни,
там с гордо пълновластие Нощта
от всички зли покрайща в света
на пир извика вихрите метежни.

От юг потръгна неброима рат,
от север друга с тътен се зададе
и пламнаха сред облачни грамади
усмивките на ужаса злорад.

Аз помня вик, ту сдавен, ту издигнат
безсилно сред тържествения рев,
там пътник на смъртта пред черний зев
ридаеше, от бурята настигнат.

И може би (през рани спомням аз!)
то беше бурята на моїта мъка,
нависнала стоглава и сторъка
над моя свят в един безумен час.

Аз помня как утихна нейний пламък,
като заря на угасен пожар,
и помня, че от моя скъп олтар
не бе остало камък върху камък.

– – – – – – – – – – – – – – – – – –

Сега понел надежди-мъртвеци,
спасен, аз бродя из пустини снежни
и своїта мощ и пролетни венци
сънувам в полунощи безнадеждни.

ГРИЖА

Пробуждам се – денят в прозорците ми гледа,
на сладосънна нощ прогонил сетний знак.
Днес що ме чака вън – разгром или победа? –
Не знам, но ти, нали, но ти ме чакаш пак?

С оборено чело стоиш на моя праг,
прошарени коси разпуснала в безреда,
проблясва в твоя взор тревожен полузрак.
Излизам – и по мен ти тръгваш смъртно-бледа.

Покрусен в ранина аз сещам твоя дих
при всеки смел подем, при всякое падение;
кажи, след кой възторг горчилки аз не пих,

и колко божества измряха неродени
на страдното сърце в най-пазения кът,
о, Грижа, спътнице в нерад и стръмен път!

ОТГЛАСИ

Морна и слаба, скърби ме горят.
– Радостен и ясен вий се моят път.
Росните градини скреж и сняг покри...
– Аз ти обещавам пролетни зари!

Буйните потоци зимен студ скова.
– Аз ще ги разбудя с царствени слова.
Де глави на зàвет – там ще подслоним?
– Горд и недостъпен храм ще изградим!

Чуй – над нас злокобно вихър пролетя.
– Страж над теб ще бъда денем и нощя.
Лъч един не трепва в нощний син покров.
– Слънце ще запалим – нашата любов!

ПИСМО

С нечути стъпки в тъмен край отмина
денят, донесъл зной и знойна жад,
и свела небесата, нощ пустинна
лей сълзи над притихналия град.

И в тази нощ, на тебе посветена,
под ромона приспивен на дъжда,
заспива печалта ми, озарена
от спомена за твойто първо Да.

ПЕСЕН

Над моите копнежи умората ранна
крила безотрадни простря.
Скърбя за зората, тъй дълго желанна,
която тъй скоро умря.

Скърбя за росата, която изсъхна
над болни и бледи листа,
за първата песен, която издъхна
на глухо мъртвило в пастта.

В ТЪМНИЦА

О, неволя – да креещ
на неволите раб,
да възпламваш и тлееш –
ту всесилен, ту слаб.

Тук обжегнат от зноя,
там помръзнал в студа,
надломяван от своя
и от чужда вражда.

Да тъгуваш по скрити,
неизгрели слънца,
сам понесъл тъгите
на мильони сърца.

Като воин в тъмница
да не можеш – пленен,
да развържеш десница
в гняв безумно-свещен.

СПИ ГРАДЪТ

Спи градът в безшумните тъми.
На нощта неверна верен син,
бродя аз – бездомен и самин –
а дъждът ръми, ръми, ръми...

Трепнали край черните стени,
стъпките размерено кънтят
и след мен невидими вървят
жалби за преминалите дни.

Образът на милото дете,
някга озарило моя праг,
в спомена възкръсва – чист и драг –
и скръбта расте, расте, расте...

Тя дойде – дете – с пробуден жар,
с пламенна усмивка на уста,
но възжаждал вечна красота,
аз отвъргнах тленния ѝ дар.

Миналото – ах, остана то
тъмен край от скърби заледен
и оттам отпраща тя към мен
своя скръбен вик: защо, защо?

Спи градът в безшумните тъми.
На нощта неверна верен син,
бродя аз – бездомен и самин,
а дъждът ръми, ръми, ръми...

ДАЛЕЧ...

Далеч над мъртвите гори погледна мъртвата луна
и пред очите ми разкри скръбта на тиха равнина.

Напразно дирят път очи, напразно чака жаден слух –
просторът царствено мълчи – навеки слят, навеки глух.

Понявга само тръпен хлад разбужда сънните треви
и някой страшен и злорад слова загадъчни мълви.

Аз дигам сепнато глава, сърце ми свиват страх и мраз.
Потръпвам, спирам се, зова и мре без ехо моят глас.

Като лампада в мъртъв храм погледна мъртвата луна –
и аз бях слаб, и аз бях сам, сред пълна с бури тишина.

МОЛИТВА

Сложи ръка на моите устни,
когато, морна да блуждае,
крила душата ми отпусне
и безутешна възроптае;
сложи ръка и запази ме!
Да не надвие скръб безмерна,
и в гняв, и в горест твойто име
с похулни думи да зачерна!

НА ЗЛОТО...

На злото в безумния бързей,
пронизван от ледна мъгла,
удавих аз своите възтързи
и морно отпуснах весла.

Напред ли, назад ли се вгледам,
не виждам, не помня, не знам,
и в немощ пред смисъл неведом,
взор склопвам покрусен и ням.

В тревожна мечта се унасям
и виждам през горестен сплин,
че в някаква светла страна съм
на Бога най-светлия син.

ПРЕЗ ВЕКОВЕ

„От вас навеки взор отвръща Бог,
идете в безнадеждните юдоли
и в мрачни окаянства и неволи
узнайте неговия гняв жесток.

Там нека се разтлеят в лют порок
и в горест вашите мечти и воли,
но милост стонът ви да не измоли –
от вас навеки взор отвръща Бог!"

Така прорече той и те поеха
през мрака своя път окървавен –
да не намерят в никой час утеха
от оня безпросветно страшен ден

до днес, когато взрян на вековете
в пастта бездънна, тръпна съкрушен –
и като факел полунощен свети
проклятието тяхно и над мен.

СЛЪНЧОГЛЕДИ

Ах, ето де ме ти изведе,
ти, който нявга властно обеща
на моята гордост – вихрени победи
и жар всерадостна на любовта.

Скърбя в градини глъхнали и бледи,
обител на покрусена мечта.
Аз чувам тиха жал по утринта
на слънце невидели слънчогледи.

Кому бе нужна моята съблазън?
Защо съм обнищен, защо наказан –
не знам. Неведа черна заслони

бездънното небе на моето Време
и то ми праща днес нощи и дни,
които само Тя ще ми отнеме.

ПЛОВДИВ

Как бяха скръбни моите детски дни!
О, колко много сълзи спотаени!
Тук първи път се моя взор стъмни
и безпощадна буря сви над мене.

Тук първи път чух възглас: – престани:
да вярваш и да дириш – забранен е
на любовта плодът – и в зли страни
мечтите ти навек ще бъдат пленни.

И днес аз бродя в тоя скърбен град –
едничък дом на моята скръб бездомна –
аз бродя за утехата нерад –

и кат загубен в пустошта огромна.
И толкоз черни мисли ми тежат,
че аз не искам нищо да си спомна.

НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

На робска нощ под свода черен,
за участ царствена роден,
кат слънце тръгна ти – уверен,
към подвига на своя ден.

И хвърли зрак в предел безплоден,
де гаснат болно лъч по лъч,
де всеки трепет благороден
замира в кипналата злъч.

Там тма слепци обезумели
към теб похулен рев изви –
презрений хищно те прицели
и нищият те уязви.

Но, жрец и воин на живота,
ту благ, ту огненожесток,
ти горд възлезе на Голгота
и не отрече своя Бог.

Самси съдбата изпревари
и там, де нявга на скръбта
димяха черните пожари,
днес светят мощ и красота.

Че ден за химни ти дочака,
дочака жътва в своя ден –
и като слънце слезе в мрака,
от блясък царствен озарен.

ГОРА

Накрай полето, дето плавно излъчва слънцето стрели
и в марни валози потокът с вълни приспивни ръмоли,
меда на отдиха стаила дълбоко в девствени недра,
виши колони непреклонни успокоената Гора.

Там дремят приказки старинни, там тае звънка тишина
и в безответните ѝ скути, като вълна подир вълна,
заглъхват хоровете страстни на многогласното поле
и подслон верен в час вечерен намират морните криле.

И знае пътникът отруден, че в презнощ тръпните листа
с участен ромон ще му спомнят на миналото повестта,

в зори низ глъхнали присои, далек от полски прах и дим,
пред него повтор ще възстава животът ласкав и любим,
а денем, лик когато свежда над примирената вода –
ще вижда прежните копнежи там мъдро спящи навсегда.

Че дълги дни към хубост вярна в набег безцелен устремен
той вред в полето е настигнал следите на предвечна тлен
и сам е свърнал – на Гората в съкровищните самоти,
последна радост да изведа, последна скръб да приюти...

Накрай полето, дето плавно излъчва слънцето стрели
и в марни валози потокът с вълни приспивни ръмоли,
меда на отдиха стаила дълбоко в девствени недра –
виши колони непреклонни успокоената Гора.

ЖЪРТВОПРИНОШЕНИЕ

В зори разискрен, брачний пир угасна
на морна вечер в тихите вълни,
и над сърца ни бог на жажда властна
крила широки властно наклони.

И мълком влезли в сънните покои,
де други пир ни готвеше нощта,
сами свалихме ний венците свои
и смутно спряхме – жад и нагота!

Той, властен и вестална да прелъсти,
пристъпи – и не сетих аз кога
вля сладък пламък в самите ми пръсти,
впил в огнен обръч моята снага.

Аз чух възторжни устни да се впиват
по моите бели свежи колена,
и вопли пламенни да ме заливат
като вълната – пламенна вълна.

И в буйно пожеланье взор извила,
в кръвта си чула химна да звучи,
аз паднах нежна – и със сетна сила
протегнах устни и закрих очи.

– – – – – – – – – – – – –

Когато сепнах клепки уморени,
по устните ми лепнеше нектар,
и бледен дим се виеше над мене,
като над новоосветен олтар.

МИГ

Дали се е случило нявга – не помна,
не знам – ще се случи ли... Тъжен и морен,
аз плувах самин из тълпата огромна
на някакъв град огрешѐн и позорен.
Над мене, замръзнало в мисъл безумна,
небето немееше странно далече,
а долу се носеше музика шумна
от стъпки, от смях и преплетени речи.
Но горди и сластни очи не зовяха
на уличен пир моите жажди смирени –
мъжете там хилави воини бяха,
жените – отвъргнати, неми сирени...
В миг глуха вълна над града се пронесе,
в миг всичко в заглъхналост странна потъна,
аз сетих и страх, и молитви в сърце си
и вѝдех света като пропаст бездънна.
Незрими води, с глух и таинствен ромон,
заляха съня на безбрежния неми
и нямаше там ни надежда, ни спомен –
и нямаше там ни пространство, ни време...

И с поглед стъмѐн от предсмъртна замая
аз плахо превих колена прималняли,
помислих, че някакъв глас ще вещае
незнаен завет из незнайни скрижали,
че някакъв бог умилен ще разкрие,
след толкова дни на безумства метежни:
защо е тъй горд и надвластен, а ние –
тъй слаби, тъй горестни, тъй безнадеждни!
Напразно, уви! – Невъзпламнал угасна
великият миг на великото чудо,
нов суетен стрем из тълпата ме тласна,
мечтата смени безпощадна пробуда –
и ропот, и смях в тишината нахлуха...
„Пиян е, безумен е!“ – някой прошушна...
Аз станах. – Небето бе празно и глухо...
Аз плачех. – Тълпата бе ледно-бездушна.

САМОТНИЦИ

Самотен бор на върха – страж забравен,
терзан от буря и горен от жажда,
аз чух възрадван твоя стон сподавен
в часа, когато бурята се ражда –
и върна ли се нявга в праховете
на силний град и в гмежа сам остана,
утешно твоят спомен ще ми свети
и ще успива всяка нова рана.

Че в своята горда мъка аз ще зная
и друга мъка, други стон сподавен,
пронесен и затихнал сам в безкрая,
самотен бор на върха – страж забравен!

СКРИТИ ВОПЛИ

НОЩ КЪМ СОЛУН

Пак тъй жадувана нощта се върна
и с майчин шепот и милувки свежи
съзва на отдих морните войници
и жалбите им с кротък здрач замрежи.

Заглъхна Удово, където много
стоманни сили през деня кънтеха,
снегът на север почерня безмълвно
и сънищата звезден път поеха.

И в схлупената, обгорена хижа –
чер знак на лихата стихия бранна –
ний двама с него пак укрихме своята
умора, в служба на дълга набрана.

Но край огнището у нас отново
припламна жаждата неутолима –
да си възвърнем с виното и мрака
това, що властно ни денят отнима.

И загрубелите ръце не спряха
да пълнят чашите – налей! наздраве! –
докато ясноликвъзторг в сърца ни
последен тъмен вопъл не сподави.

Поде се сплетен разговор, когато
отекват скъпи тайни гласовете
и в всеки девствен въздъх на душата
сълза от светла скръб пролята свети.

Той спомни нявгашна любов в Женева,
аз – своя бурен и отвъргнат полет,
а после писахме... „мисли за мене"
...„не спомняй нашата далечна пролет!"

Когато той задряма, аз възлязох
на хълма над стаените землянки
и дълго слушах Вардар да нашепва
на милосърдните среднощни сянки

за тъмнините на нощта вековна,
за бликналия ден в тоз край неволен
и за настръхналата бъдна среща
на двата вражи вихъра пред Солун...

с. Д., февруари 1916 г.

ПРИИЖДАТ, ВРЪЩАТ СЕ...

Dis-moi, dis-moi guérrirai-je
De ce qui est dans mon coeur...

FRANCIS JAMMES

Приижgат, връщат се, шумят като разлените вълни
на взбунено море, пияно от несдръжната си мощ –
поg тежките им стъпки сякаш морната земя звъни,
тук всеки ден е ден без отдих, безсънна – всяка нощ.

Кои са те? – Безименни – и ти безимен между тях
потъваш в жалбите им глъхнали и в грубите им веселби –
и чакаш примирено празника на кървавия смях,
когато и нaд твоя свят съдбата мрак ще протръби.

И как е странно в грохота на тоя вихър лих,
където всички са един и всеки все пак – сам,
да си припомниш, да пришъпнеш някой плачещ стих
из кротките елегии на Francis Jammes.

22 февруари 1916 г. Към Солун

СТАРИЯТ БИВАК

На Д. Т. Калфов

Някога ний бяхме там отвъд –
в оня тих и слънчев край, отдето
Струма, морна от далечен път,
праща първи поздрав на морето.

Там сред плодната зеленина
на лъки, от златен зной горени,
спомняха разгромната война
само хижите обезлюдени.

И от призори до първи сън
стъпките на рой сурови войни,
като тежък непрестанен звън,
тръпнеха сурови и нестройни.

Всеки завой там ни бе познат,
всеки кът – тъй горестно възлюбен,
сякаш всеки – в тоя малък свят
бе намерил своя свят изгубен...

Но един и в сън не чакан час
нашия притихнал сън разсече –
тръгнахме... нощта бе пак пред нас,
ясний ден – тъй блед и тъй далече.

(Помня, че през тази нощ на юг
странна скръб вещаеше луната
и при всеки стон и всеки звук
звънка бе и плаха тишината.)

Ето ни сега на други бряг...
Друг – брегът, съдбата – все еднаква...
Близката долина лъха мрак
и дъждът, скърбящ и тих, потраква

по палатките... Аз пак съм сам
и мечта тъжовна ме увлича
в стария бивак, пустинно ням,
който в тази тежка нощ прилича

на едно сърце... Къде са те –
смелите ръце, гърди железни?...
Бурен в знойните лъки расте
и в безименна забрава чезне

споменът за оня слънчев кът,
дето жадните за радост тиха
в дни на много кръв и много смърт
мирен сън и мирни скърби пиха...

ТИХА ПОБЕДА

Денят за труд е отреден,
за сласт и мирен сън – нощта,
а що е нощ и що е ден
за нас, изгнани из света?

Сурова вярност на дълга
смени живота пъстролик
и сля се радост и тъга,
сроди се малък и велик.

Вървим под тежките крила
на буреносна, мощна бран
и върху хиледи чела
чер жъртвен кръст е начертан.

Но няма мраз да заледи
топлик жадуващия кълн,
нито ще трепне пред беди
обуреваемият чълн.

Че светли тайни дух прозря
и аз обикнах тоя път,
по който земните недра
тъй властно мамят и зоват.

– Ти наш си, наш си, твоят дълг[1]
е дълг на хрупкавия злак –
в земята майка опознал,
при нея да се върне пак.

Венци от слънчеви цветя
в долини слънчеви плете
и в кротък унес чака тя
да дойде нейното дете.

– Дойди, но с подвиг увенчай
ти своята бренна суета
и нека бъде твоят край
една усмихната мечта!

Нощем, тъй светло примирен,
аз гледам звездния покров
и тихом се струи над мен
и крепне земната любов.

[1] В Дебеляновите изд. под ред. на А. Стоянов думата е поправена – *дял*; някои автори смятат редакцията за уместна и предпочитат този вариант на стиха.

Разстлала се е ясна шир
и в нея странникът недраг
след много бури най-подир
намира своя роден бряг.

Там родни сенки с родна реч
посрещат брата и сина,
а нейде гордо и далеч
плющят победни знамена!...

ЕДИН УБИТ

Той не ни е вече враг –
живите от враговете
бурна ги вълна помете
нейде към отсрещний бряг.

Ето, в хлътналия слог
легнал е спокойно бледен
с примирена скръб загледан
в свода ясен и дълбок.

И по сивата земя,
топлена от ласки южни,
трепкат плахи и ненужни
с кръв напръскани писма.

Кой е той и де е бил?
Чий го зов при нас доведе,
в ден на вихрени победи
да умре непобедил?

Клета майчина ръка,
ти ли го в неволя черна
с думи на любов безмерна
утеши и приласка?

Смешна жал, нелепа жал,
в грохотно, жестоко време!
Не живот ли да отнеме
той живота свой е дал?

И нима под вражи стяг
готвил е за нас пощада? –
Не, той взе, що му се пада,
мъртвият не ни е враг!

СИРОТНА ПЕСЕН

Ако загина на война,
жал никого не ще попари –
изгубих майка, а жена
не найдох, нямам и другари.

Ала сърце ми не скърби –
приневолен живя сирака
и за утеха, може би,
смъртта в победа ще дочака.

Познавам своя път нерад,
богатствата ми са у мене,
че аз съм с горести богат
и с радости несподелени.

Ще си отида от света –
тъй както съм дошъл, бездомен,
спокоен като песента,
навяваща ненужен спомен.

ЕЛЕГИИ

•

ТИ смътно се мяркаш
из морната памет,
кат бродница сънна
в бездънна гора –
аз тръпна след тебе
и тръпно ме мамят
в мъглите вечерни
две черни пера.

След сетната среща
да срещна забрава,
подемах се, падах
и страдах навред.
Нощта ме разлюби,
денят отминава,
ни радост донесъл,
ни весел привет.

И ето, погребал
в тъга непобедна
надежди и младост
в безрадостен склеп –
аз гасна, аз гасна
с утеха последна –
на спомена в здрача
и плача за теб.

•

ДА се завърнеш в бащината къща,
когато вечерта смирено гасне
и тихи пазви тиха нощ разгръща
да приласкае скръбни и нещастни.
Кат бреме хвърлил черната умора,
що безутешни дни ти завещаха –
ти с плахи стъпки да събудиш в двора
пред гостенин очакван радост плаха.

Да те присрещне старата на прага
и сложил чело на безсилно рамо,
да чезнеш в нейната усмивка блага
и дълго да повтаряш: мамо, мамо...
Смирено влязъл в стаята позната,
последна твоя пристан и заслона,
да шъпнеш тихи думи в тишината,
впил морен поглед в старата икона:
аз дойдох да дочакам мирен заник,
че моето слънце своя път измина...

– – – – – – – – – – – – – – – – – – –

О, скрити вопли на печален странник,
напразно спомнил майка и родина!

•

ПОМНИШ ли, помниш ли тихия двор,
тихия дом в белоцветните вишни? –
Ах, не проблясвайте в моя затвор,
жалби далечни и спомени лишни –
аз съм заключеник в мрачен затвор,
жалби далечни и спомени лишни,
моята стража е моят позор,
моята казън са дните предишни!

Помниш ли, помниш ли в тихия двор
шъпот и смях в белоцветните вишни? –
Ах, не пробуждайте светлия хор,
хорът на ангели в дните предишни –
аз съм заключеник в мрачен затвор,
жалби далечни и спомени лишни,
сън е бил, сън е бил тихия двор,
сън са били белоцветните вишни!

•

АЗ искам да те помня все така:
бездомна, безнадеждна и унила,
в ръка ми вплела пламнала ръка
и до сърце ми скърбен лик склонила.
Градът далече тръпне в мътен дим,
край нас, на хълма, тръпнат дърветата
и любовта ни сякаш пò е свята,
защото трябва да се разделим.

„В зори ще тръгна, ти в зори дойди
и донеси ми своя взор прощален –
да го припомня верен и печален
в часа, когато Тя ще победи!"
– О, Морна, Морна, в буря скършен злак,
укрий молбите, вярвай – пролетта ни
недосънуван сън не ще остане
и ти при мене ще се върнеш пак!

А все по-страшно пада нощ над нас,
чертаят мрежа прилепите в мрака,
утеха сетна твойта немощ чака,
а в своята вяра сам не вярвам аз.
И ти отпущаш пламнала ръка
и тръгваш, поглед в тъмнината впила,
изгубила дори за сълзи сила. –
Аз искам да те помня все така...

ПОД СУРДИНКА

...И стало беспощадно ясно
жизнь прошумела и ушла.

А. БЛОК

•

Като безумната закана
на Бог злопаметен, злорад,
крила отпуща вечер ранна
над моя скърбен виноград.

Пристъпят мълком сенки строги
и с тях пристъпя странно сам
часът на черните итоги –
на разкаяние и срам...

Де мойта свежа, росна зелен,
де грозда, в късен зной налян? –
Ах, моят труд бе труд безцелен
и блян безплоден – моят блян!

И де сега сърце да скрия,
де сетен плам да приютя?
– Далече тътне лиха стрия
и дебне в мрака, дебне – Тя!...

•

Изминал пътя през лъките
на Любовта и Радостта,
незнайна власт ме в мрак покити,
аз бродя в гибелни места.

Аз тръпна в огнена замая
като прокудена лъча,
къде съм – диря и не зная,
къде съм – гасна и мълча.

А през запречените стволи
из безприютни гълбини
залутан стон за милост моли
и в неповолен грях вини.

То сякаш горко запленена,
далече в глъхналия лес,
звъни душата на Verlain'а:
„dis qu'as-tu fais de ta jeunesse!"

•

Назад, през сънища стъмени,
аз впивам взор неутолен –
неутолен и блед пред мене
въстава моя минал ден.

И нечий глас през сълзи пита:
защо меда е неизпит,
защо е скръбна Афродита,
а в прах покитен твоя щит?

Нима затуй над теб звучаха
тръби на свят и светъл грях
и ти бе ту невинност плаха,
ту лих борец, ту строг монах,

та днес пред самата провала,
да разумееш с горка жал,
че аз в Живота съм те звала,
а ти си сам Смъртта избрал...

•

– Живях в заключени простори,
в неумолима пустота,
и в моита повест се повтори
на някой Люне повестта.

Скверниха нищи моито знаме,
враг – моита девствена земя,
а над мощта и гордостта ми
измамна слава се надсмя.

И ето, свел очи, в които
безумна пропаст се вдълба,
с последен жар в сърце разбито
аз шъпна пламенна молба:

Царице, спрях до твоите кули –
прати ми в презнощ вихрен стон,
кат бледен лист да ме отбрули
от моя обезлистен клон.

ЛЕГЕНДА ЗА РАЗБЛУДНАТА ЦАРКИНЯ

Mon ame est une Infante...

ALBERT SAMAIN

•

...И там, на тоя бряг, на тоя бряг пустинен,
от вечните води и милван, и терзан,
на вярна стража спрян, един чертог старинен,
един чертог зловещ виши безгласен стан.

В градините, мечта несмела замечтани,
трепти на страх и скръб отровната роса
и в мъртвата вода на мъртвите фонтани
оглеждат своя сън безсънни дървеса.

Стени и сводове спокойна тлен прояжда,
мъх, ситни нокти впил, колоните гнети,
и никой ведър час там радост не обажда,
че никой сребрен рог там празник не вести.

Понявга само в сън безсилен лъх повява,
и в трепета болнав на мигом сепнат стон
проеква тъмна жал по девствената слава
на някой овдовял и обезславен трон...

•

Кой изхлипа в пустошта
на замлъкналите зали?
Тишината ли пожали
своята пръвна яснота?
Кой на кулата възлезна
и с копнеж ръце простре
към притихналата бездна
на неверното море?
Кой в градината стаи
дъх под черните заслони?
– Своя бряг луната гони
и безмълвие струи...

•

С болката на прималняло цвете
в пазвите на ранна хладина,
ден и нощ аз питам ветровете
и неверната луна:
странници, от път неуморени,
зрящи неизгледни далнини,
не узнахте ли дали над мене
нявга пак ще прозвъни
светлий глас на оня цар далечен,
който след притихнала тъга
в сън ми се яви и ми обрече
неизведени блага,
неизведени блага в страните,
дето ек пресреща всеки зов
и с венци нетленна пролет кити
всяка радост и любов.
Той склони над мен усмивка тиха,
но едва десница ми простря,
зли тъми ревниво го прикриха
в своите ледени недра.
И дочух аз ласкав глас: бъди ми
вярна – и при теб в уречен час,
минал през моря неизбродими,
пак ще се завърна аз!

Де е той? – Аз чакам оттогава,
аз горя в пожар неугасим –
ту искрà сърце ми озарява,
ту мрачù го мътен дим –
и кога в очи ми той възлезне,
мойта скръб безпаметно се рве
в безднúте на сладости възмездни,
дето я Грехът зове.

•

– „Витае трета нощ над водната пустиня
и мрачните скали отекват странен тътен,
за прилив иде час, а ти все бдиш, царкиньо,
и твоят взор гори, от сластен дим помътен.

Дойди и разстели коса дълбокорунна
на моите колена, – привел чело над тебе,
аз кротко ще приспя със лютна среброструнна
великата ти скръб пред незаслужен жребий.

Загледано към нас през сплетените клони,
небето ще разкрий предвечната си слава
и твоята звезда несетно ще отрони
то в тихото море на тихата забрава.

Чуй горката молба на своя паж, царкиньо,
отпада дивен взор, от сластен дим помътен –
витае трета нощ над водната пустиня,
а мрачните скали отекват странен тътен.“

•

И когато завърши триношното бдение
и умора прекърши лилейна снага,
час безумен настава за черни падения,
че потърсва забрава надвластна тъга.

Снела скъпия пояс на румена девственост,
тя пристъпя несвоя, с безтрепетен взор
из чертога заспал и нелепо тържествена
слиза в мрачните зали на мрачен позор.

Тя жаднее – и в мрака, под сводове каменни
дето властно я чака препълнен потир,
гръд обнажила, броди и в пориви пламенни
рой презрени нероди привиква на пир.

Като мѝхи зловонни над блатните пясъци
из притулни притони стълпяват се те,
кръвно вино подклажда нестройните крясъци
и греховната жажда неспирно расте.

Утолено догаря триношно страдание,
че прегръдки разтваря тя с огнена лъст –
през очите ѝ греят тревожни сияния,
но ликува над нея наситена Мъст.

•

Бурята стръвно изхвръкна
из своите подводни гнезда –
едва затрептяла звезда
в облаци черни помръкна –
пламък и гръм небеса разлюляха...
– Аз пих сладостта на упойни треви...
„Плаха царкиньо, заспи, забрави –
заспи, забрави!"

Бурята огнено жали
над тебе и твоя позор,
не чуваш ли в хиляден хор
мощни вълни заридали –
ридаят те с твоята мъка несдържна...
– Аз пих сладостта на упойни треви
и мракът чрез мен светлините надви...
„Тъжна царкиньо, заспи, забрави –
заспи, забрави!"

Бяла вълна ще отмие –
следите на черната сласт –
и нова, неведома власт
утринна шир ще открие
пред взора на твоята бодрост победна...
– Не чакам ни мир, ни утеха, уви!
„Бедна царкиньо, аз плача – заспи, забрави, –
заспи, забрави!"

•

. . . .
. . . .

Денят издига златен щит
над умирените води. –
Тъмите слънце победи
и с много сълзи е отмит
позорний спомен в морна памят...

Как властно погледа примамят
безбрежни морски ширини
и в безметежна яснота
потръпват волните вълни
о, как е светло след скръбта,
която в буря се изплака!

С невинен смях сърцето чака
дори и смътния мираж
на бели корабни платна,
които в синя далнина
ще зърне влюбения паж
и вест желана ще прошъпне...
Царкинята в надежди тръпне!...

•

И ето – отново три деня в растяща тревога
безцелно изнизваха своите болни лучи,
и ето – отново над нея, печална и строга,
последната нощ се надвеси...
– Морето мълчи.
О, радост жадувана, радост сънувана, де си?
– Морето бездушно мълчи.

Умора надмогва безсилните свилни ресници,
дим мътен пребулва изгрели за радост очи
и смъртно встревожени вечерни птици
пищят пред незрими завеси...
– Морето мълчи.
О, смърт умирителна, смърт утешителна, де си?
– Морето бездушно мълчи.

•

Мълчи, а светлий бряг застила черна тиня.
Назрели за греха, кънтят греховни бездни,
витае трета нощ над водната пустиня
и блудна мрачина гаси венците звездни.

СТИХОТВОРЕНИЯ,
невключени в изданието от 1920 г.

•

Мълчи, а светлий бряг застила черна тиня.
Назрели за греха, кънтят греховни бездни,
витае трета нощ над водната пустиня
и блудна мрачина гаси венците звездни.

СТИХОТВОРЕНИЯ,
невключени в изданието от 1920 г.

ТВОРБИ, ПЕЧАТАНИ ПРИЖИВЕ

•

КРИСТАЛНА нощ. Стоя под гранките,
заспали на ароматни дървеса,
и вслушвам се в нощта,
и със тъга за теб мечтая,
о, моя хубава мечта!

На твойта стая в светналий прозор
аз впил съм огнен взор,
дано те зърна там,
о, дивен плам,
блестящ в душа ми, теб посветен храм!

И ти се мярна – призрак, изтъкан
от лек ефир;
и сладка радост в мен цъфнà,
ала изгуби се за миг и пак
обзе душа ми страшен мрак...

Кристална нощ. Стоя под гранките,
заспали на ароматни дървеса,
и вслушвам се в скръбта,
запяла в моите гърди!
И чезна аз без теб, о, моя хубава мечта!

ПОСВЕЩЕНИЕ

I

На таз, която в нощи мълчаливи
кат призрак свят дохожда в моя кът
и нов живот ми в жилите разлива
и с райска сладост пълни ми духът!

На таз, коя вирее ми в сърцето
и кат звездица в тъмний мрак сияй,
и моята лодка води сред морето
на щастьето към светлий хубав край!

На таз, коя зарита в скръб безкрайна,
кога в борбата падна аз сломен,
на моят гроб ще дойде в нощ потайна
сълзици да пролее зарад мен!...

II

Когато вишните цъфтяха,
от нежний мирис упоен,
под тях почивах и ветрецът
прах цветен сипеше над мен.

Днес пак отидох, но крила си
над тях простряла бе смъртта
и не с прах вятрът ме поръси,
а с жълти сгърчени листа.

III

Малинен дъх разпръскват твойте устни,
о, сладък дъх на майските цветя!
И преблажен е, който пръв откъсне
от тях малината на любовта!

Кокичета страните ти покриват,
посипани с брилянтена роса...
Ах! Кой щастливец нощем ще обвиват
къдриците на твоята коса!...

IV

Скри се златно слънце зад горите,
вредом легна мъртва тишина;
месец бледен мълком в мрачините
си светлика сребърен пръснà!

И ей, тих вечерник се зададе
отдалеко, жаден за покой –
тихо шепнат вейчиците млади
и се свеждат върху гробът мой.

V

Аз ще го запазя – първото писмо,
що за тебе писах – китка от лъчи,
преди още сърце ми есен да смрази!
Аз ще го запазя – всеки ден и час
ще го препрочитам с горестни сълзи.

Аз ще ги напиша – първите слова,
що ми ти продума, с огнено перо
връз сърцето страдно – пуст безмълвен храм –
и в живота мрачен – непрогледна нощ –
само те щат дивно да сияят там.

Аз ще я погреба – първата мечта,
зарад теб родена в мълчалива нощ!
Аз ще я погреба в сладка самота
във незнайно кътче и връз нейни гроб
ще посея тъжни есенни цветя!...

КОПНЕЖИ

I

В утрен час из прашний полски път
вихрен кон размята буйна грива –
млад юнак си в родний край отива.
Ах, къде е моят роден кът?

В полский шир хей там далеч в мракът
трепна огън – пътници нощуват, –
с глъч и смях за родний кът пътуват.
Ах, къде е моят роден кът?

Три дни веч не спира още дъждът,
мрачна есен висне над земята –
мрак и мъка стягат ми душата.
Ах, къде е моят роден кът?

II

Брезите сладостно заспали,
облъхва трепетно нощта,
и от клонѐ им погрозняли
се ронят златните листа.

Самин загледан в небесата,
звездите огнени следя,
и в техний рой, с копнеж в душата,
аз търся своята звезда.

И блян ме сладостен люлее
за оня лучезарен край,
де вечно щастие владее,
де вечна красота сияй.

И де животът свиден ден е
и цветна пролет – младостта...
От тъмните брези над мене
се ронят златните листа...

СМЪРТ

Под нежний лъх на вечер ароматна,
пребулени със мек янтарен прах,
заглъхват в мир простори необятни,
че светъл ангел ръси сън над тях.

Последний стон на морний ден издъхва
на здрача във безшумните вълни...
Невидимо крило над мен полъхва
и сладък глас зове ме в далнини.

Безчет звезди се стичат в небесата,
на светъл пир призвани от нощта,
и в кротко упоение душата
заспива в златний скут на вечността.

ВИДЕНИЯ

В градината аз чух риданья и проклятья,
в градината видях крилата на смъртта –
на горест безотрадна в студените обятья
там плачеше брезата за своите листа.

В гърдите си аз чух проклятья и риданья,
в гърдите си сетих безкрайна пустота –
сред гробища пустиня, от бледний лъч огряна,
там плачеше душата над сетната мечта.

ОТДИХ

Ти ела, разбуди ме тогава –
на великата радост в часът,
кога царствений ден ще изгрява
над изгубений в бездните път;
ти ела и болезнено нежно
аромат над душата разлей
и за радост и щастье безбрежно
чародейната песен запей.

Аз от нея пробуден, ще стана
и мощ светла ще бликне у мен,
и със теб, о зора възмечтана,
от лазурни мечти упоен –
ще летя към пределите звездни,
поглед в слънцето златно опрял –
ще летя над долини и бездни,
преизпълнени с мрак и печал.

О, ела ти при мене тогава
и тогава ме сал разбуди,
посред нощ, ах, недей ме смущава
и среднощний ми сън не буди.
И догето се раждат лъчите,
нека сладостен сън осени
мен – изгубений пътник в мъглите
на безплодни пустинни страни.

ПОЛЕТ

Par-dela le soleil, par-dela les ethers.
CH. BAUDELAIRE

От мръсния лик на суетност вседневна
блажен е тоз, чийто се дух отврати,
разкъса веригите свои той гневно
и с вихрен полет в небесата лети.

Там жаден за смърт под нетленния блясък
на вечния мир и на вечния ден,
той среща на мълниите гордия трясък
и пада от царствено щастье огрен.

ПРОЛЕТНИ ДНИ

В зори зефири светли прилетяват
на тънки пеперудени крила
и с жизнен сок и сили напояват
заглъхнали долини и поля.

В предчувствия за радост непозната
пред златна рожба в светла бъднина
бдят в сочните прегръдки на земята
покълналите вече семена.

А минзухари край потоци чисти
във сладострастна дрямка се топят
и в чашите им янтарно-златисти
предутренни моления кипят.

И щом издъхне пламенна зорница,
от изток, празнично зарумянен,
на лучезарна росна колесница
понися се на път чаровний ден.

Нетленна младост в погледа му свети,
от устните му блика аромат,
а ранни утринни мъгли, обзети
от страх пред възхода му, се топят.

И тръгват в упоение лъчите
да търсят нецелунати листа,
и пълни бездните и висините
потокът свеж на жизнерадостта.

•

В ПРЕДСМЪРТНО блаженство небето се къпе,
син здрач над земята се кротко люлей,
от изток нощ тайнствена властно настъпя,
умора над сънните клепки тегней.

И сън ароматен упива душата,
дух тъмен ѝ приказки тъмни шепти,
и тя на вълшебний си блян към страната
кат птичка изпусната волно лети.

Там в бистри лазури се носи псалома
на вечната младост и вечния мир,
и скланят се вейките в нежна притома,
целувани сладко от девствен зефир.

Там вредом на щастьето зракът прониква
и вредом усмихнати трели трептят,
потокът на първата радост пребликва,
цветята на първата пролет цъфтят.

Но още да въздъхнат гърдите не сварят,
с плач горък пробуждам се, о, самота!
В огнище забравено искри догарят
и гледа в прозорците мои нощта...

•

ОТДАВНА е слънцето чуждо за мене,
аз тлея на мъките в тъмен вертеп.
Живот-красота, о, живот-наслажденье,
докрай ли ще бъда разлъчен от теб!

Докрай ли молитвите в мрак ще замират,
докрай ли в гърдите ми скръб ще цъфти
и моите погледи прах ще намират
там, дето са търсили златни мечти.

•

КОГАТО нощ се спусне над земята
и морний ден в незнаен край замине,
самин кат плаха сянка в тъмнината
заскитвам аз сред тъмните градини.

И дълго вслушан с трепет непонятен
в словата на кристалното мълчанье,
аз спомням за деня си невъзвратен
и пролетното слънчево сиянье.

Предчувствье смътно болен дух обзима,
избликва кръв из цъфналите рани
и пламва мъката неугасима
зарад искрѝте, рано разпиляни.

Тогава морен спирам край фонтана
и плача с тях – те мойта скръб дозели, –
оголени върби през есен ранна
и кипариси в сън чела навели.

•

АЗ знам, че когато се нявга пробуди
душата ми, пътница морна заспала,
часът на великата горест ще бъде
по радост завинаги вече умряла.

Аз знам, че в очите ѝ ужас предсмъртен
ще пламне и горко тогаз ще трепери –
ще види кристалния извор размътен,
в руини чертога свой тя ще намери.

Цветята увехнали прах ще покрива
и бурен навред вместо рози ще никне.
Напразно тогава сълзи ще пролива –
безмълвие, мрак ще се неи откликне.

Аз знам и самин във самотност живея,
че страх от шума в тишината ме куди –
душата си в сладостна дрямка люлея;
дано се тя никога веч не пробуди!

НЕПОЗНАТА

Нощ ледена властно се стеле над мен,
и в жажда за радост и ден,
аз чезна по нейните тъмни крила.
– Ела, възжелана, ела!

Рой вихри бездомници глухо тътят –
пред мене ни зàвет, ни път, –
на щастие минало призрака блед
покриват забрава и лед.

Ела, възмечтана, и вожд ми бъди,
към светли ме дни поведи –
и песен за вяра и бодрост запей,
страха ми, скръбта ми развей!

Аз с тебе ще тръгна – и бодър, и смел –
към онзи незнаен предел,
да търся всевечните мощни зари –
далеч зад моря и гори.

Ще бъдем ний там възвисени орли
над стръмни гранитни скали –
с огрени от златното слънце чела...
Ела, непозната, ела!

•

БЕЗПЛОДНИЙ шумен ден замлъкна.
Самин аз чаках в тъмнината –
че ти далеч от мен замръкна,
сестрице моя непозната.

Че толкоз пролети умреха –
едничък цвят ли не остана?
Донес ми вяра и утеха,
сестрице моя възжелана!

Че в страх безумно леденея
пред първий студ на люта зима –
о, пламък дай ми да се сгрея,
сестрице моя най-любима!

ЗАМИРАЩИ ЗВУЦИ

I

Изглеждам аз годините преминали:
рой призраци с разплакани очи –
мечти без път, мечти без цел погинали
в томление за слънчеви лъчи.

Изрядко – миг – упивания сладостни
от майски лъх и бисерна роса –
и пак сълзи, пак пътища нерадостни,
ридания и тъмни небеса.

II

И ето скръб крила над мен привежда –
ти моято сетно щастье разруши,
и в този път на мрак и безнадежда
какво ще може да ме утеши?

А как мечтах със тебе да достигна
аз в търсений предел на радостта,
в призвездна висота да се издигна
над пропасти от смрад и суета!...

III

Внезапно кипнала, замря
на радост светлата вълна
и между нас се разпростря
ненарушима тишина.

Заглъхва в ледната тъма
към теб понесеният зов
и непригледана, сама,
догаря пламенна любов.

IV

Как жадно гледах в твоите очи,
о, дивно хубав цвят на пролетта.
Неугасимий жар на любовта
как жадно чаках в тях да полючи.

И как безумна бе ми радостта,
кога дочух гласът ти да звучи:
– Ела, изгряха твоите лучи –
на щастието златний ден наста.

УСТРЕМ

Химн от арфа златострунна,
прозвучала под ръцете
на пробудената пролет,
пълни с радост целий свят;
и сред звуците кристални,
в росни, светнали долини,
минзухари подранили
и кокичета цъфтят.

В светлий празник на живота
чезнат скърби и съмнения,
бликват сили спотаени
в жадно чакащи гърди;
златни сънища душата
на крилата си понасят
в лъчезарните предели,
дето бързат устремени
размразените води.

ПРЕЗ АПРИЛ

I

Пристъпяш сред бисерно-златни лъчи;
властително взорът ти девствен сияе;
в гласа ти надеждата свята звучи
и люляк в дъха ти ухае.

Мъглите път правят на твоя възход,
смирено притайват се вихрени бури,
и пълни със радости, смях и живот,
усмихват се ведри лазури.

О, пролет-вълшебница, пролет-мечта,
едничък аз срещам те пак безучастно,
през есени плачущи, зими, лета,
притискан от скърби всевластно.

Съмнения тъмни в душа ми горят,
топя се от спомени горки сподавен
и чезна, самотен сред празника свят
от твойта усмивка забравен!...

II

Над долини и гори
лей се мир и благодат,
нежно-меден аромат
и бленувани зари.

Там, край злачни брегове,
бързат къдрави вълни,
към сребристи далнини
пролет ги зове.

Само в твоите гърди
подслони се горестта,
черна тя, като нощта,
там несменно бди.

О, засмей се, затрепти,
химн на слънцето запей,
че веднъж се свят живей
и веднъж април цъфти!

СПОМЕНИ

I

Не бе отдавна: в златен миг
от тежък сън се сепнах аз –
а сякаш бездни-векове
изминали са оттогаз.

С огрян от радост ведър лик
чух зов към светли бъднини
и край незнайни брегове
съзрях притихнали вълни.

Пред мен животът млад разкри
нетленната си красота,
поръсен с бисерни зари
от слънцето на пролетта.

Аз знаех – радост ме зове
и пак и слаб, и ням стоях,
с оковани мисъл и език
от тъмен смут, неволен страх.

Не бе отдавна: в златен миг
от тежък сън се сепнах аз –
и сякаш бездни-векове
изминали са оттогаз.

II

В тъги родени, тъжни мрат
и упования, и вяра –
о, дни, де свършва наший път,
де тъй в безумна изпревара?

В душа ми пламък не оста,
над бездна пак стоя надвесен,
а как бе дивна пролетта,
как светла – пролетната песен!

В душа ми споменът ридай
о, плач на ангелите пленни,
а как бе дивен китний май
с потока негов бистропенни!

В тъги родени, тъжно мрат
и упования, и вяра –
о, дни, де свършва ваший път,
де тъй в безумна изпревара?

ЛЪЧ

Обичам те кат първи лъч – росата,
роса на мойте злачни широти! –
Кат ястреб смел, изгубен в небесата,
душата ми към твоя свят лети.

Желая те кат ручей лих – покоя,
покой да влееш в бурите ми ти.
И търся те и в тъмний мраз, и в зноя,
и в бездни, и в призвездни висоти.

РОЗИ

Злокобни сенки в пътища неради,
отминати, далеч остават те –
и ден из ден, с по-светли изненади
на щастието приливът расте.

Кристалното небе на любовта ни,
знам, няма бурята да помрачи
и кът един дори не ще остане
в сърце ми, непрепълнен със лъчи.

В градини пролет радостна полъхна –
слана и преспи ще ли ги смутят? –
Възкръсна моя ден, нощта издъхна
и розите цъфтят, цъфтят, цъфтят.

ЗЛАТНА ПЕПЕЛ

Поведох те низ пътища потайни
на своя храм към скривания вход –
убих девствеността на своите тайни
и поверих ти целий си живот.

И казах: – Похищавай плод след плод,
за тебе брани, никому незнайни –
на скръбна нощ под глъхналия свод,
на утрото в усмивките безкрайни.

Ела, презри мъжденията и дим –
на първий жар отдай се до забрава,
и нека тъмен страх те не смути,

защото ние няма да скърбим!
– Знай, златна пепел винаги остава,
кога сред огън младост отлети.

ПРОЛЕТНО УТРО

В незнайности прокудила
о, пролет – лед и мраз,
в смъртта живот разбудила –
усмихвай се над нас!

Обливай ти душите ни
с безбрежна светлина,
тъй дълго запокитени
сред нощ и тишина!

Денят ни ден всевечен е,
без бури и мъгли –
един на друг обречени,
кой нас ще раздели?

Вървим и любовта ни е
далеко над света,
безкраен път – сияние
към мир и красота!

СЪН

Сънувах сън – о, сънища неверни! –
Над бездна, в непрогледни мрачини
стояхме; в дълбините неизмерни
с глух ропот се премятаха вълни.

До мен бе ти, що мойта нощ разсея,
но с нощ бе пълна моята душа,
и страшните предчувствия във нея
напразно се стремях да заглуша.

В миг булото на ужас и тревога
печалния ми поглед замъгли
и паднах аз в най-горка изнемога,
подхлъзнах се от мокрите скали.

Предсмъртен вик процепи тишината –
аз паднах в бездни, – свяст ми се зави,
и ти, с злораднии смях на Сатаната,
изкиска се и гърбом се изви!

КРЪСТОПЪТ НА БЪДЕЩЕТО

Сред вековни, неспирни борби,
на уречен, свещен кръстопът
ще се срещнат две вражи съдби.

Неспокойни на стан ще се спрат
там два свята. – Далечни тръби
в притаения мрак ще зоват.

И ще кажат едните тогаз:
„Ний вещаем безбрежен простор –
волността, светлината са с нас!“

Ще откликнат: „Прогнилий затвор
нам е драг, с своя ужас и мраз –
на отчаян ний идем отпор!“

И ще бъде тържествен часът,
дългочакан след глухи борби,
час на светла победа и смърт.

Под напевът на бойни тръби
в царствен блясък ще пламне светът.
О, бой сетен на вражи съдби,

о, далечен, свещен кръстопът!

•

ДОЛЕТЯЛ из презморски страни,
страстен дъх ме унася, упива...
О, не бе ли тъй сладък дъхът
и на първата пролет щастлива?

Спомен тъмен тревожно сенѝ
радостта ми, о, вихрено време!
Тез цветя, окол мен що цъфтят,
пак ли есенник лих ще отнеме?

НОЩЕМ

На лунния трепет вълните
заливат скръбта на безлюдния път.
След ден на позор и на сълзи прикрити
как тихо, как сладостно жалбите спят.

Низ широките плодни простори
не тревва ни сърп, ни звънтяща коса –
то сякаш сонм ангели с бели амфори
прелитат над тях и разръсват роса.

Далечна звезда се отронва;
пустинно мълчи небосводът дълбок
и чут е вълна как вълната догонва
в прикрития в тревните пазви поток.

Аз тръпна, аз тая, аз плувам
в море от покой и безсилни лъчи
и тъй съм смирен – сякаш повтор целувам
през сълзи целунати нявга очи.

ТВОРБИ, ПЕЧАТАНИ СЛЕД СМЪРТТА НА ПОЕТА

Стихотворения, включвани в досегашните издания

СТИХОТВОРЕНИЯ, ВКЛЮЧВАНИ В ДОСЕГАШНИТЕ ИЗДАНИЯ

СЪНЯТ НА ГЕРОЯ

Врагът отстъпи, млъкнаха гърмежи,
димът вечерний ветрец разпиле,
очите морни сладък сън замрежи
и пак утихна бойното поле.

И той задряма в миг и засънува,
на своята пушка наклонил глава,
и стори му се, майка си че чува,
че му нашепва сладостни слова:

– Не бой се, сине мой, от враговете,
макар и в боя ти да паднеш пръв –
за отмъщенье роден край зове те
пет века ръсен със невинна кръв.

Ако загинеш – загини достоен,
ако се върнеш, знай, че цял народ
ще слави вечно своя верен воин,
за него сложил своя млад живот!

Тя пак замлъкна. Той простря десница
да я прегърне – но за миг откри
очи – в небето грееше денница
и сипваха се румени зари.

Тръбите пак тревога затръбиха...
И стана бодър, и в ужасний бой
падна на устни със усмивка тиха,
тъй както пада всеки смел герой.

•

ОБИЧАМ да гледам през тъмните гранки
на кротко склонени под мен дървеса
как мълком разстилат се нощните сянки
по плувнали в жар небеса...

И трепетно вслушан в мълвата потайна
на рано-ранилите плахи звезди
да чакам ответ на великата тайна,
която душата ми в мрак обгради.

И дълго да роня във нощните скути
сълзи за отминали в път красоти,
сълзи за молитвите свои нечути
и рано умрели мечти.

•

И ВСЕ с надежда бяха дървесата
лъчи над тях ден слънчев даророни,
но в тъмна нощ бе празник в небесата
и сняг обсипа голите им клони.

Замлъкнаха те, в горка скръб замрели,
под бремето на новите одежди –
на бляновете в сетний час съзрели
безплодьето на своите надежди.

•

РАЗЯЖДА гърдите ми кървава рана,
отпущат се в немощ ръце...
А в целия свят ти едничка остана
най-скъпа за моото сърце...

Дойди, успокой ме, дойди – утеши ме,
нерадостен път ме сломи;
сияние дневно е твоето име,
а моето – нощни тъми...

Живота бездушен ме люто измами,
крилата ми светли скова
и с клетви и вопли сред пропастни ями
наведох аз горда глава.

А някога слънчевий блясък обичах,
сънувах победни борби
и в страстно безумье се страстно увличах
сред екнали бойни тръби.

Но рано сподвиха ме скърби без име,
нерадостен път ме сломи;
дойди – успокой ме, дойди – утеши ме,
ден дай ми в среднощни тъми.

Че зее в гърдите ми кървава рана,
отпущат се в немощ ръце,
а в целия свят ти едничка остана
най-скъпа за моито сърце.

СВЕТЛА ВЯРА

За старий свят настават сетни дни;
разкъсват се верига след верига –
и над самите му развалини
на правдата олтарът се въздига.

Отлита непрогледна тъмнина,
огрява слънце сънни небосклони.
И гордо вее своите знамена
безбройна рат, безбройни легиони.

В очите утренни лъчи горят,
не ги смущава страх от тъмни срещи,
че пред сдружената им сила мрат
на гнет и мъка сенките зловещи.

Намериха те търсения брод
и виждат бряг във пурпурна позлата...
О, светла вяра в новия живот,
как сгряваш и повдигаш ти сърцата!

ПРОЛЕТ

Разнасят се облаци черни,
топи се последният лед
и светлата пролетна радост
прониква, пробужда навред.

Грей над нас, вълшебна пролет
с прояснени небеса!
Мир от теб сърцата молят,
както розите – роса.

Тя иде, с венец ароматен
окичила свойто чело,
и в наште поля и долини
лъхти с благодатно крило.

Дай след сълзите забрава,
нови дни за мирна слава,
нови дни за мирна слава
възвести на родний край!

На бурни виелици зимни
последният отглас замря
и в края на робската мъка
свобода и радост изгря.

•

ЕЛА и дай ми своята радост ясна,
Лъчи обилно в мрачна нощ пръсни,
Ела, в нерадост аз самотен гасна,
Неволен губя своите златни дни.

Аз ще открия тъмните си тайни,
През звездни нощи ще те чакам сам,
Една ще си в Вселената безкрайна
Ти кат вестална в светъл, хубав храм.

Разсей скръбта на тъмна орисия,
Усмихната и в радост, и в беда,
Най-скъп венец от песни ще ти свия.

О, хубаво дете, дете безгрешно,
Виж, май си веч отива навсегда,
А розата увяхва безутешно.

•

ПОТОКЪТ стене в долината,
отеква спомен в всеки звук –
тук нявга двамата със нея
пристъпвахме един до друг.

Валеше тихо, едностайно,
но нас опил бе дивен чар
пред радост първа – щастие незнайно,
пред първа пролет – първи жар.

Ала на устни не изгрея
с години чаканата реч,
че бяхме близко двама с нея
и пак безкрайно надалеч.

НЕ!

Аз любих те, както във пустиня
скитник морен люби хладний кът,
дето може тихо да почине
и да сбере сили зарад път.

Но към мен ти хладна бе – не блясна
в теб вълшебний жар на любовта
и без време моята страст угасна,
както гаснат есенни цветя.

Веч прощавай – миналото срито
на забрава вечна ще предам
и дълбоко теб ще да заровя
в туй сърце – без бог останал храм.

•

ПАК насън видях те аз,
теменужке ароматна,
но защо бе този сън,
о, зорнице моя златна!
Сутринта се сепнах аз
със тъга в сърцето ледна,
че със други беше ти,
а пък мен и не погледна.

•

НАСЪН се с тебе срещнахме, девойко,
кат птичка ти бе лека, бързолетна,
погледнах те и сви ми се сърцето,
че ти любовен взор към мен не метна.

Тръгнахме двама. Де? – Сами не знаем,
граници нямаше за нас. В гората
ний свряхме се, но ти изчезна в нея
и скръб безкрайна ми смути душата.

И тръгнах да те диря, слънце мое,
на тъмний лес из тмата непрогледна.
– Събудих се – с усмивка на устата
се вглеждаше във мен луната бледна.

ЗАЩО?

Защо треперя като лист,
край теб когато мина,
о, тих и хладен оазис
в световната пустиня?

Защо ти образът живей
в душата ми ранена,
о, слънце, винаги що грей
със светлина свещена?

Защо нощем във моя кът,
кога луната впери
замислен поглед и сънът
над мен крила разпери,

при мен тогаз дохождаш ти
кат сянка мила, свята
и с рой най-сладостни мечти
изпълняш ми душата?

Защо, когато славей драг
тъжовно заизвива
любовни песни в нощний мрак,
сърце ми той опива?

Защо се в миг възраждам аз,
в наслада райска плувам,
затуй ли в неговия глас
че твоя глас дочувам?

Кажи, със що ме ти плени,
о, песен на песните,
бисер из морски глъбини,
звездица над звездите!

•

АЗ горд напуснах твойта мирна стряха
и тръгнах в нови пътища световни,
че нови сили в моя дух изгряха –
за теб размирни, смели и греховни.

Теб блазнеха те къщеи оскъдни,
на жалка корист жалките услади,
мен – светлината на победи бъдни
и трепета на сили вечно млади.

Без дом – аз срещам бурята с тревога,
но свято пазя своите скрижали.
И да се върна пак при теб не мога,
че ний едва ли бихме се разбрали.

Спи, тихо спи в забрава безметежна
и опрости ми, вест дочул за мене,
тъй както сънната скала прибрежна
на своите чайки светло окрилени.

НОВООТКРИТИ СТИХОТВОРЕНИЯ

•

ТЪМНА, мрачна нощ неприветна
сякаш навеки е мъртъв светът,
стъпки в мъртвило мрат безответно,
свършва се тъмен самотния път.
Ти си пред мене и вечно те следя,
вечно след тебе аз мир не узнах –
ден ли ми носиш на славна победа,
край ли безбрежен на ужас и страх?
Нови ли светове мен ще откриеш –
(друг жребий ли)[1] – светли зари...
В тъмен пустош ли мене ще зариеш,
с тръне окичила мойта глава?

Сенки безмълвни по друма –
в тъмата
(гаснат искрите)[2] – гробно студени.
Дух на съмнение пълни душата,
сянка безмълвна – бездна пред мене.

Тъмна, мрачна нощ неприветна,
сякаш навеки е мъртъв светът.
Стъпки в мъртвило мрат безответно
(свършва се)[3] в мрака самотния път.

[1, 2, 3] – разчетени приблизително.

•

О БОЛЕН трепет на ръцете,
протегнати за милосърдие.
О болен дъх на болно цвете –

елмаз, покитен в блатна тиня.
Няма вий нивга да се спрете
сълзи на бледна монахиня.

•

ОТНОВО вплетен в страшната ви мъка
о, вечно будни улици в града,
аз пак се губя капка сред кипежа –
на скърби, радост, обич и вражда!

•

НЕ с бисер и златò съдбата ниже,
смирени, наниза на ваште дни! –
В безсилни радости и дребни грижи,
вам няма вечност да се присъни.

И вашата мечта се мудно движи
далеч от пропасти и висини.
Чертози ви са схлупените хижи,
отдето дар страни.

Но пак когато крепък дух отпадне
и умори се погледът да зре
и да прозира в сенките прохладни
понирям в гльхналото ви море.

МИР

По-драг от пролетното слънце,
по-тих от нежния зефир
над нашата земя страдална
дойди – очакван Мир!

Разгрей в сърцата ни утеха,
от бури стрескани безспир
и злат олтар ще ти издигнем
дойди! – очакван Мир!

Дойди, след мрачните тревоги
да бъдеш светъл наш кумир
и в нов живот да ни напътваш
дойди! – очакван Мир!

ТЪЙ, КАКТО И МОЯТА МЛАДОСТ

Как силно те любя, самичка ти виждаш,
ти чувствуваш моята слабост. –
Обичам те ази, защото приличаш
тъй много на моята младост.

Прибулена с нежна и тиха тъга,
таяща и скърби, и радост
и пълна с мечтателна нега и свян
тъй, както и моята младост.

Кат древна вестална в антична Елада –
величествена в своята старост,
ти си тъй горда и с чиста душа
тъй, както и моята младост.

И днес пак ти шепна с надежди огрен,
че любя те, моя единствена радост,
а ти отминаваш безшумно край мен
тъй, както и моята младост.

ПРОБУЖДАНЕ

Събуждам се и гледам – стръмен път
далеч пред мен извива в мрачините,
зад мен мъгли – печално там стърчат
на моя срутен храм развалините –
душата ми облъхва леден страх,
– защо живея, и защо живях.

Събуждам се и слушам – звук след звук
от химни погребални се раздават,
далеч се нейде слага тежък чук,
мечтите ми загинали сковават,
изникнали в душевни дълбини
в безсънни нощи и през сънни дни.

Събуждам се и плача аз от жал
зарад несрети минали и бъдни,
че туй кое съм страстно бленувал,
не се сбъдна и няма да се сбъдне –
че в тъмен облак слънцето се скри,
преди душа ми с лъч да озари.

ПРЕДЧУВСТВИЕ

Изнизват се години след години,
аз все напред и все напред летя,
и в адский зной на тъжните пустини
преследвам призрака на любовта.

Венец челото ми не украсява –
оттам на струйки кървав пот се лей,
ужасна мъка взорът замъглява,
че за почивка моят дух копней.

О иде час на ужас и тревога,
възпрян на бездните край тъмни бряг –
ръце ще да отпусна в изнемога
и с грозен вик ще литна в черний мрак.

•

Аз тъмните нощи в дни светли ще обърна,
отрова в своїта кръв безмилостно ще влея,
със сълзи на очи развратът ще прегърна,
дано забравя мисълта за нея.

Крилатите мечти ще злъчно да осмея,
с натегнала глава в немирен сън унесен,
ще пия жадно аз, ще пия и ще пея
на рухналий живот безрадостната песен.

В вертепи сам паднал сред паднали девици,
аз спомените зли в пиянство ще удавя,
играйте си със мен – о хидри и змеици,
и влейте в моя дух очаквана забрава.

•

НЕБЕСНИ неща от земята
защо да искаме, дете!
Каквато жертва да дадеме,
тя земно щастие ще даде.

Любов неземна да не търсим
сред тази кал и суета,
дай устата си да впия
в твойте пламенни уста.

О, дай сърцето си до моето,
легни в прегръдките ми ти
и нека нашто дивно щастие
ни шум, ни вик да не смути.

ЗАВЕЩАНИЕ

Кога се смръзне жарка кръв в гърди ми,
кога от смърт аз бъда покосен,
то чуй, о друже мой незабравими,
какво да сториш от моя труп студен.

Недей го ти край шумний град заравя,
де хиляди нищожества лежат,
че може би суетен шум и врява
и там мирът ми сладък да смутят.

В планински някой край го заровете
връз цветний бряг на мил поток сребрист,
край него теменуга посадете,
столетен дъб и явор къдролист...

Кога млад славей песен заизвива
сред перести и къдрави листа,
и дъхне ми игличината дива,
ще сетя сладкий дъх на пролетта.

Когато в мрачна и бурлива есен
проникне влага в гроба мой студен
и горд балкан запее гробна песен,
в сълзи ще бъда ази потопен.

А в зимна нощ, кога фъртуна злобна
се щура и ридае с грозен глас,
под моята покривка там надгробна
в сън честит унесен ще съм аз.

И в златен сън, и в блянове кристални
унесен, златен мир ще сетя аз.
Другарю, запази тез думи жални
и тъй стори във моя смъртен час.

30.I.906

•

ПРЕЛИВАТ се мълком денят и нощта...
Де спира той морен? – де буди се тя?...
Мъгли подранили притискат духът.
Отдавна е слънцето чуждо за мен,
аз вечно ще бродя из път затъмнен.
Ех, как е нерад и пустинен тоз път!

Едничките гарвани с морни крила
долитат и чезнат из сива мъгла...
О, кой ще ми чуе за помощ викът?
Отдавна са хората чужди за мен,
аз толкоз съм млад и съм в скръб потопен.
О, как е нерад и пустинен тоз път!

•

ЗНАЯ аз страна далечна,
дето няма скръб горчива,
де не раснат из полята
остри тръне и коприва.

Дето стонове, въздишки
не смущават ти душата,
дето никога не стига
адски шум на суетата.

Дето вечер мир царува,
дето няма нощи бурни,
дето къпе се сърцето
в мили блянове лазурни.

В този свят на скръб и мъки
само този свят обичам.
Името му ще попиташ,
„Самота“ се той нарича.

ХУМОР И САТИРА

КРИЗА

Шум се дига, шум до Бога,
шум и крясък, шум и бяс,
цяла София в тревога –
ето кризата у нас.

Шефове дебели, мазни
край палата се въртят,
с новини разнообразни
вестникарите крещят.

Тоз погалил, тоз зарязал,
тез ще дойдат! Не! Онез.
Входът някому показал,
другите поканил днес.

Всички ощ неуморими
три нощи веч как не спят.
Мигат ли и пред очи им
все се кокали въртят.

Ходят, питат като в сън,
не усещат глад, ни мраз.
Всички днес са кат на тръне –
ето кризата у нас.

Само ние хич нехаем
със оръфаний балтон,
само ний не щем да знаем,
че в червения салон

разни планове се сплитат
зарад нов за нас ярем...
Хатовете там се ритат,
ний „магаретата“ мрем!

МАРТЕНСКА СЕРЕНАДА

Сладичко усмихват се звездите
в тая тиха полунощ.
Вредом са изгасени свещите,
сал при тебе свети още.

Сам-самичък чакам тук край вази –
мрачината ме прикри,
тя от майка ти ще ме запази –
сладко либе, отвори!...

Аз те чакам, дружке, в тъмнината
с буен огън във гърди,
с трепет сладък във душата,
о, по-скоричко дойди!...

Нек на буйно-чувствена наслада
страстна жертва принесем:
в мен докато сила има, ти докат си млада –
утре може да умрем...

Сладичко усмихват се звездите
в тая тиха полунощ –
рибче, да използваме нощите,
докато в гърдите има мощ...

МИСЛИ В МЪГЛАТА

I

На пет-шест разкрача едвам се
дървета, здания съзират –
мъгла бездънна – силуети
край мен изпъкват и замират.

Вървя и мисля: колко лесно
в мъглата тежка непрогледна
бих могъл – срещнал нещо женско –
тъй както ща да го погледна!

И мисля още: колко лесно
бих могъл някъде да влезна,
набързо нещо да закача
и пак набързо да изчезна!

Дочувам шум: деца в мъглата
въртят се, крият се, играят...
Вървя и мисля: колко лесно
ще смаже някое трамваят!

II

Икс-Игрек казваше разпален:
– Да, пресата у нас е сила –
веднъж в борба излязла люта,
кого ли тя не би надвила!

– Да, тъй, но точен за да бъдеш –
един набързо го прекъсна, –
пред „сила“ трябваше да туриш
и друга малка дума „мръсна“!

III

Чел съм нявга, слушал съм да казват
славни и прочути мъдрословци
на уста с презрителна насмешка,
че народът – туй е стадо овци.

Помами ги хитро и след тебе
в огъня дори без страх ще додат.
– Може би! Стада съм виждал често,
ала все магарета ги водат!

РАЗГОВОР В КРЪЧМАТА

– От хорски думи хас не струвай,
на свой път, с своите крака!
Живей и много не мъдрувай!
Сега светът върви така!
– Така...

– Жена защо ти ѝ – толкоз много
жени всеобщи има днес,
ще найдеш място, слава Богу –
знай, вятър е туй свест и чест!
– Хм... чест...

– А щом сполучиш да достигнеш
на служба в висшата среда,
глей нещо едро да задигнеш
за запас в напаст и беда!...
– Е, да...

– Когато старост пък настане,
спокойно почини си – зер
тоз свят на теб не ще остане!
Какво ще пийш: вермут, амер?
– Амер.

1910

С душа от смътен страх обзета
стоим пред твоите врати –
о, деветстотин и десета,
кажи, какво ни носиш ти?

На наште родни небосклони
какъв ти блясък ще дадеш? –
На царя нови ли корони
от кръв и пот ще изплетеш?

На Такев – фокуси ли нови,
а на Малинов – сън блажен?
И ти ли в златен съд отрови
ще ни поднасяш всеки ден!

През теб Иванчо ли ще сключи
в далечно Немско заем нов,
а Ляпчев ритник ще получи
за своята пламенна любов?

През тебе пак ли се се сбират
витии смели цял рояк
да мислят средства, да прибират
на Пижа сетния петак?

О виж, три сорта либерали
и народняци чакат ред –
към тях, печални, изгладнели,
не ще ли он да свърне глед?

На „Дневник“ носиш ли машини –
ил машинации – на „Час“,
на „Реч“, на „Ден“ – богати мини,
на „Поща“ – вятър от Парнас?

А „Сбирка“ с брани-неотбрани
все жълт байрак ли ще държи?
А Вазов пак ли ще ни храни
с патриотически лъжи?

Не ще ли Пенчо крак да метне
върху Пегаса, в пот облян,
и да зацвърка „неприветно“
за някой „сън“ и „виден блян“?

Стоянчо тъй ли ще се носи
все горд, от труд несъкрушен,
и ще изпълня с людокоси
колоните на вестник „Ден“?

И ние тъй ли ще живеем
кат сянка в есенна мъгла
и в суха жажда ще копнеем
за нови родни светила?

Пред тебе в таз земя проклета
жив огън ще ли затрепти,
о, деветстотин и десета,
кажи, не носиш ли го ти?!

ЛЮБОВ ОТДАЛЕЧЕ

Вчера гледаш омърлушен, свесил вежди –
сякаш тегнат на душа му Господ знай какви премеждди.
Днес го срещаш цял сияе – радост жива,
и задрънква ти за пролет и за бъднина щастлива.
Мислиш, мислиш – недомисляш: – що за чудо?!
А пък то е толкоз просто – той е влюбен до полуда!
Вчера – друг че я обичал – бе научил,
днес от нея сто целувки в пликче розово
получил...

ПОЕТ

Оттам, де целий свят отива,
той, рано стигнал, се завръща; –
пред туй, що другите опива,
лице с презрение отвръща.

Уж търси радост, пък – къде е?
Да го попиташ, сам не знае,
пред хорските очи се смее,
а сам пред себе си ридае.

На час по триж се вдъхновява;
разправя се със сенки бегли;
наместо хляб му дават слава
и за това той славно тегли!

ОРДЕН

Когато някой мъдър цар
след тежък труд потърси мир
и умори се да мъдрува,
събира той разкошен пир
и в най-голямия му жар
решава да се пошегува.

Корона кривнал настрана,
с усмивка хитра на уста,
на своя златен трон се качва,
и сред гробовна тишина –
той, горд от тая висота –
великолепно се изхрачва.

И всички храчката следят –
(те виждали са неведнъж
историята вечно съща), –
че щом се лепне във ликът
на някой тлъст държавен мъж,
тя в златен орден се превръща.

КИХАВИЦА

Пър-пър, Хасане,
изгоря ти чалмата!

МЕЧТИ

Из пустинната алея,
дето нявга двама с нея
в полунощен час дълбок,
вгледани в една звезда,
дадохме си свят оброк
да се любим навсегда –
скитах сам.

Ненадейно там до мен
някой кихна в тъмнината...

И замаян, и смутен,
взрян в очите на луната,
аз попитах ужасен:
в тая нощ печално-тиха,
в тоя късен, злобен час
кой посмя да киха?

В миг отгадка лъчезарна
мойта мисъл освети
и сетих се аз тогаз,
че, настинали отзарна,
в тоя кобен, злобен час
кихат моите мечти.

ЛЮБОВ

Любовта ми се болно усмихна
и подире подсмръкна и кихна...

Аз ѝ рекох: послушай ме ти,
няма веч да те бъде – прости!

Тъй напразно ще пръскам пари,
само гробът сакати цери.

Вместо топли компреси, хинин,
да ти дам ли аз хапче стрихнин?

Хайде, миличка, то не боли...
Ще го глътнеш без мъка, нали?

Любовта ми се кротко усмихна,
а подире подсмръкна и кихна...

НА СЕБЕ СИ

Родих се аз по Връбница, през Марта
(не помня: в тъмна нощ или през ден),
и близо четвърт век откак живея,
а сè не знам защо съм аз роден.

Детинството като насън премина:
ту в радост, ту в преглъщани сълзи;
в училището тройки получавах
и даскалите считах за врази.

Щом свърших, тежка служба си намерих,
по два-три гроша на продряман час,
но скоро видех сам, че служби царски
съвсем не са за хора като нас.

И впуснах се във жизнената битва
да търся слава чрез книжовен труд,
но тъй като май славата не храни,
аз неведнъж обръщах се на шут...

Опитах се да любя и не случих:
финалът беше: „Дървен философ“,
и оттогаз, наплашен и напарен,
аз вече не играя на любов.

Това е моято житие греховно,
о, братие, четете „Шантеклер“
и смисляйте, познати и незнайни,
святий великомученик Амер.

ЗИТО

Четирибуквено, двусложно,
резливо, тънко като шиш,
мълвяно, кряскано тревожно
ти вред в ушите ми звучиш.

Как гордо въздуха разтресе
ти, щом напуснахме Бургас,
и „Нилос“ плавно ни понесе
към въжделената Елас!

Когато бунта на червата
смути тревожно моя дух,
пак теб – спасително в бедата,
над морските вълни аз чух.

На Дарданелите заспали
смутихме с теб покоя лек,
и пак от теб скалите бяли
стозвучен пратиха ни ек.

Край Лесбос, с чаша във ръката,
сред рой ухилени глави,
аз видех Дафнис в далнината
на Хлоя „Зито“ да мълви.

В Пирея слисахме тълпите,
но не със своя бесен вик –
а с туй, че викахме те, Зито,
на чисто елински език.

...И ако ти със нас не беше
в Атина, Зито, Господ знай,
какъв ли неочакван щеше
приемът ни да вземе край.

Защото кой ли с жарки чувства
без теб би нейде реч държал
за древногръцките изкуства
и всебалкански идеал?

И кой без тебе, Зито свято,
би видел славния Партенон,
би смукал в „Сплендид" рацината
и спал безплатно в „Аполон"?

Нима без тебе бих се вглеждал
в две черни хубави очи,
в ума си стихове нареждал,
пиян от винните лъчи?

Та кой би спомнил за Сократа,
та кой би губил своя глас,
ако в скръбта на веселбата
не беше ти навред при нас?

Ех, Зито, Зито, дума сладка,
ех, Зито, пълно с благодат,
отде-наде ти в толкоз кратко
вековний враг превърна в брат?

Коя бе таз вълшебна сила,
що вля в теб светлий еликсир,
та триста Ганьовци опила,
им даде толкоз келепир?

Че ето нà, и тук, в Софѝя,
пак ти душите осени,
да спомнят чудната магия
на чудните атински дни!

И може би таз нощ честито
мнозина морни, като спят,
в съня си тих дочуват „Зито!"
и чаши шумно да звънтят.

А утре не един ще дири
пак някой „Сплендид“ – земен рай,
че Ганьо харно туй намира –
на чужда сметка да гуляй.

Уви, напразно! Ще догаря
той, за „гуляйчец“ настървен,
и безутешно ще повтаря:
„Не е Великден всеки ден!“

Четирибуквено, двусложно –
символ на десет златни дни,
ту миловидно, ту тревожно
о, Зито, Зито, престани!

ЕЛЕГИЯ ЗА ЛИТЕРАТОРА

Душа, душа, осъждана на честа карантина,
на пирове посрещана със присмех и
трохи.
Ти чиста бе кат росния и светъл дъх
на крина,
но щедро те попръскаха рой псета и мухи.
И днес с една бакалница стоиш ти
смъртно плаха –
откъснат лист от книгата на гордата
печал –
и чакаш ред до мазните теглилки на
тезгяха
да свият в теб... вмирисан
кашкавал!

ИЗПОВЕД

Аз имах кръчма на широки друми,
там уж на отдих, уж на сладки думи
отбиваха се „гости" шумен рой.

И кат кръвта ми буйно и червено –
аз щедро леех вино, подсладено
ту с песни и шеги, ту с рев и бой.

Но нижеха се дните и в забрава,
не сетих аз, че вино не остава,
и неволно стигнах до фалит.

Тогава моите „гости" се събраха
и дълго безпощадно ми се смяха,
защото бяха пили на кредит.

НА „БАЩАТА"

От теб научих, татко наш, че тряба
от всяка земна скръб да се оставя,
да се тревожа „колкото за хляба" –
и пред виното сметки да не правя.

От теб научих, татко, че загазя
до шия, който дири вред кредити,
и че най-после в брачна примка влазя
и най-изпеченият пред жените.

Но научи ме, татко наш, що тряба –
за да се срещаме с глада по-рядко,
да не намирам силна всяка баба
и лъчезарно умна всяка патка!

ПРЕПИНАТЕЛНИ ЗНАКОВЕ

1

Съдбата в блудништо безочие
отдавна наште пътища замрежи,
ела, мой брате, своите ламтежи
да свършим с дълго многоточие.
И както в повест недовършена,
от другите да скрие то сълзите,
излени по надеждата прекършена
и в някой малък „Братски труд" изпити.

2

Жена, лукава запетая,
сред най-възторжений псалом
аз спирах често в твоя дом
и днес измамата ти зная.
Преспивах в пъклена замая
безсилен, за да тръгна пак,
жена, лукава запетая,
за скръб велика дребен знак!

3

О, всесилна, неизбежна,
тъмна скръб след всяка точка,
безнадеждна, безметежна,
като погледа на Дочка!
Дай ми сила и подкрепа
моя зов да не угасне
сам сред врявата нелепа
на тълпите многогласни!

БОХЕМСКИ НОЩИ

I

За утре щедро ми обричаш
нектар във сребърни потири...
О, зная – много ме обичаш
и не обричаш на шега,
но не е лошо и сега
да хвърлим още две-три бири...
А?

За утре пури ми обричаш,
цената на които пàри...
О, зная – много ме обичаш
и не обричаш на шега,
но не е лошо и сега
да свием още две цигари...
А?

За утре щедро ми обричаш
палати – блясък и омая...
О, зная – много ме обичаш
и не обричаш на шега,
но не е лошо и сега
да пренощувам в твойта стая...
А?

II

Понеже Случаят благоволи
и тази нощ да бъда без квартира,
пък аз съм уж поет и мойта лира
настинала би в нощните мъгли –

ще ида аз в участъка и там
ще кажа на любезните стражари:
здравейте, мои братци и другари,
на Аполона за кашмер и срам!

Дойдох, обезквартирен във нощта,
да спя под ваште хъркания мъжки
и да получа наниз гойни въшки,
кат жрец на истинската красота!

И те ще ме приемат с усмех благ,
до дън-душа честито-умилени –
и ще напишат критика за мене
под формата на полицейски акт.

III

Всички сме дошли на свят
точно по еднакъв начин,
ала не за всеки врат
същ хомот е бил назначен.
Трябвало би напримèр
аз да имам тлъста рента,
а пък оня тлъст банкер
да живее хента-пента.

Но над нас ръка прострял
някой много зъл присъди:
нему – глуп, но мазен дял,
мене – умните оскъди.
Мене – пържени ребра,
нему – шницели изрядни.
Мене – гладната зора,
нему – хубавото пладне.

IV

„Послушай ме – две думи само!“
– Отдавна няма дъжд ни капка.
„Зле правиш с туй „насам-натамо“!
– Виж, оня там с каква е шапка!

„Жесток и страшен е живота!“
– У, тук вони на гнили круши!
„Пък ти я караш „през просото“!
– Пък там се сбиха двама души!

„Смисли се, нявга ще се каеш!“
– Тцъ, тцъ – иди ги разтърввавай.
„Но слушаш ли, или нехаеш?“
– А, слушам, слушам – разправлявай!

ТРАГЕДИЯ

Тя беше родена във Варна,
той беше роден в Кюстендил,
тя беше момичка коварна,
той – дядо наивен и мил.

Венчаха се в Стара Загора,
роди им се в Русе дете,
но в Ловеч ги срещна Раздора
и там се разведоха те.

Дълбоко и страшно обиден,
че Маят му малко цъфтя,
замина той нейде към Видин,
а нейде към Хасково – тя!

ВОЙНА

Той беше воинствен и смел
и без да мисли надълбоко,
на всяка низка земна цел
отвори сам война жестока.
Ала преди да встъпи в бой,
не пожела и не сполучи,
макар и с низки средства той
против Глада съюз да сключи.
Той тръгна – трепна Низостта,
раззина паст и се изправи
със смрад от хиляди блата
врага си храбър да задави.
Развяла сиви знамена,
като крила на гробни птици,
тя почна огнена война
по всички негови граници.
Тогава в слабост взор извил
подкрепа братска той поиска
и видя – немощен и хил –
Гладът зад него да се киска.
И в оня час на страх и скръб,
когато сам безсилен падна,
Гладът пристъпи с присмех тъп
и впи в сърце му челюст жадна.
До свойте схълмени гърди
той воина безумен смачка
и Низостта освободи
от непотребната ѝ плячка.

Хулете, братя, Низостта,
ала преди да ви връхлети,
чрез всички низости в света
съюзника ѝ победете!

ДИШАМ СИ
(Пиянска трагедия)

Действие I

Седя у „Кирчо“ сам-сами
и пия си на вересия.
Неделна вечер е – шуми
по улици и по площади
вън столичната голотия...
Седя у „Кирчо“ сам-сами.
Уви! Неделните наслади
не са ярем за моята шия,
която друг ярем сломи...
Седя си, дишам си – и пия.

Действие II

Без път, без цел в Курубаглар
дошъл съм негли да изстрадам
докрай скръбта си. Мраз и жар
избиват ме... и – вик в стомаха:
полей я таз тревица млада! –
О, нов вулкан в Курубаглар!
Въртя се като птица плаха –
их! Невидяло се макар!
Въртя се, дишам си – и падам...

Действие III

До дома някой непознат
по късна презнощ ме довлача –
напипвам празния креват
и лягам морен, несъблечен –
ще спя! Недейте ме закача!
Иди си, братко непознат!
Но ето образа далечен
на моето минало – във здрача!
Уви! И аз бях горд и млад!
Уви! Пропих се толкоз млад!
Лежа си, дишам си – и плача...

ОТ ФРОНТА

И тук, на новия бивак,
пак стария живот захвана –
ще се придвижваме ли пак,
или ще готвиме отбрана?

Не сме виждали сума дни
ни „Българан“, нито „Военни
известия“, а с тях сме ний
сè не дотам осиротени.

А пръскат разни слухове –
агенция „Обоз“ не дреме –
ту близък мир ще изкове,
ту вест за боеве големи.

Французите били се уж
с бетон на „Круша“ укрепили,
а нейде вдясно от Кукуш
дошли им н'ам какви си „сили“.

В Швейцария се сбрали пак
мнозина тежки дипломати
и мислили кога и как
да кажат: „Стигате гранати,

да почнем с думи да гърмим,
та ако ни остане време,
ще поразмислим и решим
какво решенье да се вземе!“

О-хо-хо-хооо! Ще има край
на края – стари хора викат...
Стоиле, матарата дай,
че ми засъхна пак езикът.

А после тичай и речи
на подпоручик Българанов
да дойде тук да излечи
и той сърцето си продрано

със тоя балсам от Петрич,
т. е. черничева ракия,
че и без тоя „теферич“
нас няма да ни има хич
в таз кървава неуправия...

ПРОЗА

ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ПЕЧАТАНИ ПРИЖИВЕ

ЛЪХ ОТ ПАРНАС

Отговарям с известно стеснение.[1] Защото не разбирам какво важно и интересно може да има в това, което ще кажа аз.

Онези, чийто живот е изплетен от несгоди и несрети, са се приучили да изживяват своите радости и скърби далече и дълбоко в душата си, дето външното малко влияе. Затова може би аз не жаля, че почти цялото лято прекарах на писмения стол в една софийска канцелария.

За сегашното положение на някои чужди литератури много малко зная. И струва ми се, смешно е да криеш своето невежество зад хубаво стъкмени фрази и вред познати имена...

Майсторите, едни заети със специалността си, други с мисли за синекури и курорти, изглежда, че не знаят добре що става вън – по света. На чираците в такъв случай е простено.

У нас наистина е много тихо. Ала това са може би, да употребя чуждо сравнение, тъмни зори, когато нощта е най-дълбока. Те са близко до истинската зора, която ще предхожда един светъл празничен ден за нашата литература. Мнозина истински таланти сега може да угаснат. Но какво от това? Нали са на път други, които ще продължат работата им за пробиване пътища и откриване нови кръгозори! И ако днешните не милеят само за своята писателска кожа, с ясни надежди трябва да чакат утрешните.

[1] Интервю. Бел. ред.

През последните месеци опитвах да чета някои от новите френски поети. Видях, че те и когато са малко познати, могат да бъдат възторжено обичани.

РАЗСЕЯН РАЗКАЗ

Връщам се в 3 часа сутринта. Запалвам кревата и се тръсвам уморен въз лампата. Тъкмо в полунощ се събуждам. Иска ми се пак да се събудя, пък очите ми сѐ отворени стоят. Почвам да чета една критика за Никола Атанасов през 1909 година от българската литература и все не мога да заспя. По едно време хазаинът се отваря и вратата влиза. „Аз, казва, много късно се прибирате, и със съня си разваляте шума на хората. Нахалността си не плащате, а кирията ви няма край. Вие не може повече да търпите и ние ще трябва да се изнесем?" Излиза. Гледам навън – слънцето преминало и нощта изгряла. Виждам, че не може вече да се става, затова – заспивам, измивам си обущата и си ваксвам лицето. Турям си главата, пък яката ми тежиии... Решавам да не ходя към улиците, а да тръгна из канцеларията, да си търся друга квартира, за да покажа на човешкото безсърдечие, че и ние имаме малко хазайско достойнство.

Наложиха ми после едно отсъствие за неоправдано наказание от работа.

В ТОЗИ МИГ

В съседната стая детето на хазаите дава концерт – вокална музика, последен сорт.

В долния етаж свирят на мандолина и пеят „По моря се скитам ази". Майка ми плете край печката, а аз седя до масата и мисля кое е по-важен акт в живота на човека – първото любовно писмо ли, или първият запор върху заплатата. Мисълта ми остава безсилна над този въпрос и по стар навик, като вижда, че може и да го не разреши, отлита из пространствата.

И ето аз мисля: докато аз седя тук сам, мъничък и неизвестен, какви ли важни работи стават по света. Целият живот се занизва пред мене и мисълта ми лети по-бързо и от смесен нощен влак.

Един цар на малко царство гледа болните си от подагра крака и мисли каква разходка да направи за благото на народа си. Пиян файтонджия се дави в някоя локва, недалеч от двореца, и псува кмета на града. Една свиня сънува сладостите, които утре ще ѝ поднесат стопаните ѝ, натъпкали се тая вечер с тлъстините на една нейна сестра. Един президент дълбоко спи. Селски дрънглив пес обикаля затворените касапници, а един поет си смучи пръстите. Ординарец пере оплесканите гащички на бъдещ офицер. Проститутка се обяснява във вечна любов на един обущарски калфа, а двама калугери въздишат и се пощят. Една звезда намига на столичния градоначалник през прозореца и му спомня миналогодишната заповед за леките жени. Детето на един депутат земеделец си играе с кръста

на независимостта, като го окачва на котката. Една въшка плува в бозаджийски кюп и си мисли в чий стомах да попадне.

Селски даскал си гризе ноктите и чете „От идеализма към материализма". Един келнер сънува, че го сечат с брадва за изгубен бастон. Ученик смята наум колко трябва да получи, за да му излезе бележката 2 $^1/_2$. Един гостилничар пържи кюфтета, а споля му съобразява над кое кюфте да капне или право в маслото. Гладен уволнен чиновник брои ако би спестявал на месец по три лева, колко би имал в народната банка. Ах да, народната банка!... И наистина кое е по-важно, първото ли любовно писмо, или първият запор?

Майка ми клюма глава, задрямала. Концертът в съседната стая е престанал. Но това е може би само антракт. Да, той ще почне пак, уверен съм, той ще почне пак!

ЖАН МОРЕАС

Със смъртта на Жан Мореас, поминал се в Париж на 18 т. м., френската поезия претърпява такава загуба, каквато не е претърпявала от 1895 г., когато умря Верлен.

По народност грък, роден в Атина в 1856 г., той още в ранни младини отива в Париж и се посветява на своето призвание – служене на френската поезия. Първата сбирка „Les Syrtes" издава едва на 30-годишната си възраст. Тя произвежда заедно с последвалата я „Les Cantilenes" известно впечатление в литературните кръгове, но все пак остава работа на един не напълно закрепнал талант, изложен още на чужди навеи и влияния.

С „Le Pelerin Passionne" (1891) той изпъква като смел ратник за новата символистическа поезия и със своите манифести и литературни полемики в парижките вестници ратува за прокламираните от Маларме и Верлена нови естетически принципи в поезията.

Ала стремежът му към крайния предел в изтънчеността на формата и красотата на съдържанието не го оставя да се задържи на една позиция по-дълго време. След „Le Pelerin Passionne", сбирка, която се посреща от приятелите на новото течение с възторжени приветствия, той избягва от символистическия стан и открива заедно с още пет души френски поети тъй наречената от него Романска школа във френската поезия. Девизът на школата е: Към класиците – през Ронсара. В това негово отстъпление от горещо защищаваните принципи на символизма мнозина съзират липса на поетическа сила и той бива напуснат от всички свои бивши съратници. Името му започва да се споменува и с неприязън, и с присмех. Този тежък период за неговата поетическа дейност се извършва с и з д а в а н е т о (разредката на автора Д. Д.) на „Les Stances" (1889–1901), неговия шедьовър, достойнствата на който никой не можа да откаже.

„Les Stances" представлява сборник от малки, повечето две- или трикуплетни стихотворения, в които изразените чувства са най-естествени, езикът богат, но не претрупан, а стихът почти недостижим по своята простота, звучност и заключеност. За тези малки стихотворения Андре Боние в своята книга „Новата поезия" говори, че имат всичката изтънченост, определеност, но и строга студенина на мраморните изваяния. Философската концепция в тях е концепцията на стария елин, който обича живота и когато изнемогва от скърбите му, и когато пилее сили сред неговите веселби.

Мореас е работил и в областта на прозата, като е дал няколко произведения, от които най-важното е „Les contes de vielle France". В драмата даде само „Ифигения", която наскоро ще бъде представена, след дълго очакване, на сцената в „Comedie françaizse".

Реми де Гурмон в своята „Le livre de masques", като говори за Мореаса, завършва с думите: „Той може да взима различни лица, той се крие под различни маски, но под тях всеки ще го познае и ще каже: Ето един поет!"[1]

На 20 март се е извършило погребението му при

---

[1] На български са преведени само три негови стихотворения: „Nocturne", в. „Из нов път", и две от стансите в „Съвременник".

стечение на целия литературен свят в Париж. Над гроба му са държали речи Морис Барес от френската академия, негов другар по борба от младини, Жюл Кларети, директор на „Comedie française“, м-ра на правосъдието Луи Барту.

КЪРВАВАТА КНИГА

Отдавна някога, в зорите на своята младост, аз прочетох една хубава книга. В нейните страници се говореше за пролетта, която с лъчите на своето слънце пробудила във всяко сърце светли надежди и жажди за простор и радост. Разказваше се за благоуханния дъх на цветята, цъфнали в пробудените за живот поля и планини, и за буйния шум на размразените потоци. Цялата книга беше една възторжена песен на красотата и младостта, незамрежвани от грижата и страданието. Аз дълго четох и препрочитах книгата и се опивах от всеки неин ред.

Изминаха години.

Аз слязох от височините на своите млади увлечения и възторзи в печалната долина на живота. Дните, които тихо минаваха край мене, ми носеха разочарования и покруси. Аз виждах навред ожесточени борби и чувах, от една страна, тъпия смях на доволството, а, от друга, отчаяните викове за помощ и гръмовните негодувания на заробения човек. По ясното ми някога чело съмнението в световната правда прокара неизличими бразди.

Минаваха години.

И ето аз намерих пак същата оная книга, която бе ме опивала в зорите на младостта, и жадно се зачетох. Аз търсех напразно предишното увлечение. То беше мъртво, защото аз бях много видял и познал. Една вечер пред мене ясно предстана историята на хубавата книга и черна мисъл помрачи радостта ми. Аз видях този, що бе я написал, да седи в студена и полу-

тъмна стая и трескаво да предава в страниците ѝ това, което през цял живот бе жадувал да види. Той пееше в нея за радостта и светлината, а сам бе сломен от нищетата и грижата. Видях след това прашни и задушливи салони, в които, изпити и бледни, работеха онези, които редяха редовете на хубавата книга. Очите слабееха от напрягане, краката се подгъваха от умора, в гърдите бавно и уверено се забиваха ноктете на страшни болести. За тях бе все едно дали навън вият бурите на зимата, или майско слънце пръска спокойно живителните си зари... Те трябваше късно да привършват, а може би у дома ги чакаха изнемощели деца, болни бащи под схлупените стрехи на мрачни жилища.

Аз трепнах като пробуден от тежък сън и захвърлих книгата, която някога бе ме опивала.

Зад всяка нейна буква аз виждах капка кръв...

„.?!:...
(Хумористичен разказ за препинателните знакове)

Миналото лято, когато прекарвах на дача на „Острова на блажените“, едно културно дружество ме покани да държа публична лекция на каквато и да била тема. Като се опирах на дългогодишната си коректорска дейност в литературата на „Острова на блажените“, аз се наканих да говоря върху „препинателните знаци“. Лекцията си не можах да държа, защото островът ненадейно потъна в морето. Как се спасих, сам аз си зная. Считам обаче, че тука имаше пръст провидението, защото с мене се спаси и лекцията ми, която сега ще ви прочета.

УВАЖАЕМИ ГОСПОДА,

(Уводът е изпуснат)

З а п е т а я т а е безспорно най-глупавият от всички знаци. И прав, и обърнат, той нищо не изразява. Изпречва се там, където най не трябва, и като всяко глупаво нещо често пъти бърка. И в самото му име нищо интересно няма. (Провлечено): За-пе-та-я. Един пример. Вие сте без работа. Намирате вакантно място (макар и за коректор) и си предлагате услугите. Отивате една сутрин да го заемете и узнавате, че една запетая във вид на роднина или познат на друга някоя видна запетая тихо се наместила там, където вие бихте били поне точка и запетая.

Т о ч к а т а е също така глупав знак. Тя означава спиране. Е, добре, може ли да не се иска на човека да спре именно там, дето тя се е окумила. Тя прилича

сякаш на пенсионер, на ония дебели човеченца, които знаят да купуват всичко най-евтино и знаят всички кафенета, където може човек да прочете всички вестници и да пие кафе за рупче. Винаги, кой знае защо, ми се струва, когато срещна подобно човече, че това е точка, изскокнала из колоните на някое вестникарско антрефиле, на която са израсли крачка и ръце и си е купила бомбе – точка, която се движи.

Въпросителна или с повече думи – имаш ли пари, е знак, с който аз от известно време насам твърде често се срещам. Струва ми се понякога, че дърветата, стълпове и хора го наподобяват, и това, разбира се, не е от най-приятните усещания. Веднъж аз видях една реклама, на която беше изобразен тоя проклет знак и зад него една ухилена глава. Вие може би също да сте я виждали. Вам, разбира се, тя не е направила особено впечатление. Аз обаче сметнах, че това е просто жестоко да се лепят такива оскърбителни работи по улицата, да се рисуват въпросителни и ухилени глави зад тях. Преди всичко, когато изразяваш с погледа си една огромна въпросителна, най-малко можеш да бъдеш ухилен и после, ако оня, който е рисувал рекламата, е считал, че тия неща могат да съвпадат, няма защо да рисува това; из улиците можеш да срещнеш живи реклами от такъв вид, които не само се хилят, а и говорят, което все пак е едно преимущество, нали?

Удивителната прилича на министър или на депутат, непременно от болшинството. Цялото ѝ същество като че вика високомерно брееееий!!! Върви тя много удивително, при всичко че нищо удивително няма в нея. Една проста нищо и никаква точка и над нея нещо като бутилка, обърната надолу. Разбира се, че нещото като бутилка е празно. Някои я наричат възклицателна, а някои чуденка. Артък! Да я наречем тогава Наденка!!!

Двоеточието е по-интересен знак. То е като разтворени за любов очи или ръце. Най-лошото е, че почти никога не се знае какво ще стане след него. Ще приведа най-лошия случай. Често пъти, когато изразява това, което казах по-горе, то може да бъде посрещнато от друго двоеточие във вид на два стиснати юмрука. Когато се прибавят към такова именно двоеточие още няколко такива, то става вече многоточие и обикновено се среща там, дето има нещо, което е по-добре да се не казва. Особено когато точките енергично и продължително време се движат, остава много, което се замълчава.

Аз си спомням, че веднъж, когато... и пр.

ПАЯЖИНА
(Безобидни драскулки)

I. СРЕЩИ И ПОЗДРАВИ

На Душечка

Вие можете да се смеете на това, което ще чуете или прочетете сега. Все едно. И да ме съжалите, по-леко няма да ми стане.

Искам, за да се намеря на работа, да ви разкажа за две-три от своите хиляди нещастия. Ако обичате, слушайте.

Трябва да ви кажа, че обикновено, когато лежа и когато ходя, дълбоко се замислям. Разбира се, с това не искам да се хваля, защото от опит зная, че да се замислиш дълбоко, то не значи непременно да мислиш дълбоки неща. Идиотите най-често изглеждат дълбоко замислени.

* * *

Една сутрин аз станах от сън. Умих се, облякох се и понеже считам трудолюбието, освен когато ни се налага, за плебейска черта, тръгнах да се шляя из улиците, широко разпуснал ширококрилия си балтон, унесен в хармоничното и апетитно мляскане на левия си галош.

Но ето че при един завой на една улица виждам една жена с един офицер и едно дете. Кой знае защо, преди три деня някой беше ме запознал с нея. Може би защото нямаше как да се избегне това.

Щом я видях, понеже бях дълбоко замислен, твърде неясно съзнах, че ще трябва да се направи някакъв жест, да се каже нещо като поздрав. Отдавна съм престанал да употребявам обикновените думи „добрутро", „добър ден" и „добър вечер", защото по някаква страшна орисия винаги ги бъркам. Вървя аз, прочее, изравнявам се с дамата, все така дълбоко замислен. И ето че дигнах глава, погледнах я веселичко и като махнах с ръка към челото си, твърде ясно, даже височко извиках „здрасти"!... Зная само това, че след „здрасти"-то краката ми се запреплитаха, ушите ми се изпотиха и аз почти бежешком развях балтона си, за да се отдалеча от това проклето място.

* * *

Също тъй по неволя се запознах с една персона, следвала в Париж, макар и по зъболекарството. Аз зная, че Париж е градът на маниерите на елеганцията, но виновен ли съм, че забравям това тогаз, кога случаят я изпречи насреща ми? Горката! Изглежда, че скромната ми личност толкова я е наплашила, че не зная дали и насън тя не вижда ужасите, които аз ѝ съм причинил неведнъж. Когато привечер тя ме зърне през навалицата, някакво смущение я обладава и тя бърза да се затули зад някой гръб или бомбе. Още повече че се разхожда твърде често с хора, на които аз като че ли не приличам. И тя има право. Защото аз вече два пъти съм ѝ викал „здрасти", а веднъж, смутен до замайване, само я погледнах, ухилих се глупаво (ръцете ми бяха в джобовете) и заклатих глава. А погледът ми трябва да е изразявал: Как си! Харничко ли? И ние сме добре! Помня, че след тая среща аз, пак тъй познал нещастието си, се сблъсках с нещо като жена и след мене дълго хвърча една безцеремонна ругатня сред най-голямата навалица към Борисовата градина.

* * *

Една вечер отидох в една бирария. Пълно като всякога. Гледах насам, гледах нататък – най-после намерих на една маса хора, познати на един мой познат. Разбира се, наместих се на масата. Лицето ми обърнато към огледалото, окачено на стената (не лицето), а гърба ми – към музиката. Трябваше може би да бъде обратното, но тъй си беше. По едно време, загледан в огледалото, оправяйки връзката си, която с безумното си стремление да бяга към врата ми неведнъж ме е засрамявала, аз съзирам две женски лица. В самия тоя факт няма, разбира се, нищо необикновено. Необикновеното е там, че те бяха лицата на две мои познати учителки, впрочем твърде презрели, в една от тукашните гимназии. Гледам аз в огледалото, гледат ме и те. И под звуците на „валс долорес" от Валдтайфел, аз подставам малко от стола, почтително дигам ръка и поздравявам в огледалото впрочем твърде презрелите възпитателки. Пак стана нещо, което ме забърка. Видях само, че лицата на възпитателките в огледалото неудържимо се раздвижиха, а зад истинския си гръб, не този в огледалото – чух как звуците на „валс долорес" се сливат със звуците на неудържимия им смях.

Впрочем, и аз се смях, само че след като се завърнах вкъщи...

БЕЗ ДА ИСКАШ – ДА ЗАСПИШ

(Декемврийски монолог)

На Бедния Хайнрих

(На креват – солидна постройка от газени сандъци и чамови дъски – лежи възнак неразсъблечен и с обуща млад човек, разтворил широко нозе, с ръце, сключени под главата. Малка лампа с опушено от едната страна стъкло хвърля бедна светлина в почти голата стая. Ненакладената печка смирено дреме.)

Измамих се аз... Дааа! Така е то, като слуша човек хората. Иди, каже, в София, работа ще намериш, ще се наредиш. Запиши се в университета и карай! Няма и да усетиш как ще свършиш. Като ги слушаше човек, виждаше му се лесно, като по вода. А пък то!... И първия семестър май не ще се изкара. Нейсе!... И това имало да ни мине през главата... Наесен аз зная какво ще правя. Не ми трябва ни София, ни следване, ни студенти, ни студентки, дявол ги взел! Аз мислех живот да живея, пък то бамбашка работа излезе. Ще стана аз даскал. Дето и да е, само тука да не съм. Денка добре ми думаше. Хе-хе, ти в София ще ходиш, студент ще ставаш. Голяма работа! Па пиши поне чат-пат... Хм!... Де я да ме види сега на кой съм хал? Ще се върна лятос, защото сега ме е срам. Ще я накарам да станем заедно даскали в едно село. Може и да се сгодим даже. Ей че живот ще бъде! Може и да се оженим на бърза ръка. Мъничко селце и в селцето къща и в къщата двамата с нея. Ставам сутрин аз малко махмурлия. Денке, кафе или чай, а? Чай! Добре! Отиваме на училището. То май студеничко, ветровито, ама нищо. То пък и учение ще бъде я! Вечер се връщаме раничко. Мръква. Запалваме печката отгоре с колела, да може

и да се готви. Аз лежа на кревата по гащи и по риза и чета. Чета напр. някоя книжка. Денка седи до печката и готви фасул или пък леща. Става ли? – Още малко да поври. Добре, ще почакам. Ами чушка тури ли? – Турих, ама само една, аз люто не обичам. (Червата на младия човек възторжено изкурквват.)

По Коледа с колегите ще дадем представление „Двамата железари" или пък „Виновен", или пък „Борислав". Защо не? Да, да! Непременно „Борислав". Хем тамам му е сега сезона. Аз ще играя Борислав, а пък Денка – Тамара! Ех, че славно ще бъде! (Младият човек се обръща по очите си.) „Бориславе, спаси ме", вика Денка. „Махни сеее!", рева аз и ритам по сцената. А публиката се смее, та чак примира.

Напролет ще ходим по сватби и кръщенета. Без даскало не може. Барем на чест ще ни имат хората. Пък тука. Никой те не и бръсне. Да пукнеш, няма кой да те погледне. Ама и аз зная какво ще правя. Получим ли заплатата: Денке, а? Колко да отделим сега за в София? Двайсе, трийсе лева настрана. Без да усетим, току-виж дошъл Гергьовден. И по Великден ще дадем някое представление. Дошъл Гергьовден и ние се вече прибираме. Ще претупаме надве-натри изпита и ще раздадем свидетелствата. Кмета и настоятелите ще ни дадат гуляй. Аз може и да се напия. И ще пея. Някоя руска песен... „Там проклялис ми пред луной сияниям..." Кмета и настоятелите ще ме гледат. Знам ги аз тия работи...

И дохаждаме в София. Спираме в някой хотел, ама не от най-скъпите. Още първата вечер в „Батенберг". Пий сега, Денке. А пък тя ми се хили...

На другия ден ставаме късно. Няма защо да бързаме. Наобядваме се в „Колумбос" и тръгваме – къде? В градската градина. Иде някой отсреща...

О-хооо-о! Здрасти бе! Къде се губиш?...

(Младият човек ненадейно заспива.)

ХРОНИКА

ВЪНШНА

Нова опасност за България. В чуждия печат усилено се говори за предстоящото сключване на военна конвенция между Парагвай и Аржентина, насочена изключително против България.

Внос на свини. Турското правителство е решило да се допуща без мито грамадния внос на свини в Арабия.

Протест. По настояване на императора руската Дума е изказала своя протест за преследванията на руските анархисти в Англия.

Мирът в Европа заплашен. Републиката Монако е заръчала в Англия 12 нови броненосци за усилване на флотата си, по случай новия курс на своята завоевателна политика.

ВЪТРЕШНА

Предстоящи митинги. От най-достоверен източник се учим, че народняците, съвместно с радикалите и тесните социалисти, са решили да свикат във всички градове и паланки грамадни митинги, в които да изкажат своето възмущение от даването на стамболовистите под съд.

Всенародно празненство. На 28 т. м. в Русе, по случай годишнината от щастливия епилог на сватбата на Саафет и Стефанов, ще се устрои голямо

тържество. Ще има делегати от цяла България. М-р Такев лично ще присъствува. Почнато е вече издигането на арката за посрещането му.

Общинските избори. Според сведенията на вътрешното министерство, стамболовистите, с редки изключения, са спечелили всички общински избори, станали на 20 т. м. Това за лишен път показва с какви симпатии се ползува единствената националистическа партия в средата на българския народ.

Министерска криза. Вследствие внезапно избухналата министерска криза, в партийните лагери се забелязва крайна угриженост. Г-н Радославов е молил най-настоятелно г-н Малинова в тоя критически за България момент да не се оттегля от властта.

ЛИТЕРАТУРНА

Чест за България. Една германска издателска фирма е поискала напоследък позволение да преведе и издаде на немски съчиненията на българските писатели: Глогинко, Ненчо Илиев–Сириус, Дрижан, Блажин–Звездин и Бургуджиев. Визираните писатели не са дали още своето изрично съгласие.

Разменени поздрави. Избраният напоследък за член на френската академия поет Henri de Régnier е бил поздравен ласкаво от г-да: Ст. Ватралски, Ст. Дринов и Дерижан. Отговорил им е с дълго писмо, в което ги нарича „chers confréres".

Филологически спор. Много европейски знаменитости във филологията водят отчаян спор върху новоизнамерената българска дума „пущайдавървиев", известна на читателите на в. „Трибуна".

ТЕАТРАЛНА

„Хамлет" в Куртово Конаре. Усилено се готви – и ще се даде през страстната седмица на куртовоконарската сцена „Хамлет", драма от В. Шекспир, известен английски писател. За декориране на сцената са ангажирани чергите на всички по-видни семейства.

„Дамата с камелиите". В Модерния театър в София играха за пръв път „Дамата с камелиите". Играта беше сполучлива. Желателно е оркестра да не свири през време на действието, защото и без това резонанса в театъра е слаб и артистите са принудени много силно да викат.

Руски театър. В Московския художествен театър наскоро ще бъде представена пиесата „Врази" от българския драматург Д. Т. Страшимиров.

Театър „Одеон". Понеже след представянето на „Дайте път на жените" публиката на „Нова Америка" е значително намаляла и понеже съдържателя на това семейно-забавително заведение се страхува от тая силна конкуренция на г-да уредниците на театъра, предложил е на последните да влязат в споразумителна акция.

НЕЩО ПО КРИЗАТА
(Анкета на „Шантеклер")

След като шеговитият цар на каналиите видя, че представленията, които даваше в своя дворец с режисьорите на мелодраматическите трупи г. Данев и Гешев, не могат да се продължават до века, и реши сам да спусне завесата, редакцията на „Шантеклер" изпрати едно окръжно до някои опозиционни шефове и лидери със заповед да отговорят незабавно на следните въпроси.

1) Трябваше ли да паднат демократите и защо?

2) Коя партия трябваше да ги наследи и хубаво ли е да си на власт?

3) Какво мислите да правите, след като останаха излъгани надеждите ви да се ухилите на зелената маса в Народното събрание?

Пръв отговори г. Радославов.

1) Че трябваше да паднат, и дума не можеше да става. Трябваше обаче по скоро да се изметат, защото „Народни права" предразня от викане по тях.

2) Разбира се, либералната партия със своя достоен шеф начело.

3) Аз мисля да се предам на популяризиране идеите на моя любим учител Ницше или да отворя птицевъдна станция за облагородяване на сойките.

След него отговори г. Тончев.

1) Как не, моля ви се, как не? Че нали и аз може да дойда по някакво чудо един ден на власт?

2) Аз бях готов да поема на всяка цена властта, но болестта на Радославова ме побърка. Тоя мой смъртен враг и тука реши да ме погуби, но...

3) Право да ви кажа и аз не зная вече какво да правя. Ще предложа на г. Маджаров да уредим един конезавод, по английска система да отглеждаме жребци за разплод.

След него отговори г. Влайков.

1) Ние винаги сме били за падането на кабинетите, защото се създава материал за статии в „Радикал" и в „Демократически преглед". Ние, както знаете, обичаме книжнината и затова сме против компромисите.

2) Се трябваше да ги наследят някои. Г-н Гидиков може сериозно да е мислил, че и нас ни бива за министри, но партията беше на друго мнение и ние пак си оставаме свободни и неопетнени да се подвизаваме на литературното поле в политиката.

3) Възнамерявам да пиша още за личния режим, за кооперациите и да преиздавам благословените читанки.

След него г. Генадиев.

1) Според мене и според белгийската преса те трябваше да паднат преди година и половина. Сегашното падане е „след дъжд качулка".

2) Които и да дойдеха – се едно. Нямаше да дойдем ние. А това за възвеличение на отечеството беше най-добро. По този въпрос ще се изкажа допълнително в независимия в. „Воля".

3) Бих се изселил из България, тая страна на корупцията и на политическия разврат, дето Черната джамия е зинала да погълне всичко честно, благородно и велико, даже и моя другар Халачева, един гений, гордост за нова България.

Отговори ни и г. Драгиев, земеделски шеф и найсмел оратор в парламента.

1) Трябваши да паднът, защоту... трябваши да паднът.

2) Народнящити, защоту съ наши най-върли врагуве, и техниті шефуви не ядът прас и чесън къту нас. Ния искахми да дойдът народнящити, за да се борим с тях и да ги пубидим.

3) Аз ща утвора зарзаватчиница в Стара Загора за прудажба на краставици и червен лук на сдружениті зимлиделци.

Последен, макар и непитан, ни отговори г. Кръстев, бившия министър.

1) Паднахме и добре стана, че паднахме, защото аз се уморих да държа наляво и надясно нескончаеми речи.

2) На тоя въпрос по висши политически съображения не мога да ви отговоря.

3) Ще се върна в Пловдив. Възможно е да се запиша в редовете на социалистическата партия, за да покажа нагледно на работниците, че те не съществуват.

ОСТРОВА НА БЛАЖЕНИТЕ

(Географическа, историческа, етнографическа, политическа, социологическа и... зоологическа студия)

Земята, която носи горното име, всъщност не е никакъв остров, а двуногите, които я населяват, никога не са били блажени, нито пък изглежда, че някога ще станат такива. От незапомнени времена през нея са минавали воинствените пътища почти на всички племена и народи, но тя е служила обикновено за станция, а не за цел на походите им, защото почти никога не е имала с какво да привлече тяхната охота за грабеж и завоюване.

Схлупените хижи на нейните обитатели, техните кирливи ризи, глинените или дървените им съдове, дръгливия им добитък, пръснат по обработени туктам поли, не си стрували, види се, труда да бъдат нападени и разграбвани. Всяко племе, което е минавало през тая страна, е оставяло нещо от себе си в кръвта на нейните жители и затова днес зоолозите, колкото и да се мъчат да подведат тоя вид животни под някакъв общ разред, не успяват. Отличителните външни белези, които се срещат по-често у индивидуумите на споменатия зоологически вид, са: среден, по-скоро нисък ръст, крива пъпешообразна глава, ниско, набърчено даже у децата чело, малки очи, малки вежди, много голям или много малък, но непременно безформен нос, голяма уста с изхвръкнали напред зъби, дълги ръце с китки като мечешки лапи и разкривени нозе. Те живеят в заселища, наречени според големината си градове или села. Разликата между едните и другите, т. е. между селяните и гражданите, е не особено голяма и тя е

повечето външа. Първите са около шест пъти повече от вторите. Онова, което съединява всички в едно цяло, то е силната миризма на пот, чесън и лой, която образува тънка атмосфера около телата им. Последната миризма иде навярно от вонещия сапун, с който те перат понякога облеклата си. Носовете им са винаги обилно производителни и за облекчаването им от излишен товар шепата им превъзходно заменя всякаква кърпа. По телата на индивидуумите от зоологическия вид, който живее на Острова на блажените, особено по главите им, една малка гадинка, със сплеснато тяло и множество малки крачка, винаги се намира в най-отчаяно изобилие. Понякога тя образува нещо като огърлица по яките на дрехите им, необезпокоявана от никого, оставена свободно да се развива според законите на природата и изискванията на естетиката. Много често внимателният наблюдател ще срещне тоя вечен другар на „блажените" и там, дето съвсем не му е мястото, напр.: в чашата боза, национално питие на „блажените", което бива сладко и кисело, т. е. рязко, и отронен случайно в чашата мляко, па даже и във виното, с което той би пожелал да утоли жаждата си след дълго пътешествие.

L'IRRÉPARABLE

Et quelque chose en nous s'est brise pour jamais.
F. GREGH – L'IRRÉPARABLE

...От летните вечери на първите ни срещи аз си спомням само жаждата да проникна в твоите незнайни за мене дни и да разбуля тихата скръб, която пълнеше погледа ти с някаква странна дрезгавина.

При всеки заник на слънцето тогава из бялата алея вън от града шумеше пъстра навалица. Безстрастен към погледите и усмивките на другите, аз носех своята жажда сред тях и когато трепнеха надалеч пред мене двете черни пера на шапката ти, в душата ми запяваха незримите струни на една потаена и невнятна радост.

То бяха вечери на предчувствия и смътна боязън, на смирение и чистота.

Ние се разминавахме, незнайни един другиму, и двамата уморени от безплодни устреми към щастие, и двамата еднакво запленени от мечтата по една далечна и недостигната земя.

Една вечер, когато слънцето зайде зад грамада черни облаци и между листата се понесе първата въздишка на умиращия август, аз не те срещнах. Помислих, че това е невинна забава на случая, и затова се надсмях на болката, която сви сърцето ми през първия час на нощта. Много вечери аз пак те търсих там, но ти не мина край мене.

И тогава се зaредиха дни и нощи на безпомощност и самота. И затъгувах по тебе като едва разлистен явор по измамната усмивка на пролет без време.

Пробуден сутрин, аз дълго не откривах очи, за да

не видя как измръзналото есенно утро забулва с мъгла моите прозорци и плаче с безбройни сълзи; денем излизах край града и гледах надалеч в полето черните гробове на летните радости; вечер и нощем бродех из крайните улици и мислех за своята мъка, за тебе и за смъртта.

И там ме намери оня страшен час на нашата раздяла.

Някой властен витяз беше запрегнал през тази нощ ветровете, събираше в сухата си огромна шепа последните листа на акациите и с бесен смях ги разпиляваше по влажните стрехи и пустинни дворища. Из прихлупените небеса заплиска пороен дъжд. Аз подирих подслон в черния ъгъл до една пътна врата. Далече в двора гледаше прозорец. Завладян от жадно любопитство, аз се примъкнах в тъмнината край дворната ограда. Под стъпките ми изпращяха сухи съчки. Вятърът изплака в замлъкналия двор и заглуши техния сък. Аз доближих до прозореца и се взрях в стаята. По средата беше простряно мъртвешко носило. Отстрани и до него будуваха стари повехнали хора. Аз впих поглед в лицето на мъртвия. То беше млада жена. Лицето ѝ като че се усмихваше под жълтите трепети на вощениците. Допрял лице до стъклото, аз почувствувах, че някой сложи студена мъртвешка ръка на челото ми. Сега аз разбирах всичко, сега аз знаех, знаех. Ти лежеше там, угаснала, преди да те намери моят зов.

...Нощта дълго кънтя от безумните ми стъпки. Аз бягах под проливния дъжд и вятърът ме догонваше и изпреварваше с риданията и със смеха си.

....

Привечер ние ще се намерим пак, както вчера, из бялата алея вън от града.

Ти ще се приближиш до мене светло усмихната, защото ще бъдем сами, аз ще усетя топлината на ръката ти в ръцете си и когато тръгнем един до други по сипкия сняг, дъхът на косите ти ще ми говори за блясъка и тишината на оная далечна земя, която ти си достигнала чрез мене. Ще ми кажеш, че когато лятото умираше, ти си отпътувала далече от моя град, че ти живееш другаде, и ще се надсмееш на моето видение през страшната есенна нощ. Аз ще те слушам, унесен в други мисли и в други спомени, и ти ще трепнеш пред ледното безумие на моя поглед.

И ние няма вече да се срещаме.

Между нас белее призракът на една покойница и ти не можеш да я възкресиш!

„В ПЛАНИНИТЕ, ГОСПОДА!“

В прискърбната история, която възнамерявам да разкажа, не всичко ще бъде ясно. За да стане ясно защо не всичко е ясно, трябва да се знае, че аз не съм от обикновените смъртни. Един мой роднина, страдащ от едно непрекъснато перисталтично състояние на стомаха, което го прави да изглежда винаги като подгонен, когато ме представя на непознати, прибавя: „Той е малко нещо поет“, и завъртва ръката около главата си по начин, който говори: „Изгубен е и не ще се намери.“

Наистина аз съм малко нещо поет. Инък не би могло да се обясни как при тая мрачна фееричност на своя живот аз мога да се усмихвам най-невинно и никога да не мисля за утрешния ден.

Бяха ме погнали, прочее, тука в София всички земни нещастия. Наемът застрашително растеше ден из ден, гостилничарят вдигна благоволението си, един от големите пръсти на нозете ми неудържимо се стремеше да разшири отвора, през който го мамеше усмивката на пролетта, през раздраните панталони волният вятър безсрамно ме ръкопипаше. Като се убедих, че корабът ми пак е навлязъл далече в морето на злите стихии и може да пострада капитанът му, т. е. собствената ми персона, аз взех една вечер картата на България, гледах я отсам, гледах я оттатък и най-после реших да хвърля котва в едно малко градче, с малка гара, в която живееше стар мой другар. Някога и той беше „малко нещо поет“, т. е. пишеше стихове, които не възхитиха никого, защото никой немà нещастието да ги види напечатани. Аз вярвах, че той в името на своето минало и на моето бъдеще ще ме приеме в обятията си и ще утеши великата ми горест.

Когато стигнах обаче при него – по какъв път, не важи, – сложил на лицето си най-благата от своите усмивки, аз научих страшни работи. Добри хора намерили за уместно да го задомят – сам той не би направил това – и когато прекрачих гостоприемния праг на къщата му, аз изтръпнах пред негостоприемната гримаса на домакинята. Разбира се, това мина лесно, защото аз ѝ казах, че съм очарован от всичко, което виждам наоколо си – даже от шафранените гащички на първенеца им – и че съм се отбил за ден-два при тях, защото заговорили в душата ми старите спомени за нейния мил съпруг. Макар и да не изчезна съвсем неприветното изражение на лицето ѝ, аз сè пак сполучих да го смекча, а когато останах насаме със своя стар приятел, уредих въпроса за един малък гуляй след вечеря. На гуляя обаче аз по навик се разчувствувах и велегласно открих, че в техните лица аз виждам спасители от едно преотчаяно положение. То се знае, че тази откровеност беше съвсем излишна. Ако не беше така, аз бих спал през нощта в „коридорчето“, завит само с палтото си, и на другия ден би имало с що да подкрепя своя настървен желудък.

Тогава се почна история, много по-страшна от софийската. Нямаше какво да се прави. Аз напрегнах машинаторските си способности и чрез разни фокуси, в които доста пострада гордостта на душата ми, сполучих да убедя своя приятел в полезността и красотата на живот като моя – особено когато човек служи на изкуството – и още другата вечер ние се върнахме вкъщи, изгубили всякакво понятие за равновесие. На другата сутрин аз направих едно важно откритие в своето „коридорче“. Узнах, че у мене и с мене заедно

живеят и други същества. Вие ще помислите – мишки! – О, не, още по малки! Ще кажете – бълхи! О, не – още по малки, по-неподвижни, и при това бели. Утеших се с едно стихотворение от Валерия Брюсов, което завършва така: „мили знать что с нами вместе жизнь другая есть". Излезе, че и моят другар пръв път „константира" присъствието на друг живот редом със своя, и това накара домакинята да се ужаси най-неприкрито. Това разкритие обаче направи дните ми малко поразнообразни. Със своя другар аз вече не играех на карти за кафе или локум. Условието преди почване на играта биваше се едно и също. „По на пет" – т. е. който надвие, да подари на своя противник пет екземпляра от своите храненици. Минаха два дена по-леко отвсякога. Злобата и завистта човешка обаче не спяха. Домакинята ме отбягваше най-категорично, бакалите в чаршията започваха да се прокашлят, когато минувах край тях, и викаха: „Хм... дошли сме на прехрана", децата почнаха да ми се плезят и да ме замерват, а добрите хора посъветваха другаря ми да ме експедира по-скоро, защото ще го „компроментира" излезлия вече на свобода голям пръст на едната ми нога. Аз обаче реших да не се подчиня и тоя път на общественото мнение. Отблъснах гордо предложението на другаря си „да идем в София заедно", като заявих, че сам мога да си отида, и една вечер след дълги мъчения написах за един столичен вестник едно поетично послание, в което се говореше за дивната прелест на живота близо до природата и за чистия и здрав въздух на планините: „В планините, господа!" Изпратих го с пожеланието да ми даде веднага скромен хонорар, защото киселецът „в планините" не е още достатъчно пораснал.

Без да се простя със своя стар другар, аз се върнах в София в същото състояние, в което я бях напуснал. Трябва да ви кажа, че аз имам премного другари. И

понеже и те са „малко нещо поети", интересуват се чрезмерно от съдбата ми. По всичко изглеждаше, че моето послание ги е накарало от все сърце да ми завидят. Това личеше и от въздишките, с които те прекъсваха разказа ми за планините и за свободния живот близо до природата.

– Ех, че хубаво трябва да е било!

– Може ли да не е хубаво! Оная планинска вода! Кристал, кристал!

– Ц!... Ц!... Ц!... брей!!

– Самота! Тишина! Никой ти не пречи да мислиш, да работиш, да съзерцаваш!

– Да, ама си отслабнал малко.

– Е, може ли да не отслабна. Всяка сутрин се качвах на един висок чал да чакам изгрев-слънце! Как мислите!

– Ех, дявол да го вземе, хайде да отидем пак!

– Да отидем, защо не! Аз с години бих живял сè така.

В такива разговори аз минавах скучните следобеди. Някои от другарите ми бяха научили цели пасажи от посланието ми и когато ми ги повтаряха, аз прибавях с една мнооого тънка усмивка:

– Ех, дано можете само тъкмо тъй да прекарате, както аз прекарах там!!

ОКОЛО ЕДНА СТАРА ПЕСЕН

Песента за тежките материални условия, в които живеят и работят българските писатели, повтаряна от ред години на най-различни гласове, почна да става безинтересна и досадна. Без да я повтарям, аз искам набързо да набележа някои мисли около нея и около ония, за които тя тъй настойчиво се пее.

В истински културните страни, дето литературата е вече преминала своя период на оформяване, такава песен или отдавна е забравена, или е оставена да я използуват ония, които не искат да обясняват своя литературен неуспех с липсата у себе си на необходимите за един писател творец качества и добродетели. Причината на това обаче съвсем не е само във възможностите да бъдат винаги материално осигурени истинските таланти в тия страни. Защото могат се изброи стотици примери, от които да се види, че писатели от първа величина, създали цели епохи в литературата и оставили неизличими бразди зад себе си, биха могли много и много да завиждат на мнозина от своите малки събратя в България, ако е въпрос само за обикновени жизнени улеснения.

Наброявам в безредица само ония, които сега ми идват наум.

Верлен живя и умря в мизерия, пред която биха настръхнали косите на някои „мъченици за изкуството" у нас. А тази година Анри де Рение, най-благородният от неговите далечни ученици, почтително се прекланя пред паметта му при влизането в Академията.

Петер Хилле умря на улицата до една пътна врата като последен нищий. А стиховете и афоризмите си, в които тъй ярко блести искрата на гения, беше писал върху празните полета на стари вестници.

Ще кажат, че това са изключителни натури.

Но Маларме стенографираше, за да живее поносно. И все пак преди десет години Албер Мокел го нарече герой на новото време в поезията.

Жерар де Нервал, който очарова и самия Гьоте с превода си на Фауст и изтръгна из устата му най-голямата похвала за себе си: „Никога не съм се разбирал тъй добре, както във френския превод на своя Фауст", умря на една парижка улица през мразовита зимна нощ.

Албер Самен беше обикновен чиновник в парижката община и пак стана един от основателите на „Mercure de France", списание, което изнесе победата на символизма във Франция.

Юисманс чиновничествува до към края на живота си, а само с „Au Rebours" отрази цяла епоха.

Скитничеството и службата по трамваите в Америка не попречиха на Хамсуна да ни даде и „Пан", и „Виктория", и „Мистерии".

И – ако трябва да натрупвам още имена – аз бих споменал Достоевски, Дикенс, Мюсе, Хайне, Бодлер, По, Мултатули и колко още други.

От всички тия примери не може, разбира се, да се изведе заключението, че един писател е толкова по-велик, колкото е била по-велика мизерията, в която е живял. Но изпъква един интересен за у нас въпрос.

Всички тия великани на мисълта и песента наистина ли биха създали творения по-велики от ония, които са ни оставили, ако бяха се радвали на едно даже сравнително доволство в живота? Къде лежи и какво подхранва най-силно подтика към творческа работа??

Не стои ли устремът към изкуството като самоцел и самоценност над всички условности около настаняването на жизнения пазар и наистина ли материалните несгоди са едва ли не от решително значение за развитието на едно истинско дарование?

* * *

С известно стеснение, след като съм изредил толкова едри имена, заговорвам за у нас и за ония наши писатели, делничните жизнени условия на които могат да бъдат от значение за развитието на литературата.

И не считам, че прибързвам и че отивам много надалече, ако обясня недостойния хленч на някои от тях не толкова с болката, че им се пречи да дадат на родната земя всички духовни ценности, които носят у себе си, колкото със стремлението към обикновено благоденствие и самодоволство, унаследено може би от деди и бащи, живели само с грижата за делничния къшей, лишени от всякакви по-висши интереси на духа. И затова тяхното окайване и вайкане пред несгодите, в които живеят, е често пъти една телена маска на мъченик, едва ли не на светец, през която прозира повече образът на безличен пазарски хитрец, отколкото образът на висока културна единица, увлечена в свето служене на един свет завет.

Не би ли било смешно да се твърди, че тежки материални условия карат един престарял наш писател да се стреми неприкрито и с всяка цена да наложи на публичното внимание, чрез списания и театър, една позната бездарност?...

Нима от материална мизерия, като рецензира „На острова на блажените", г. Антон Страшимиров смесва чисто литературния въпрос за ценността на тая книга с пенсията на една министерска вдовица?

Какво кара г. Пенча Славейков да се забавлява и подиграва с родната литература чрез издаването на цял сборник от автобиографии и автокритики?

Та нима защото е останал на улицата, г. Кирил Христов поднася свои сонети пред стъпките на българския корононосец, който награди някога г. Антон Драндар за услуги към литературата?

Помогна ли Яворову н а с т а н я в а н е т о му в театъра да създаде повече от онова, което създаде като поет през едни много по-усилни години?

Аз бих споменал дори оплакванията на кръгли бездарности от низост в нашата литература – защото липсвали условия за работа, ако не рискувах да изпадна в дребнавост.

* * *

Истината е много проста и ясна. Заветът за служене на изкуството – преди всичко – е още нероден завет у нас. Приказката за непоносимия кръст на българския писател е само приказка. Нашите писатели издребняват, защото ние нямаме писатели, защото благочестието пред изкуството – и угодничеството, любоугодничеството, плоските редакторски хитрости, озлобеността до забрава, са неща, които се изключват.

И затова чакаме нови носители на писателския кръст у нас, достатъчно горди да обичат себе си и своето дело повече от просешкия хленч и достатъчно силни да се възмогват и презират трудностите на своето време.

ПИСМО ОТ СЕЛО

Не помня обещавал ли съм да ти пиша и не зная дали тъй отдалечени един от други – не сме престанали вече да се разбираме. Сѐ едно! Писмото ми ще те намери, дето и да си, и захвърлиш ли го с насмешка, или го скъташ, за да го препрочетеш някога, аз няма нито да се оскърбя, нито да се зарадвам, когато узная неговата участ.

Почнал бях без това предисловие, в тона на което мнозина млади хора у нас пишат стихотворения в проза, пълни с много красива празнота.

Оставих своя хрисим спътник да хрупа сочна трева край пътеката и се отбих на почивка върху малката могила наблизо, която ми се усмихваше през очите на всички игличини и теменуги, обилно нацъфтели под неразлистените още храсти. Легнал по очи, аз се оставих да ме залюлее смътната мелодия на хилядите малки живота, скрити в тревите наоколо, и ромонът на далечния поток. Небето, отскочило високо, високо след тихата смърт на последните зимни облаци, сипеше над моята родна земя здраве, благодат и светлина. И тя, моята родна земя, разкриваше пред мене сега далече зад разтичалите се надолу хълмове прелестта на едно от своите най-дивни поля. Погледът опиянено целуваше всеки склон и всяка падина, спираше се по черните угари, освежаваше се в струите на реката, поела лъкатушен път през равнината, изгубваше се из далечните гъсталаци и се плъзваше волно по г о л и т е ч а л о в е на планината, за да потъне в бездънната синева над нея.

Аз гледах въплътената младост, аз тръпнех с пролетните тръпки на майката земя, сякаш намерена и позната след едно печално изгнание.

От моята цветна могила до крайния предел на далечината спокойно виеше пътят, по който бях минал, за да спра изморен на почивка. Аз повтор тръгвах по него, спирах в селата, дето бях спирал вече, срещах срещнатите из него, оставах сам, за да мисля за видeното и чутото, изгубвах се в планината и отново се завръщах – смаян и възроден. Защото аз наистина трябваше да мина по него, за да се сепна от тежкия сън, сънуван години в София, близо до тебе!

Така бях п о ч н а л, така мислех да завърша, ако не бях се сетил, че с възклицания най-малко мога те подкупи.

Зная, че ти, макар и още млад, минаваш за писател и мнозина възлагат надежди на тебе. В някои от твоите стихове и разкази наистина е отразен един роден талант. Ти сам чувствуваш това и уверено гледаш напред, несплашван нито от несретите в своя живот, нито от апатията към твоите усилия, която ще срещнеш в живота на другите. Ти живееш в София само защото съзнаваш, че ти е необходима широка духовна култура, и затова с достойна настървеност купуваш и четеш книгите на новите руски писатели или на френските или немските, ако си сполучил да понаучиш езика им.

Всяко ново явление било в нашата, било в чуждата литератури силно те вълнува, ти ходиш на всяка нашенска пиеса в Народния театър и водиш ожесточени спорове отпосле върху нейните достойнства и недостатъци. И когато се срещнеш лице с лице с обикновените нужди на живота, ти се чувствуваш отчужден и тогава у тебе се ражда гордото съзнание, че си надминал времето си и най-после си успял да се заключиш

в своята tour d'ivoire, отдето съзерцаваш образа на вечната красота. Аз зная твоите възторзи и унииния, зная твоите желания, познавам образа на всеки твой ден. И затова, когато седях на малката цветна могила и гледах едно от най-дивните поля на моята родна земя, пътя през която бях изходил, аз си спомнях за тебе с една съжалителна и тъжна усмивка. Наистина колко малък и жалък ще останеш ти, ако след като прегориш и отрезвееш в София, не дойдеш да подириш тука своя изгубен път! Да дойдеш не с предубеждението на маниак спрямо живота, който тука се живее. Да забравиш празните приказки на мнозина безсилни за безсилието му. Да го погледнеш през очите на един успокоен съзерцател, който е научил много истини от чуждите жреци на художеството, и да подириш средства и за въплътяването им в наши образи. Защото, повярвай, почти никой досега не е направил у нас силна и вярна стъпка към този подвиг. Само тогава ти ще видиш грамадната безценност на много ценни за тебе сега словосъчинения по страниците на нашите списания или на сцената на Народния театър.

Може и ти да си писал в някой софийски вестник съкрушителна рецензия било за „Божана", било за „Кърджалии".

Много нерви си изхабил съвсем напразно! Ако ти дойдеше тука, след като си ги гледал, па не само тях, а и всички други нашенски пиеси, но дойдеше такъв, какъвто никой не е дохождал досега, щеше само да се усмихваш.

Зная, че ти си готов да наречеш наивност това, което ти говоря, но то едва ли ще престане да бъде истина, дори ако го наречеш недомислие.

Защото ти трябва да ми повярваш, ако ти кажа, че в едно малко село, през което ти би минал набързо, за да не вършлясат високите ти помисли, мене ми разказаха една история, изживяна сякаш нарочно, за да се повтори „Коларят Хеншел". И какво би казал след това напр. за Св. Иван Рилски?

Още би могло да ти се пише. Това са само бегли редове, без претенциите на едно откровение, писани навярно и от други много по-рано.

Но нали не беше излишно да ти се напомня, че един широк път, един дълъг път, около който кипи силен и пъстър живот, спокойно чака ония, които за своя беда тъй нехайно са го забравили.

Гара Белово

КИТАЙСКИ РАЗКАЗ
(по Анатол Франс)

Чуанг Цен, мъж многоучен и мъдър, беше презрял плътските съблазни в света и жаждата за богатство и слава, макар и да не вярваше – понеже беше истински китаец – във вечността и в задгробния живот. Една сутрин, като се разхождаше по цветните склонове на планината Нам-Хоа, той неусетно за самия себе си влезе в едни гробища. При вида на безбройно многото гробници мъдрецът се размисли за съдбата на човека.

– Уви! – каза си той. – Ето кръстопътя, дето извеждат всички жизнени пътеки. Когато човек заеме веднъж мястото си в обиталището на мъртвите, никога вече не се връща назад!

Мислейки така, той продължи разходката си и ето че изведнъж съзря една жена, облечена в жалейни дрехи, т. е. в бяла роба, съшита от грубо платно и лишена от всякакви украшения. Седнала до един гроб, тя махаше едно бяло ветрило над още неизсъхналата пръст, под която почиваше мъртвецът, заровен там.

Учтиво поздрави Чуанг Цен жената с бялото ветрило и каза:

– Смея ли да попитам, госпожо, кой лежи в тоя гроб и защо си давате толкова труд да разхлаждате пръстта, която го покрива? Аз съм мъдрец и искам да узная причината на всички световни явления.

Младата жена продължаваше да размахва ветрилото. Тя заруменя, наведе глава и промълви няколко думи, които мъдрецът не чу. Повтори и потрети той своя въпрос, но не получи отговор. Стори му се, че душата на тая жена е минала всецяло в ръката ѝ, която движеше бялото ветрило.

Със съжаление се оттегли Чуанг Цен. Той продължи бавно своята разходка, извръщайки от време на време глава да види ветрилото, което трепкаше във въздуха като крило на голяма пеперуда. Но ето той внезапно забеляза до себе си една стара жена, която му направи знак да я последва. Тя го отведе в сянката на един надгробен заслон и му каза:

– Аз видях, че моята господарка не отговори на вашия въпрос. Ще задоволя любопитството ви, ако вие благоволите да ми дадете онова, което ми е нужно, за да купя от жреците книгата, що да може да продължи живота ми.

Чуанг Цен изпълни желанието на старата жена и тя заговори така:

„Жената, която видяхте при гроба, е госпожа Лу, вдовица на един мъдрец, наречен Тао, който почина преди петнадесет дена от една дълготрайна болест. Нежно и пламенно се обичаха двамата съпрузи. И плачейки до леглото на умиращия си съпруг, госпожа Лу се обрече веднъж да раздели с него и гробния ковчег, както е разделяла леглото. Но господин Тао ѝ каза:

– Госпожо, не се кълнете в това.

– Тогава – подзе тя, – ако аз съм осъдена да гледам светлината, когато вие няма вече да я виждате, знайте, че аз в света ще остана вярна на единствения съпруг, който съм имала.

Но господин Тао отговори:

– Госпожо, не се кълнете в това.

– О, господине Тао, позволете ми поне пет години след смъртта ви да не се женя за другиго, за да не угасне тъй скоро нашата любов.

Тогава господин Тао каза:

– Госпожо, закълнете се само в това: да запази-

те в душата си спомените за мене, докато изсъхне пръстта над моя гроб.

Тържествено се закле нажалената съпруга и Тао склопи очи, за да не ги отвори вече никога.

Отчаянието на госпожа Лу премина всички граници. Из очите ѝ изтекоха потоци сълзи. Ала три деня след смъртта на съпруга ѝ скръбта на госпожа Лу стана по-земна, по-човешка. Тогава тя научи, че един от младите ученици на покойния философ иска да сподели скръбта ѝ. След дълги колебания тя го прие. Младият човек беше строен и красив. Той ѝ говори за господин Тао, но повече за самата нея. Той ѝ каза, че е очарователна и че я обича. Тя му позволи да каже всичко това и той си отиде с обещанието да я навести пак наскоро. И очаквайки го, госпожа Лу дойде на гроба на своя мъж, за да изсуши пръстта над него със своето бяло ветрило."

Когато старата свърши, Чуанг Цен помисли:

„Младостта трае малко: жилото на пожеланието окриля младите жени и младите мъже. Госпожа Лу е честна жена, защото не иска да измени на клетвата си..."

И отмина, дълбоко замислен.

ЗА РОБСКАТА НЕВОЛЯ В П[ЕНЧО]-СЛАВЕЙКОВАТА ПЕСЕН

Както и всички именити поети на нашата земя, 'Пенчо Славейков отдели няколко звънки струни от своята арфа за миналата и днешна неволя на своите братя по кръв под ярема на чужди властници. Но понеже той беше повече певец на прекипели преживявания, отколкото на непосредствени излияния, т. е. понеже той беше повече художник и мъдрец, отколкото поет, откликът на тая неволя, роден в неговата възвисена душа, не можа да добие мощта на един буен марш към борба и победа, както у Вазова и предимно у Ботьова, и остава може би непознат още за ония, които държаха и държат и сега кинжала и знамето на революцията в поробените покрайнини на родната земя. И се пак ако не в разгара на бойния поход, то при спокойствието на домашния и чужди подслон няколко от неговите песни могат да сгреят смразените надежди на борците и да им открият по-ясно чрез сълзите, които ще заронят в душите им, величието на подвига за свободата. Аз искам да спомена неговата дивна песен „Заточеници", защото зная как родно би се отекнала тя в сърцата на ония, които или сами са изричали с непосилна мъка, или им се е случвало насън да изрича някой от техните родни кървавите думи, написани в нея. „Ах, докога ли тоя път ще трай!" Низами водят група заточеници през пусти и знойни поля към мястото на бавната и печална смърт. Спират на стан през тиха нощ и когато всички заспиват, един от злочестниците сънува как се е привела над него майка му и му шепне думи на утеха и надежда, че ще се разкъсат робските окови и ще

изгрее слънцето на правдата и свободата. И когато при изгрева на новия ден оковите задрънкват пак низ дългия и страшен път, той тръгва по-бодър и по-уверен, за да стигне там, дето го чака тлението и нерадостният копнеж по окървавената родна земя. Искам да спомена и за „Харамии", тихия и скръбен разказ за тримата ранени другари, които слизат по стръмна планинска пътека и един след друг я запречват с труповете си. А из гората дебнат за юнашко погребение вълци – юнашки другари... Искам да спомена и за другата песен „Харамии", в която изморените да бродят немили-недраги по гори и планини ратници за свобода казват на своя войвода да свива кървав байрак. Защото е време вече да се завърнат у дома, дето ги чакат пребрадени с черни чембери старите им майки. И искам да свърша, без да говоря за „Кървава песен", дето всеки син на поробен край ще намери много сълзи и възторзи, без да говоря за „Въстаник", дето би могъл да се познае всеки сломен от веригите на зандана борец, с песента „В кулата край морето", която би показала, че е достойно да пожалеят за Пенчо Славейков и синовете на печална Македония.

Прозореца гледа в морето далеко.
Настръхнал Олимп се тъмнее напреко.
Очите го гледат, сърцето мечтай
за тъмните дебри на родния край.
Сърцето мечтае и нещо все чака...
Отнейде се счуй песента на моряка –
и емват я с ромон тайнствен вълни,
и носят я бодри насам към стени.
Но тъмно пред тях се изпречват стените
и сблъскани в тях и на пръски разбити
назад те изчезват нанякъде пак...
И чезне душата в тъмничния мрак.

ПРИКАЗКА

В кафенето на кривия Мангър, дето, терзан от неумолима скука, аз прекарвам от сутрин до късно през нощта, имаше и един вет грамофон. Сложен на края на тезгяха, той изглеждаше като мене чужд на ония, които или играеха скамбил и табланет, облакътени на мазните маси, или шумно сърбаха кафета и мляскаха локум. И колчем из широките му уста се заточваха кривите звуци на шопска ария или турско маане, аз изпитвах странно съжаление към някой унизен и измъчен и ми се искаше да се унеса в непробуден сън, забравил всичко, което е наоколо ми. И ето че една вечер, след като слушах дълго време всепознатия по нашенско дует „Христовице, леле, млада невясто", аз наистина съм заспал. Стори ми се, че грамофонът веднага прекъсна пискливите си извивания и заговори много тихо и много печално на новия будилник, окачен под картината, представляваща гуляй на ловци, която единствена красеше малкото кафене.

– Слушай сега, аз пък да ти разкажа отде съм и какъв съм, за да се сприятелим още повече.

Аз излязох из фабриката заедно с мнозина подобни на мене, чист и светъл, какъвто си сега ти, и изпълнен с желание да свиря само най-отбрани песни и да радвам с гласа си всеки, който би се спрял да ме слуша. Занесоха ме в един магазин в София и скоро оттам ме купи един млад човек с хубава къдра брада, бледно изпито лице, много умни и уморени очи. Той ме пренесе в малката си къща накрай града с някаква тиха

детска радост, която изпитват обикновено само ония, които много са страдали. Може би той се радваше и за това, че ще изненада малкото си дете, което наистина дълго игра около мене и пляска с ръце, възхитено от новата музика. Още на вечерта у моя първи стопанин се събраха цяла дружина млади хора. Те всички ме поздравиха полушеговито и когато почнах най-хубавата си песен, от която диша нежността и умората на ранна есенна вечер, те възторжено я подзеха и мене ми беше драго да сливам своя глас с гласовете им и да треперя с трепета на техните сърца. Когато си разотидоха, моят стопанин дълго време писа нещо на масата, дето бяха ме сложили.

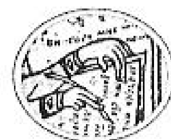
Сега си спомням, че веднъж те четоха нещо в една книга, споменаха името на едного от ония, които идваха в къщата, и казаха, че прочетеното е много хубаво. И самият аз се зарадвах, когато видях колко много доброта, топла дружба имаше в тия думи.

Но една сутрин в нашата къща влязоха непознати хора, мълком записаха в една книга цялата покъщнина и след това я изнесоха на един мръсен и шумен площад, дето я разпродадоха още до вечерта. Помня, че моят стопанин се опита да ме откупи с посредството на един свой приятел, но ей този келяв и гурелив човек, дето сега клюма глава над тезгяха и си чопли носа, даде по-висока цена и аз трябваше да се простя с оногова, когото бях обикнал толкова много. Вечерта аз свирих в един от най-малките софийски ханове, дето винаги мирише на конски тор и на пържени в лой кюфтета, а на другата сутрин ме установиха тука, дето ме виждаш сега. Аз обичам да меня мястото си и може би там в София, у човека с къдрата брада и уморените умни очи, може би също би ми дотегнало. Но мъка ми е, че тука аз няма никога вече да свиря най-хубавите свои песни, и ужасно ме терзаят тия маанета, които понякога аз трябва да повтарям и потретям по желанието на някой пиян циганин или влюбен файтонджия. Напразно чакам аз от толкова време вече да дойде някой тука, за да ме послуша, когато засвиря някоя от любимите ми песни, и да ме остави... И нека тогава се притъпя и олющя под мазните ръце на моя нов стопанин.

– Ето идат пак някои. Чуваш ли стъпките им през вратата? Те са пияни вече, защото много крепливо викат. Ала ето ги. О, как много ще ме мъчат те тая вечер, как дълго ще ме мъчат те!

Аз се сепнах от някакви ужасни викове, излезли из дебели засъхнали от ракия гърла. В кафенето влязоха двама горски стражари, богатият писар в София, който се готвеше за кмет сега, и двамата водачи на скоро основаното земеделско дружество в селото. Докато поръчат кафе, аз успях да си изляза, отпратен с насмешливи закачки от едни, а със сдържани ръмжения от други. На улицата беше глухо като в душата на случайно изтрезнял пияница. И сред виковете на пияната компания аз дълго слушах как грамофонът отчаяно пищеше: „Аз съм мома англичанка, измамена от любов.“

ДУМИ ЗА ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ



РЕДОВЕ ОТ БИОГРАФИЯТА

Истинското му име е Динчо Вельов Дебелянов. Роден е на 28 март 1887 г. в Копривщица, но израства в Пловдив. От 1904 г. се установява да живее в София. След завършване на гимназия постъпва на служба в Метеорологичната станция в столицата, но не се задържа дълго в нея. Отдава се на журналистическа дейност. Работи като репортер и коректор в някои вестници, по-късно е стенограф в Народното събрание и в Софийската община. Записва право, а след това и литература в Софийския университет „Св. Климент Охридски", но поради липса на средства е принуден да прекъсне следването си. Продължава да се занимава с журналистика.

Първата му по-значителна литературна изява е съставената от него и Димитър Подвързачов „Българска антология", която излиза на бял свят през 1912 г.

По време на Балканската война 1912–1913 г. отбива военната си служба в Самоков, след което изкарва и Школата за запасни офицери край Княжево.

Избухването на Първата световна война през лятото на 1914 г. го заварва като чиновник във Върховната сметна палата. Тъй като България не се намесва веднага във войната, има възможност да се занимава отново с журналистика. Привлечен е за съредактор на сп. „Звено", в което като сътрудници участват едни от най-именитите български поети и писатели – Николай Лилиев, Людмил Стоянов, Христо Ясенов, Йордан Йовков, Гео Милев и др. С повечето от тях той е в близки приятелски отношения.

В началото на октомври 1915 г. цар Фердинанд и послушното му правителство на д-р Васил Радославов въвличат страната ни в световния пожар. Макар че не подлежи на мобилизиране, Д. Дебелянов настоява пред военните влас-

ти и той да бъде изпратен на фронта. Молбата му е удовлетворена през януари 1916 г. и като подпоручик заминава за Южния фронт. На бойното поле прекарва около 10 месеца. Малко преди да загине, му е поверено командването на рота. Пада убит по време на сражение (2 октомври 1916 г.) и е погребан в двора на малка черква в Демир Хисар. През 1931 г. по инициатива на група негови приятели костите му са пренесени в родния му град Копривщица.

Като поет започва да пише стихове още от ученическите си години. Изпитва силно влияние от поезията на Пенчо Славейков. Първите му творби се появяват в сп. „Съвременност" (1906 г.), „Из нов път" (1907–1910 г.), „Българска сбирка" (1894–1915 г.), „Съвременна мисъл" (1910–1920 г.) и др.

Освен от П. П. Славейков Дебелянов е повлиян и от други български и чуждестранни поети – Пейо К. Яворов, В. Я. Брусов, К. Д. Балмонт, Шарл Бодлер, П. Верлен и пр.

Приживе няма възможност да издаде отделна стихосбирка. Това става чак през 1920 г., когато неговите приятели Димитър Подвързачов, Николай Лилиев и Константин Константинов поемат инициативата за отпечатване на поетичната му книга „Стихотворения". Няколко години по-късно се появява и още една негова стихосбирка – „Златна пепел. Неиздадени стихотворения". Едва тогава българската общественост разбира каква голяма загуба за българската поезия е неговата гибел в световната война.

МИЛЕН КУМАНОВ

ЧИСТАТА ПЕСЕН НА ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ

Всеки път, когато вземам стихотворенията на Димчо Дебелянов, изпитвам чувството, че се връщам към близък и интимен другар. Тъй прости и сърдечни са думите му. Защото всяка дума е истина. И това е винаги истината на неговата лична съдба.

Нищо странно и изключително няма в тая съдба. Ако тя не е и ваша, може да бъде на мнозина, а участник в нея могат да бъдат всички. Защото Димчо Дебелянов се радва, страда, стреми се – тук, долу, на земята, с нас и заедно с нас. Той излиза и се връща към една действителност позната и в отношението към нея се определя жизненото му и поетическо самочувствие.

Явно е, индивидуалистичните мотиви в поезията ни преди Димчо Дебелянов са изживени. Личността, която диреше абсолютното си самоутвърждение над колектива и извън границите на реалното, се връща – поразена от гръм или уморена в своята химеричност – към светия източник на живота и дири отново самопостигането си в него. Със стрелката на това възвръщане може да бъде отбелязано мястото и на Димчо Дебелянов в нашата лирика. Тя ни изведе из бездните и сне от небесата – за да ни приближи към човека.

С яркоцветни пориви Димчо Дебелянов се стреми към живота. Има нещо борческо в първоначалните му духовни импулси. Като Пенчо Славейков и той се носи с призванието за някакъв подвиг. Но докато за рефлективно-съзерцателната натура на Славейков тоя подвиг е в борба навън – за едно по-високо културно-етично съзнание у своите съвременници, у Димчо Дебелянов обратно: сам поетът трябва да се прероди и възвиси в него – в силата на рицар и смирението на жертва. В него той трябва да разреши не

другите, а самия себе си. Защото, в противоположност на Славейков, Димчо Дебелянов е натура непосредна и емоционална.

Не бихме сбъркали, ако в основата на Димчо-Дебеляновата поривност към живота поставим светлата му вяра и едно хедонистично чувство, което, струва ми се, е от основните сложения на душата му. Вярата му иде от детинството – мечтателно и чисто, а хедонизмът е стремеж към пълнота на живота. Тия две сили дават тая огнеструйност на неговото чувство – плътно и все пак янтарно-прозрачно.

Димчо Дебелянов е роден с възторг и дири възторга – в любовта, в красотата, дори в самозабравата на живота. Пленник на тоя възторг, той се втурва с пурпурни доспехи в живота – за да го обгърне и покори, да въдвори там своето пълновластие.

Уви, оказва се, че оръжията, с които излиза, са от твърде крехък, твърде нежен метал – не издържат, пречупват се...

Още на прага на деня го посреща Грижата. Тя остава негова спътница през целия му живот. Но вместо да събуди ропот и да разгори воля за борба, тя избистря у него мъдро и успокоено някакво съзнание за неотменим негов жребий. „О, Грижа, спътнице в нерад и стръмен път!" Тъй е със скромните и чисти сърца, които считат, че даровете на живота са за други, че на трапезата тяхното място е последно. У Димчо Дебелянов това съзнание иде от другаде: беднотата и грижата – те са също неговото детинство, трябва да ги приеме като факт. Той е научен да понася всичко. Какво го чака днес – разгром или победа? Той чака победа и е готов да понесе поражението. Но след всяко поражение дързостта му отново възпламва и той отново се впуща със златните си копия в живота. Един миг по-късно – на всяко блести капка от неговата кръв.

Съзнанието за своя жизнен неуспех е у Димчо Дебелянов извънредно властно и фиксирано. Съдбата се изпречва напреде му като враг, който осуетява всеки негов щурм, всяка дързост да покори живота. Черна песен е песента за нейното коварство. Някаква ръка на злодеец откъсва от дървото на живота грейналите плодове преди още да узреят, преди поетът да вкуси от сладкодъхния им сок. Той остава на обруленото дърво като есенен лист, който едва се държи на своето клонче.

Де мойта свежа, росна зелен,
де грозда, в късен зной налян?
Ах, моя труд бе труд безцелен,
и блян безплоден – моят блян.

Тоя мотив за безплодността на всяко негово усилие преминава през светлата поезия на Димчо Дебелянов като черна нишка, на която са нанизани едни от най-хубавите му песни – Победен, Като безумната закана, Песен, Назад през сънища стъмени. Животът го позовава на своя пир не за друго, а за да разбие в земята току-що вдигнатата чаша и да изгаси слънцата на едва почналия празник. Неговата участ е да вижда при всеки полет крилете си вързани, да не може да вдигне десница дори в минути на безумносвещен гняв! В това е неговият трагизъм, трагизъм на безсилната воля – опънатият лък, чиито стрели, ударени в гранита на живота, рикошират и раняват самия стрелец.

Все пак един-два пъти поетът успява да стигне до пищните градини на живота и до техните червеногрейнали плодове. Жъртвоприношение е една картина, дето виното на младостта се лее буйно и кипящо. Но в каква кристална чаша е поднесено то и с какво благоговение поетът пристъпя към нея! Празникът на младоженците е ясен като празник на свято тайнство и като над олтар димът на тамян се носи над брачния балдахин.

Само тъй – под венеца на благословението и в чашата за причастие, поетът приема даровете на красотата. Инак в баналните дрехи на прелъстителка той я отблъсва и нейното приближаване извиква предупредителния зов „Не спирай ме, хищно-разголена, рабиньо на жадната плът!" (Лъст). Откривайки тайната на велико познание, нейни-

те чарове носят и гибел. Не на едно и две места Димчо Дебелянов нарича докосването до жената „грях", „черно падение" и жаждата за нея „греховна жажда". Той гледа да я избегне от своя път и само в час на изнемога поетът се впуща в разгул – за да удави в него скръбта си и да отмъсти на черната си съдба.

Отмъщава не той, отмъщава пак съдбата. Отмъщението е позорът, който изпитва душата – Мадона, чиито светли одежди потъмняват в мрачните вертепи на блудниците. Самоукорът е толкова силен, че Разблудната царкиня не иска да си спомня своя час на безпътие, споменът за него е „позорен спомен". „Бедна царкиньо, заспи, забрави!" – е единственото прибежище от острието на преследващата я съвест. След всеки разгул тръбата на неговия ангел го зове на съд и... настъпва „часът на черните итоги, на разкаяние и срам". В това разкаяние е неговата прошка и в угризението за извършения грях – неговото изкупление. В самопрезрението за захвърления в калта идеал изгаря и възкръсва отново неговата душа, чиста и непорочна. Не само на Димчо Дебелянов е чужда каквато и да било апология на греха, която мнозина правят под девиза на пълно изживяване на личността, но на лицето му стои смущение, срам за всяко падение, съзнание за някаква виновност. Далеч от всеки аскетизъм, който е несъвместим с пълнозвучието на неговата душа, той се отличава с моралната си строгост – сам носи моралната санкция в себе си, готов веднага да я приложи, да изрече при всяко недостойно дело най-жестоката си самоприсъда. Защото Димчо Дебелянов е натура дълбоко етична.

Това най личи в почти благоговейното му отношение към любимата и в тоя тон на религиозност, с който говори за нея и който иде от дълбоките и чисти източници на неговата любов, от високата ѝ човечност. Любимият образ у Димчо Дебелянов не е, както у Яворов, фикция, а жива реалност. Той го оживява в здрачините на своя спомен такъв, какъвто пръв път се е явил, какъвто е бил в действителност. Затова толкова по-ценно е, че един реален образ е могъл да накара душата на поета да зазвучи с най-чисти и нежни тонове. Пръв Димчо Дебелянов говори за любовта тъй просто и сърдечно и един той е отгатнал езика на самото ѝ мълчание. Не знам друг да е казал с толкоз малко думи толкоз много колкото Димчо Дебелянов в това кратко Писмо за дъждовната тъмна нощ, в която бездомникът поет намира приют в параклиса на своята душа, дето свети нейната икона.

С нечути стъпки в тъмен край отмина
денят, донесъл зной и знойна жад,
и свела небесата, нощ пустинна
лей сълзи над притихналия град.

И в тази нощ, на тебе посветена,
под ромона приспивен на дъжда,
заспива печалта ми, озарена
от спомена за твойто първо Да.

Поетът бди да не би с нещо да я оскверни – то би паднало като тежък камък на съвестта му. Неговата Молитва е

Сложи ръка на мойте устни,
когато, морна да блуждае,
крила душата ми отпусне
и безутешна възроптае;
сложи ръка и запази ме!
Да не надвие скръб безмерна
и в гняв и горест твойто име
с похулни думи да зачерна!

Тая строга съвест е у Димчо Дебелянов едно от найскъпите му достояния като личност и като поет. Страж на всяка негова стъпка, тя го води през мътния порой на живота по най-светлата пътека. За да се отвърне от злото, той има нужда да го изпита. Белите криле на девствената душа го държат далеч от него и не го оставят да слезе в мрачните му „притоми". Там може да изпадне само

против волята си, когато не владее силата си – и затова тоя час не потъмнява неговото чело. „На злото в безумния бързей... удавих аз своите възторзи" – това съзнание се придружава с още по-властното самочувствие, че не е виновен: „и виждам през горестен сплин, че в някаква светла страна съм на Бога най-светлия син".

Най-светлият син!

Да не се поддаде на злото, когато съдбата не му праща нищо добро – за това се иска нравствена сила, каквато само една душа от най-чист, от благороден метал може да има. Срещу съдбата поетът стои с бронята на своята гордост и посреща ударите ѝ прав, без да отстъпи крачка, без да приеме какъвто и да било компромис, за да смекчи жестоката ѝ воля. „Гордостта е моят живот и моето царско съкровище" – могъл би да каже той като Самена. Ранен в турнира на живота, той понася болките твърдо, със стоицизъм и ни един жест на проклятие! Докато страданието у Яворов например добива хиперболични размери, у Димчо Дебелянов то едва се чува – като у човек решен, каквото и да бъде, да го понесе. Колкото и тежки да са, камъните на съдбата падат в прозрачното езеро на неговата душа и не могат да го размътят – предизвикват слаб, кротък плисък. Douce en ses sanglots – с тия думи на Самена би могла да се характеризира поезията на Димчо Дебелянов, чиито скръбни мелодии са изпълнени под сурдинка.

Едва ли поетът би имал сили да носи тъй безропотно тръненния венец, ако не бе у него съзнанието за някаква вина. Това е съвсем естествено за неговата натура, която дири във всичко нравственото оправдание, нравствения закон. И понеже в бялата книга на своето минало не може да намери тая вина, дири я назад, във вековете – може би в дедите и прадедите, чието проклятие чувства да тегне върху му (През векове). Съзнанието за някакво „наказание" става у него все по-властно. Той се самобичува, готов е съвсем да се низвергне – не е достоен за нищо, не заслужава и тия малко радости, които миналото му е дало. Недейте събужда спомена за това минало – то е лъжа!

Помниш ли, помниш ли тихия двор,
тихия дом в белоцветните вишни? –
Ах, не проблясвайте в моя затвор,
жалби далечни и спомени лишни –
моята стража е моят позор,
моята казън са дните предишни.

Фаталистичното чувство у Димчо Дебелянов е проявено и по-рано, то е до известна степен основа на примирението му със съдбата. Но то добива особено определен и дълбок израз в последните му стихотворения, писани на бойното поле – Старият бивак, Приижда т, връщат се, Сиротна песен, Тиха победа, Нощ към Солун. Поетът тръгва на „празника на кървавия смях" готов за всяко дело и за всяка жертва.

Вървим под тежките крила
на буреносна, мощна бран,
и върху хиледи чела
чер жъртвен кръст е начертан.

Отначало той не може да се разбуди от своя блян и дълго тая нова и сурова действителност му е странна и чужда. Там, където „всички са един и всеки все пак – сам", един „безимен между тях" безименните се пренася в слънчевите градини на миналото.

Но... илюзиите са си илюзии, а делото, за което е тук, призовава неговата воля и иска неговия меч. Съзнанието, че е тъй и не може инак, определя дълбоко съсредоточеното, властно жизненофилософско чувство в Тиха победа. В самотните часове на деня и нощта поетът чува гласа на земята, която зове детето си в своята люлка. „Тихата" победа, това е победа на тоя неин зов. Тук, на чертата между живота и смъртта, Димчо Дебелянов достига висини и поезията му звучи с тона на мъдростта и смирението. Тя е обвеяна от крилото на мистицизъм. „Нека бъде твоят край една усмихната мечта!" Като нежна майка земята приютява в пазвите си печалния странник,

своя бездомен син, който цял живот копнее за дом и родина. В часа на кървавия триумф на волята и на гордостта съдбата прибира най-подир черния креп, проснат над всичките му дни, и развява върху неговия гроб знамето на един честен воин.

В тоя момент, когато залязва черната звезда на неговия живот, изгрява ясната зорница на Димчо Дебелянов в българската поезия. Малко познат дотогава, тая малка книжка от трийсетина стихотворения отведнъж възкреси образа на един от най-интимните и нежни български поети.

Поезията на Димчо Дебелянов е чиста песен, чийто лиризъм никога не се нарушава от патос или риторика. Лазурносветли в глъбините на душата му, неговите настроения наново оживяват в поетическата форма, която им е дадена. Под нейната корона те блесват с нова сила и загорявват с нова краска. Това са образите на благородната простота, които идат от най-ценното качество: искреността. Не само в пластично и музикално, но и в композиционно отношение стихът на Димчо Дебелянов е винаги издържан. Особено е характерен у него крайният поант: това е винаги удар на един клавиш, чийто звук е особено продължителен. След като замлъкне той, продължава пак да звучи неговият резонанс в душата ви. Дълго искате да ви оставят сами, да не ви говори никой...

Тоя плебей с душа на патриций принадлежи към ония несретници, които никога не могат да намерят опорна точка в живота. Някакво проклятие тегне върху му – да не може никога да достигне това, към което се устреми, и да не задържа онова, което с големи жертви е успял да завладее.

За зора огнеструйна копнея,
а слепи ме с лъчите си тя,
в пролетта като в есен аз крея,
в есента като в пролет цъфтя.

На безстрастното време в неспира
гасне мълком живот неживян,
и плачът ми за пристан умира
низ велика пустиня развян.

Като ракета, той се издига стремително към небосклона и в миг се разсипва там на ярки разноцветни кандила.

С блясъка на всяко едно от тях гори всяка от неговите песни.

ВЛАДИМИР ВАСИЛЕВ

ПОЕЗИЯ И НАЦИОНАЛНА СЪДБА

Поезията на Димчо Дебелянов е разгърната метафора на българската национална съдба. На един от най-нежните ни лирици е съдено да се докосне до трагичните преизподни в превратностите на българския дух. И да слезе в най-мрачните им катакомби, където скръбта е единствен господар. Парадоксална закономерност е, че в светлата печал на поета се оглежда драматичната реалност на народностната съдба. Дебелянов като пророк вижда прилепово̀то крило на злото, надвиснало над бъдещето на Отечеството. Почти десет години преди месомелачката на Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война да окървави България, поетът предчувства катастрофата на националните идеали за обединение, крушението на възрожденските чистота и поривност в духа на българина, погрома на огнеструйните копнежи на умиращата и светлораждаща се разнолика и нестройна българска душа.

Може би затова Дебелянов е един от българските поети с най-изострено чувство за трагичното, дори за катастрофичното. Разбира се, при него трагичните предчувствия са винаги някак приглушени, дискретно завоалирани и звучат под сурдинка. Този тъй деликатен и чувствителен поет, дарен от Провидението със слънчев талант, получава от Фатума непрекъснати удари. От една страна, личната му съдба е низ от лишения, жертви и тегоби, от друга страна, в душата му се оглежда задълбочаващата се драма на националната съдба. Константин Константинов твърде проницателно отбелязва тази особеност: „Аз не зная обаче друг човек, връз когото съдбата така жестоко и недостойно да се е насдмивала. И ако отбелязвам туй сега – то е единствено защото то именно чертаеше пътя на неговата поезия. Чувствителен до болезненост, невъздържан и буен по темперамент, с душа на вечен бунтар – той не можеше стоически да понася ударите и те се отекваха в сърцето му като на плачеща цигулка. Сякаш всички зли сили се бяха съюзили да не дадат минута покой на тоя нежен човек, който с насмешка понасяше материалната мизерия, но който се гърчеше от най-малкото докосване на душата му."

Още в ранните стихотворения на Дебелянов веят скръбните крила на непредотвратимата Съдба, трагическата Вина, жестокия национален Жребий. Откъде у младия и романтичен дух такава сила на съзнанието и воля на таланта, за да понесе със светло примирение тежестта на поетовия си жребий? Не само ранните творби на Дебелянов, но и неговите писма от началото на века ни показват един човек, осенен с ореола на преждевременна мъдрост – ударите на съдбата той посреща с почти философско примирение, в самотата вижда не наказание, а поле за съзерцание, порив към творчество. Затова дори бунтът у Дебелянов е дискретно приглушен и взема формата на естетическо отхвърляне, нравствено презрение. Людмил Стоянов посочва, че макар и сам жертва на хорската злоба и предразсъдъците, Дебелянов не се затваря в едно херметично самооблъщение, а неговата словесна и песенна сила „се слива с ритъма и копнежа на народния дух". Типичен представител на бохемата, поетът удивително точно и проникновено долавя и конкретния пулс на народния живот, тенденцията на народните тежнения. И нека отново се позовем на Людмил Стоянов: „Сдържан, прост, естествен, неразточителен, ясен, той не иска с нищо друго да се отличава от другите, да блести с редки достойнства: не иска да стърчи над тълпата, да буди удивление. Висшият свят, в който живее духът му, ще изглежда осквернен, ако той се разкрие напълно. Прафилистерската среда, дето го е тласнала съдбата, и страхът да не изглежда жалък между „здравите", „практични хора" го кара често да слиза до тяхното равнище, за да убеди света, че той не е никакъв „избраник", че е като всички. Такъв е животът

му, в това лежи тайната на неговата жизнена драма. Защото все пак има нещо непреодолимо, нещо по-силно от него, нещо, което го отличава, окръжава го с легенда, отделя го от видимия и го тласка към невидимия свят. И колкото съпротивата срещу този зов на висшите сили е по-упорита, толкова повече растат вътрешната драма, раздвоението между него и света. Неговата вътрешна чистота дири възможност да се омърси, за да не изглежда като анахронизъм."

Редица писма на Дебелянов до негови близки приятели (особено до Николай Лилиев) хвърлят допълнителна светлина върху болезненото възприемане на простащкия делничен живот, върху контраста между необходимостта да се живее в тази потискаща среда и същевременно да се разгръщат най-фините лирически трепети.

След Ботев, Вазов, Пенчо Славейков и Яворов поезията на Дебелянов е поредната екстазна пулсация на отечествената нравствена енергия. Спъван във външното си развитие – трагедийно смазан и разчленен от безумията на посредствени и продажни политици и управници, българският дух се разгръща в териториите на духовната вселена. Една безгранична и всемогъща държава на фините трепети, на божественото откровение и прозрението, на внезапните и яростни тласъци на народнопесенния гений. Една материализирана империя на духа, на словото, което е у Бога, и Бог е словото. Ето как българският характер намира божествените си изявления в поезията на тези строители на отечествения дух. Словото не е само думата, звукът, музиката, но и невидимото лъчение на доброто, всеопрощаващото, благодатта. Ето защо то открива върховните измерения на един друг свят – по-добър, по-човечен, по-истински дори, според мечтанията на поетите. И Дебелянов като останалите ни големи лирици постоянно се сблъсква с отвратителния филистерски дух на обкръжаващата го среда, с крещящото безсмислие на парвенюшката действителност.

О, неволя – да креещ
на неволите раб,
да възпламваш и тлееш –
ту всесилен, ту слаб.

Тук обжегнат от зноя,
там помръзнал в студа,
надломяван от своя
и от чужди вражда.

Да тъгуваш по скрити,
неизгрели слънца,
сам понесъл тъгите
на милиони сърца.

Като воин в тъмница
да не можеш – пленен,
да развържеш десница
в гняв безумно-свещен.

(В тъмница)

Натоварен от съдбата да бъде един от духовните водачи на народа, една от неговите нравствени опори, този нежен юноша се сражава с удивителна последователност като един Дон Кихот на словото с арогантните и силните на деня Тартюфи.

Гео Милев е един от първите, който посочва драматичната връзка между живот, съвест и поезия у Дебелянов: „Димчо Дебелянов беше пленник на страшната проблема Живот. Неговата невероятна съвест разбиваше живота на хиляди въпроси, които се сплитаха около душата му в нажежени и безизходни пръстени. Животът беше за него страдание, а страданието – негова поезия.

Димчо живееше един страшен живот на съвестта – в онази хлъзгава пътека, дето кракът се бои да стъпи – между волята и безумието."

И действително – безумието на мерзката действителност убива поривите и летежа на нежните души, съ-

сипва всякаква духовност, но волята на поета, волята на високонравствената личност продължава искрата на живота. Удивително е, че нежната натура на Димчо с творчеството си и с личната си гражданска позиция е същевременно безкомпромисна и горда. Тази ужасяваща филистерска действителност, която със своите клюки, интриги, бездушие и цинизъм тласка към смъртта крехкия и ранимия Димитър Бояджиев и даже харамията Яворов, не може да сломи лъчезарната душа на Димчо Дебелянов. Колкото по-отвратителна става средата, толкова по-яростна е и съпротивата на поета. Всеки негов ред, всяка негова дума е лъчеструен протест на чистото и невинно съзнание, на ангелски извисената душа против фасулковщината на обществената среда, ако използваме яркия израз на Пенчо Славейков. Но в сблъсъка с мрачната реалност поетичното крило се превръща в меч:

На робска нощ под свода черен,
за участ царствена роден,
кат слънце тръгна ти – уверен,
към подвига на своя ден.

И хвърли зрак в предел безплоден,
де гаснат болно лъч по лъч,
де всеки трепет благороден
замира в кипналата злъч.

Там тма слепци обезумели
към теб похулен рев изви –
презрений хищно те прицели
и нищият те уязви.

Но, жрец и воин на живота,
ту благ, ту огненожесток,
ти горд възлезе на Голгота
и не отрече своя Бог.

(На Пенчо Славейков)

Тези стихове, посветени на самия Пенчо Славейков, показват ясното съзнание за съдбовната мисия на българския поет. Той трябва да бъде едновременно и жрец, и воин. Жрец, който възнася кристалната нравственост на българската душа, и воин, който я спасява от бруталните атаки на посредствената обществена действителност. Знаменателни са социалната, естетическата и етичната последователност, с които големите български поети изпълняват тази своя велика мисия. Историята на отечествената поезия в нейните върхови изяви – Ботев, Вазов, Пенчо Славейков, Яворов, Гео Милев, Дебелянов, Кирил Христов, Вапцаров, се оказва в такъв аспект история на движението на българския дух. Движение към така бленуваните национални идеали, към социална справедливост и човешко достойнство, към мечтаните нравствени коти на братството, солидарността, любовта; към неведомите и примамливи селения на красотата и съвършенството.

Димчо Дебелянов носи на крехките си плещи тежката отговорност да бъде и жрец, и воин. Изобщо в съдбовното за България навечерие на войните Провидението предопределя големите български писатели да бъдат и духовни изповедници на нацията, и безстрашни воини за защитата на нейните самобитност и идентичност. Ето защо след поредната национална катастрофа в края на Първата световна война обезумелите и обезверени народни маси не отиват да протестират пред Народното събрание, а се събират под балкончето на патриарха на българската литература дядо Вазов, за да получат съвет, нравствена опора и ориентир за бъдещето. Най-просветената част от българското общество гледа с жадните очи на надеждата към жестовете, думите и посланията на българските интелектуалци по това време като спасителни мостове към грядущето.

Лириката на Димчо Дебелянов е духовно свещенодействие, посвещение на душата на мислещия човек в принципите на добротворното, светозарното, състрадателното, милосърдието и благостта. Често пъти пътешествията на поета към Светлината преодоляват препятстви-

ята на мрачни преизподни. Има едно удивително стихотворение – „Миг“, което ни показва лирика почти като слизащия в бездните на ада Орфей. Тази творба ни навява асоциации за късните съчинения на Яворов, където поетът е трагичен пътешественик в неизвестните и опасно-мамещи океани на инферналното.

Дали се е случило нявга – не помня,
не знам – ще се случи ли... Тъжен и морен,
аз плувах самин из тълпата огромна
на някакъв град огрешѐн и позорен.
Над мене, замръзнало в мисъл безумна,
небето немееше странно далече,
а долу се носеше музика шумна
от стъпки, от смях и преплетени речи.
Но горди и сластни очи не зовяха
на уличен пир моите жажди смирени –
мъжете там хилави воини бяха,
жените – отвъргнати, неми сирени...
В миг глуха вълна над града се пронесе,
в миг всичко в заглъхналост странна потъна,
аз сетих и страх, и молитви в сърце си
и вѝдех света като пропаст бездънна.
Незрими води, с глух и таинствен ромон,
заляха съня на безбрежния неми
и нямаше там ни надежда, ни спомен –
и нямаше там ни пространство, ни време...

(Миг)

Това е може би най-яркото и въздействащо стихотворение на Дебелянов, в което действителността (и социалната, и духовната) е видяна като безмълвен кошмар, призрачната чудовищност на реалността е очертана с ужасяваща релефност и същевременно без патос, сякаш поетът наблюдава целия този ужас през матово стъкло. Светът е пропаст бездънна, а времето и човеците – ледно-бездушни. И експлозията на това трагическо усещане не е облечена в типичните за епохата символистични одежди, а е предадена с удивителна ясност и предметна образност,

които след десетина години ще бъдат едни от главните белези на новите търсения на българските поети.

И с поглед стъмѐн от предсмъртна замая
аз плахо превих колена прималняли,
помислих, че някакъв глас ще вещае
незнаен завет из незнайни скрижали,
че някакъв бог умилен ще разкрие,
след толкова дни на безумства метежни:
защо е тъй горд и надвластен, а ние –
тъй слаби, тъй горестни, тъй безнадеждни!
Напразно, уви! – Невъзпламнал угасна
великият миг на великото чудо,
нов суетен стрем из тълпата ме тласна,
мечтата смени безпощадна пробуда –
и ропот, и смях в тишината нахлуха...
„Пиян е, безумен е!“ – някой прошушна...
Аз станах. – Небето бе празно и глухо...
Аз плачех. – Тълпата бе ледно-бездушна.

(Миг)

При Димчо Дебелянов е изумителна степента на конкретност на поетическото внушение. И най-абстрактната лирическа форма, и най-отвлечената асоциация, метафора или сравнение въздействат директно и почти пластически осезаемо. Посланието се приема пряко от сърцето на читателя. Доведеният до блясък лирически рисунък нахлува като безмълвна музика и пречиства съзнанието. Кехлибарената прозрачност на невидимия мах на хиляди благославящи гълъбови криле, недоловимата мелодия на струящи водопади от цветя, мъчително-сладостното откъсване от грубата земност, пищното великолепие на нирванно реещото се въображение, отвъдната почти притома и томление – всичко това се утаява като възторг и съзерцание в душата на четеца. Според Владимир Василев мотивът „за безплодността на всяко негово усилие преминава през светлата поезия на Димчо Дебелянова като черна нишка, на която са нанизани най-хубавите му песни – Победен, Като безумната закана, Пе-

сен, Назад през сънища стъмени. Животът го позовава на своя пир не за друго, а за да разбие в земята току-що дигнатата чаша и да изгаси слънцата на едва почналия празник. Неговата участ е да вижда при всеки полет крилете си вързани, да не може да дигне десница дори в минути на безумно-свещен гняв! В това е неговият трагизъм, трагизъм на безсилната воля – опънатият лък, чиито стрели, ударени в гранита на живота, рикошират и раняват самия стрелец."

Но дори и когато внушението е заредено с нотки на резигнация и съмнение, дори когато там доминира мотивът за безплодността на всяко поетово усилие, в лириката на Дебелянов няма апатия, а само загадъчна приглушеност, а понякога и мистични интонации.

Далеч над мъртвите гори погледна мъртвата луна
и пред очите ми разкри скръбта на тиха равнина.

Напразно дирят път очи, напразно чака жаден слух –
просторът царствено мълчи – навеки сляп, навеки глух.

Понявга само тръпен хлад разбужда сънните треви
и някой страшен и злорад слова загадъчни мълви.

Аз дигам сепнато глава, сърце ми свиват страх и мраз.
Потръпвам, спирам се, зова и мре без ехо моят глас.

Като лампада в мъртъв храм погледна мъртвата луна –
и аз бях слаб, и аз бях сам, сред пълна с бури тишина.

(Далеч...)

Редица изследователи на Дебеляновото творчество посочват неговата склонност към мистичното. Константин Гълъбов дори твърди, че поезията на Дебелянов „е бременна от мистични представи". Но усещането за мистичност идва не от някаква абстрактна фикция, а по-скоро се дължи на особеното чувство за вина, което пронизва като невидима нишка повечето творби на Дебелянов. В строгото нравствено съзнание на свръхчувствителния поет сякаш се отразява една колективна родова вина, като че ли неговата душа улавя послания, които идват през вековете. Затова понякога у Дебелянов се проявява особеното усещане, че е от племето на прокълнатите, или както отбелязва Николай Райнов, „Още преди векове някакъв злорад пророк е проклел това племе (кой знае за какъв грях) и тази проклетия виси и над поета („През вековете")... Това племе е разгневило с нещо Бога и Той го е пратил да се въплъщава „през вековете" в „безнадеждните идоли", дето да изпита лютевината на порока и дълбочината на горестта.

По тоя „път окървавен" върви и поетът; но един ден на прокълнатия дотегва да мъкне бремето на неволя и окаянство; той сключва фаустовски договор с дявола, като му обещава „вихрени победи и жар всерадостна", ала го измамва."

Всъщност тежестта на колективната вина, на своеобразната кармична обремененост, която е пряко последствие от трагическото саморазгръщане на българската национална съдба, тежи и върху плещите на други големи български поети от началото на века. Въпреки индивидуалните различия тази особеност може да се открои и при Пейо Яворов, Стоян Михайловски, Димитър Бояджиев, а малко по-късно и у Николай Лилиев, Гео Милев, Христо Смирненски, Атанас Далчев. Те живеят и творят в особено драматично и напрегнато време – в навечерието на войните, когато във въздуха сякаш витае усещането за идващата катастрофа. Затова в душите им протича постоянен сблъсък между възторженото очакване и мечтанието за постигане на идеала за национално обединение и трагично-горестното предчувствие за тежкия национален жребий.

Гарвановата сянка на родовата, колективната вина е главната причина почти във всяко стихотворение на Дебелянов да откриваме една особена печал. Дори когато лиричното съзерцание търси скритата хармония на природата, дори когато плахите стъпки на поета отекват в нощта на притихналия град, дори когато той иска да обрисува с най-мечтателни думи копнежа по любимия образ, пак ще усетим невидимото дихание на вездесъщата печал.

С нечути стъпки в тъмен край отмина
денят, донесъл зной и знойна жад,
и свела небесата, нощ пустинна
лей сълзи над притихналия град.

И в тази нощ, на тебе посветена,
под ромона приспивен на дъжда,
заспива печалта ми, озарена
от спомена на твойто първо Да.

(Писмо)

В лицето на Яворов и Дебелянов естетичният заряд на мощната школа на руския и френския символизъм се преплавя и органично втъкава в българската поетична традиция. Изследователите нееднократно посочват (а и самият Дебелянов в редица свои писма изтъква) поетическата и стилистичната близост, за да не кажем възторг, на Дебелянов пред поети като Франсис Жам, Албер Самен, Пол Верлен, Александър Блок, Метерлинк, Жерар дьо Нервал и други. Но изяществото на формата, виртуозността на метафоричното мислене, филиграността на поетичната визия не са за него (както, разбира се, и за Яворов, Лилиев, Траянов) самоцел, а само средство за постигане сърцевината на истинското внушение, нравствено-естетичното и социалното послание. В лицето на Дебелянов българският стих разгръща своите изключителни вътрешни потенции. Неслучайно Николай Лилиев твърди, че „Може би Дебелянов е най-музикалният поет на своето поколение, в неговите стихотворни изповеди римовка, ритъм, интонация намират едва ли не своята най-висока точка. Ако трябва да се търси неговото място в българската поезия, то е, разбира се, при Яворов – с това презрение към всяка простащина, с тоя гневен патос, с който е пропито цялото творчество на Яворов."

При Дебелянов (както и при Яворов) откриваме пълна хармония между съдържание и форма – изключителното многообразие на сравненията, фантастичната лекота при боравенето с различните видове рими и ритмични стъпки, рисуването на невероятни словесни пейзажи с асонанси, алитерации, съвършеното владеене на богатството на българското народно творчество и песен, чиито ритъм, колорит и философия са невидимо втъкани в стиха на поета – отразяват всъщност полифонията на народната душа и демонстрират едно удивително единение с тази душа. Ето защо у Дебелянов дори и най-интимният мотив е социално обагрен, както и социалното отношение е интимно. Затова дори когато постоянните удари на съдбата отекват в сърцето на му, когато възпява жертвоприношението пред олтара на безсмъртната възлюбена – в посланията на поета усещаме завладяващ социален заряд.

Пробуждам се – денят в прозорците ми гледа,
на сладосънна нощ прогонил сетний знак.
Днес що ме чака вън – разгром или победа? –
Не знам, но ти, нали, но ти ме чакаш пак?

С оборено чело стоиш на моя праг,
прошарени коси разпуснала в безреда,
проблясва в твоя взор тревожен полузрак.
Излизам – и по мен ти тръгваш смъртно-бледа.

Покрусен в ранина аз сещам твоя дих
при всеки смел подем, при всякое падение;
кажи, след кой възторг горчилки аз не пих,

и колко божества измряха неродени
на страдното сърце в най-пазения кът,
о, Грижа, спътнице в нерад и стръмен път!

(Грижа)

Важно е да се отбележи следната особеност – Дебелянов, както и Яворов, хуманизират или натоварват с чисто човешки черти такива емблематични за тях абстракции като Музата и Съдбата (Яворов), Грижата, Неволята и Съдбата (Дебелянов) и са в непрестанни диалози с тях. Това позволява на поетите от конкретен, предельно призе-

мен опредметен мотив, внушение, асоциация или послание да се извисят до абстракцията, до екстраполацията. Тази особеност е изключително характерна тъкмо за Дебелянов и Яворов.

Дебелянов е владетел на отвъдни сънища и блянове, повелител на бури и метежи, създател на нови светове. Изправен пред невъзможността да открие своя естетически и социален идеал сред злокобната и профанска действителност, която го заобикаля, творецът започва да създава друг свят. Непрестанното неудовлетворение на неговото неудържимо и буйно въображение сътворява фантастични картини и духовни пейзажи. Удивителен е контрастът между отделните стихотворения на Дебелянов – понякога стихът е рязък, релефно насечен, динамично взривозареден, наситен с есхатологични алюзии. Важни смислово-натоварени символи за поета са Нощта, Здрачът, Отвъдното, Смъртта. Дебелянов е един от малцината големи български поети с провидчески предчувствия. Поразителни са някои негови признания в писма до близки, както и предчувствията в отделни стихотворения, които почти винаги се сбъдват. Дори собствената си смърт Дебелянов предсказва с вледеняващо-поразителна точност в стихотворението „Сиротна песен". Този поет е надарен със способността да вижда, да предугадва, да предусеща, неговият поглед прониква далеч напред и почти винаги той вижда поне в няколко пласта. Затова и някои от критиците или изследователите на творчеството му се изненадват от загадъчните, неясните, почти мистичните послания на неговата поезия.

Аз помня кръстопът в поля безбрежни,
там с гордо пълновластие Нощта
от всички зли покращща в света
на пир извика вихрите метежни.

От юг потръгна неброима рат,
от север друга с тътен се зададе
и пламнаха сред облачни грамади
усмивките на ужаса злорад.

Аз помня вик, ту сдавен, ту издигнат
безсилно сред тържествения рев,
там пътник на смъртта пред черний зев,
ридаеше, от бурята настигнат.

(Кръстопът)

Но лирата на Дебелянов е способна от тези драматично тежки, изсечени сякаш с Микеланджелова мощ словесни фрески да премине с вълшебна лекота към пастелния есkиз, към богато оркестрованата пасторална картина, към словесния реприз, към вълшебното музициране с думи, метафори и образи. Словото при Дебелянов е едновременно представа, мотив, нашепване, идея, мелодия, рисунка, откровение, порив извън конвенциите на традиционното съзнание. В такива случаи Дебелянов се опитва сякаш да нарисува душата на природата. Той прилича на художник импресионист, съзерцаващ природната феерия и опитващ се с думи да предаде цялото ѝ неописуемо великолепие. Или прилича на магьосник диригент, който дирижира гигантски оркестър, и думите звучат със специфичния глас на отделните инструменти. Един от ярките примери тук е удивителното стихотворение „Гора". Достатъчно е да прочетем още първите редове, и ще чуем нежния глас на обои, валдхорни, флейти, виоли, фаготи... Поетът тръгва от пантеистичното съзерцание, от пасторалната идилия, за да стигне до невижданите дълбини на божествения лик на природната душа.

Накрай полето, дето плавно излъчва слънцето стрели
и в марни валози потокът с вълни приспивни ръмоли,
меда на отдиха стаила дълбоко в девствени недра,
виши колони непреклонни успокоената Гора.

Там дремят приказки старинни, там тае звънка тишина
и в безответните ѝ скути, като вълна подир вълна,
заглъхват хоровете страстни на многогласното поле
и подслон верен в час вечерен намират морните криле.

Дебелянов е като че ли първият български поет, който вае картини от подтекст. Нека условно да приемем, че в тази творба можем да открием поне три пласта. Първият е визуалната картина, изображението. Вторият е рисуващата мелодия, словесният речитатив. Третият пласт е скритото послание, своеобразният кодиран текст. Стихотворението се разгръща като многогласов канон. Към изобразителната картина се прибавя музикалната фактура. Постепенно се напластяват образи, сравнения и неусетно се оформя един внушителен ансамбъл от думи, звуци, картини. Действително като че ли най-подходящата дума тук е ансамбъл – едновременно и равноправно звучене на много „инструменти".

И знае пътникът отруден, че в презнощ тръпните листа
с участен ромон ще му спомнят на миналото повестта,

в зори низ глъхнали присои, далек от полски прах и дим,
пред него повтор ще въстава животът ласкав и любим,
а денем, лик когато свежда над примирената вода –
ще вижда прежните копнежи там мъдро спящи навсегда.

Че дълги дни към хубост вярна в набег безцелен устремен
той вред в полето е настигнал следите на предвечна тлен
и сам е свърнал – на Гората в съкровищните самоти,
последна радост да изведа, последна скръб да приюти...

(Гора)

На Васил Пундев принадлежи едно много тънко наблюдение върху Дебеляновата поетика в тази насока. Говорейки за класическата простота на лириката му, Пундев отбелязва: „Думите тук сякаш нямат по-друго значение от обикновеното, а добиват рядка дълбочина и сила на внушение. Такъв е изобщо поетическият език на Дебелянов – език на съсредоточен и сърдечен поет. Той има какво да каже и не може да не го каже. Стихът е за него необходимост. А за нея не е потребен външен блясък. Отвътре свети тя и колкото повече се доближава нашето вживяване до нея, толкова по-надълбоко изглежда нейният огън, толкова по-скъп и свой чувстваме поета. Хубостта на формата в неговия стих е свободна рожба на лирическото движение. Изобщо енергичен и строг – това личи и от предпочитанието на мъжките рими, – стихът му зазвучава понякога в богато съчетани алитерации и асонанси, в отлична звукова символика."

В това се крие и тайната на нарастващото, почти магическо привличане на четеца към това, а и към други стихотворения на Дебелянов. Почти век след смъртта на поета читателите и анализаторите откриват нови и нови значения, пластове, трактовки, асоциации, които ни навяват творбите му.

В постоянния си стремеж към естетическия авангард поети като Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Гео Милев, Теодор Траянов непрекъснато преосмислят посланията на народнопесенната традиция. Затова те не само съхраняват жив пламъка на националната идентичност, но и откриват нови пространства пред лъчетворящия български дух. В народната песен ги привличат неподражаемата символна натовареност на думите и същевременно тяхната реалистичност и земност, мистичната почти сила на посланията, в които народнопесенният гений кодира особеностите на националните съдба и характер. Сякаш достолепният шепот на вековете отеква в творбите на споменатите поети и бавно, с могъща последователност и сила съзижда архитектониката от звуци, багри, думи и философии, които народната песен съхранява, за да пренесе през времето изконните ценности на българската нация. При това силата на традицията предопределя и автентичността на модерните търсения. Редица стихотворения на Дебелянов („Черна песен", „Светъл спомен", „Усмихнати вълни", „Кръстопът", „Спи градът", „Далеч", „На злото...", „През вековете", „Пловдив", „Гора", „Миг") са емблематични за единството на авангардно и традиционно в лирическото изображение.

Димчо Дебелянов е един от лириците, чрез които в българската поезия навлиза образът на големия град. Градът му е свързан със спомена за любимото същество, „об-

разът на милото дете/ нявга озарило моя праг", ту е чудовището, чиито глави са Скръбта, Горестта, Грижата, Неволята, Мизерията, Отчуждението. Още детските години на Дебелянов, когато той живее в Пловдив, са белязани от знака на неволята. Тук са първите крушения и първите разочарования, тук за първи път чувствителната душа на юношата е покъртена от тегнещата над него забрана за щастие. Поетът натоварва града с човешки черти – той като че ли е пулсиращо, дишащо, чувстващо и мислещо същество.

Как бяха скръбни моите детски дни!
О, колко много сълзи спотаени!
Тук първи път се моя взор стъмни
и безпощадна буря сви над мене.

Тук първи път чух възглас: – престани:
да вярваш и да дириш – забранен е
на любовта плодът – и в зли страни
мечтите ти навек ще бъдат пленни.

И днес аз бродя в тоя скърбен град –
едничък дом на моята скръб бездомна –
аз бродя за утехата нерад –

и кат загубен в пустоша огромна.
И толкоз черни мисли ми тежат,
че аз не искам нищо да си спомна.

(Пловдив)

Димчо Дебелянов е очевидно е един от най-антиномичните поети в българската лирика. Противопоставянето на полярни настроения и състояния, постоянната пулсация на своеобразните антитезни докосвания и отблъсквания определят главния източник за драматизъм и драматично напрежение в поезията на Дебелянов. Едни от любимите символни послания на поета се съдържат в противостоящите Светлина и Мрак, Ден и Нощ. Приглушеното, мечтателното, бленуваното, копнежът, светлината противостоят на мрака, здрачното, загадъчното, инферналното. В миналото се оглежда бъдещето, което същевременно и го отрича. Възторгът, радостният унес, ликуването са противопоставени на тъгата, унинието, скепсиса, мировата печал. Злото се зарежда в доброто, както в доброто са наченките на злото. Справедливостта, благородството, достойнството, гордостта отричат бездушността, жестокостта, подлостта. И същевременно взаимно се проникват и самосъздават. На земното е противопоставено отвъдното, грубото е атакувано от небесното. Срещу хулата, клетвата, проклятието се възправят възвишеният благослов, нежното съзерцание. Смъртта бива отричана от живота, животът бива завладяван от смъртта.

Особено ярки са антитезните пулсации в стихотворенията, посветени на любимия образ или жената изобщо. Дебелянов се опитва да разгадае неразгадаемата енигма, която представлява жената. Ако внимателно препрочетем неговите лирически творби, ще ни порази упоритостта, с която авторът дълбае в тази насока. Момичето още като невинно съзнание, почти дете, блян, копнежен отблясък, любимата в пролетта на своето първо разцъфване, жената като изкушение, изпълзващо се очароване и разюздана плът – през всичко това минава и го претворява фантастично реещото се въображение на поета. Жената е едновременно ангел, серафическо същество, символ на чистата белоснежна девственост и същевременно изкушение, лъст, порок, сласт, подземно мамеща сила. Малцина са българските лирици, които достигат до такива дълбини в поетическия „анализ", в емоционалното възсъздаване на поливалентния и ирационален образ на жената, както Дебелянов. Стихотворения като „Отминната", „Лъст", „Светъл спомен", „Лунен блясък", „Nevermore", „Отгласи", „Писмо", „Жъртвоприношение", „Аз искам да те помня все така" са великолепна илюстрация в това отношение. Тук чувството пулсира във волтовата дъга между пробуждане и униние, буйна страст и отвъдно съзерцание, здрава земна чувственост и почти нирванно отсъствие,

екстаз и покруса, ликуване и безнадеждност, яростен възторг и светла печал.

АЗ искам да те помня все така:
бездомна, безнадеждна и унила,
в ръка ми вплела пламнала ръка
и до сърце ми скърбен лик склонила.
Градът далече тъпне в мътен дим,
край нас, на хълма, тръпнат дърветата
и любовта ни сякаш пò е свята,
защото трябва да се разделим.

„В зори ще тръгна, ти в зори дойди
и донеси ми своя взор прощален –
да го припомня верен и печален
в часа, когато Тя ще победи!“
– О, Морна, Морна, в буря скършен злак,
укрий молбите, вярвай – пролетта ни
недосънуван сън не ще остане
и ти при мене ще се върнеш пак!

А все по-страшно пада нощ над нас,
чертаят мрежа прилепите в мрака,
утеха сетна твойта немощ чака,
а в свойта вяра сам не вярвам аз.
И ти отпущаш пламнала ръка
и тръгваш, поглед в тъмнината впила,
изгубила дори за сълзи сила. –
Аз искам да те помня все така...

С любовното чувство у Дебелянов се извършват своеобразна сублимация и трансформация. Ако в този ужасен свят е невъзможна индивидуалната любов, ако е непостижимо личното щастие, тогава човек трябва да се разтвори в любовта към Отечеството, в нравственото сияние на дълга и чувството за чест, достойнство и вяра. Четирите прекрасни елегии – „Ти смътно се мяркаш“, „Да се завърнеш в бащината къща“, „Помниш ли, помниш ли тихия двор“ и „Аз искам да те помня все така“ – показват, че Дебелянов е постигнал една от най-трудните, почти невъзможни победи – победата над желанията, изкушенията, победата на възвишения дух над искащото тяло. Освободен от оковите на грубата земност, надмогнал изкусителната песен на сирените на плътта, поетът потъва в едно съзерцание, което му позволява да осмисли главната задача на своето съществуване, смисъла на своя живот. В българската поезия няма друг поет, постигнал такава дълбочина и проникновение при изграждането и поетическо-философското осмисляне на образа на спомена, в който се оглежда миналото и се раждат отговорите на бъдещето. Тези елегии са същевременно най-високите постижения на българската поезия в областта на рисуването с думи и със звуци.

ДА се завърнеш в бащината къща,
когато вечерта смирено гасне
и тихи пазви тиха нощ разгръща
да приласкае скръбни и нещастни.
Кат бреме хвърлил черната умора,
що безутешни дни ти завещаха –
ти с плахи стъпки да събудиш в двора
пред гостенин очакван радост плаха.

Да те присрещне старата на прага
и сложил чело на безсилно рамо,
да чезнеш в нейната усмивка блага
и дълго да повтаряш: мамо, мамо...

Или

ПОМНИШ ли, помниш ли тихия двор,
тихия дом в белоцветните вишни? –
Ах, не проблясвайте в моя затвор,
жалби далечни и спомени лишни –
аз съм заключеник в мрачен затвор,
жалби далечни и спомени лишни,
моята стража е моят позор,
моята казън са дните предишни!

Преди да замине за фронта, Дебелянов вече е готов за върховната инициация, за посвещението на Отечеството. В едно свое писмо до Николай Лилиев той споделя: „Родихме се във времена, които са или велики, или безподобно подли. Сам не зная от какво страдаме – от слабост ли, от ненужна сила ли – изобщо аз нищо не разбирам тези дни. И струва ми се, никой нищо не разбира. Аз се повече и повече губя яснота на съзнанието, налитат ме срамни настроения и нелепи желания; често пъти ми се струва, че всичко съм забравил, че не зная кой съм, къде съм, с кои хора съм, и мисълта, че може би аз отдавна съм престанал да живея, че сегашният живот е едно бледо повторение на нещо минало, имало някога смисъл, мъчително ме гнети."

Фронтът привлича Дебелянов с някаква загадъчна и страшна, непредотвратимо магична сила. Поетът иска да се изтръгне от обятията на сегашния си живот, който му изглежда като „бледо повторение на нещо минало", и да се втурне в бездната на мамещата неизвестност. Все по-натрапчиви започват да стават предчувствията за близката гибел и в нейното съзерцание и очакване няма страх, а само успокоение и примирение. Приятели и познати на Димчо от фронта посочват неговото странно спокойствие и сигурност, вътрешната му подготвеност за мига на идващата смърт.

...и чакаш примирено празника на кървавия смях,
когато и над твоя свят съдбата мрак ще протръби.

Именно тази вътрешна подготвеност, именно съзряването на усещането за особеното посвещение позволяват на Дебелянов да създаде и най-зрелите си творби, обединени в цикъла „Скрити вопли". Всички изследователи и критици са единодушни, че последните работи на Дебелянов са началото на един нов художествен изказ за българската поезия въобще. С тях той подготвя естетическите и поетическите търсения на следващите генерации български поети през 20-те, 30-те и 40-те години. Като четем „Нощ към Солун", „Приижда, връщат се...", „Старият бивак", „Тиха победа", „Един убит", „Сиротна песен", пред нас се изправя величественият словесен храм на Дебеляновата Пиета. Това е храм на състраданието, саможертвата, изкуплението, всеопрощението. Няма омраза, няма гняв, няма осъждане на съдбата. Има разбиране, че може би тъкмо в това е тайната на българската национална съдба, има смирение, има любов и вселенска кротост. Има Пиета. Проницателно Николай Райнов отбелязва: „Поетът, след като се е отделил от припряния грохотен живот на градовете, чувства, че човек не е откъснато същество, ами е част от света, част от земята; той трябва да живее във вселенската цялост – и тогава ще бъде честит. Зад войната, зад залисиите на всекидневния живот поетът намира нещо трайно, което би осветило самата смърт; то е съзнанието, че човешкият дух е едно с духа на природата, а тя е вечна..."

„Скрити вопли", или т. нар. военен цикъл на Дебелянов, представляват всъщност изключително кондензирано емоционално повествование, пресъздаващо съдбата на българския войник (респективно на цялото Отечество) по време на войната. Удивителна и неподражаема е способността на лирика да претвори страшния лик на войната чрез метода на контраста – ужасът, трагедията, кървавата вакханалия, безумието и безчовечността на войната са показани индиректно чрез фрапантно контрастиращите им сцени, в които мечтаещите и почиващи си войници сякаш са в преддверието на връхлитащия ги ураган.

Пак тъй жадувана нощта се върна
и с майчин шепот и милувки свежи
сзва на отдих морните войници
и жалбите им с кротък здрач замрежи.

Заглъхна Удово, където много
стоманни сили през деня кънтеха,
снегът на север почерня безмълвно
и сънищата звезден път поеха.

И в схлупената, обгорена хижа –
чер знак на лихата стихия бранна –
ний двама с него пак укрихме своята
умора, в служба на дълга набрана.

(Нощ към Солун)

Или изумителния финал на „Прииждат, връщат се...“:

И как е странно в грохота на тоя вихър лих,
където всички са един и всеки все пак – сам,
да си припомниш, да пришъпнеш някой плачещ стих
из кротките елегии на Francis Jammes.

В Дебеляновия храм на състраданието и всеопрощението няма противопоставяне на воюващите, няма жестокост, няма желание за отмъщение, а има мъдро разбиране за несъвършенството на човешката природа. И там грее

споменът за оня слънчев кът,
дето жадните за радост тиха,
в дни на много кръв и много смърт
мирен сън и мирни скърби пиха...

(Старият бивак)

Мъртвият вече не е враг и тихата победа на поета е в светлото примирение, с което той гледа звездния покров, а над него тихо струи и крепне земната любов. Дебелянов е един от посветените във висшето познание в българската поезия, един от адептите. Той има ясно усещане за смисъла и значението на саможертвата, за дълбоката същност на крайната цел и важността на изживяваните страдания и изпитания по пътя. Затова в неговата сиротна песен се оглеждат и несретното му детство, и печалното настояще, и идещото бъдеще. Но същевременно от подтекста на стихотворението извира светла печал, осветява го горестно сияние. И тук се появява изваяната от страдание статуя на Сирака. В българската литература изобщо фигурата на сирака е ключова. В прозата от Вазов до Йовков тя е великолепно художествено интерпретирана. А в поезията без съмнение нейният апотеоз е при Димчо Дебелянов. Драмата на националната съдба се оглежда и в постоянното възпроизвеждане на сиротната личност. Самото Отечество е сираче на фона на непрекъснато усилващите изпитни и липсата на достатъчно нравствено извисени народни водачи. Достойните български личности непрекъснато поднасят себе си в жертва за каузата на Отечеството. Но като че ли жертвите често пъти са напразни. Разбира се, това е само като че ли. Посветените като Дебелянов осъзнават върховния смисъл на саможертвата и нейното важно значение за бъдещето на Отечеството.

Ако загина на война,
жал никого не ще попари –
изгубих майка, а жена
не найдох, нямам и другари.

Ала сърце ми не скърби –
приневолен живя сирака
и за утеха може би,
смъртта в победа ще дочака.

Познавам своя път нерад,
богатствата ми са у мене,
че аз съм с горести богат
и с радости несподелени.

Ще си отида от света –
тъй както съм дошъл, бездомен,
спокоен като песента,
навяваща ненужен спомен.

(Сиротна песен)

Невидима връзка свързва Сирака, Майката и Отечеството при Дебелянов. След толкова много войни и насилие образът на Отечеството е тъждествен с образите на Майката и Сирака. Неслучайно те се движат като постоянни най-смислово натоварени поетични мотиви в поезията и на Иван Вазов, Пейо Яворов, Пенчо Славейков. Затова за българските поети Майката не е никога само май-

ка на героя, но и на Отечеството. В гениалното си стихотворение „Новото гробище край Сливница" Иван Вазов говори за трагично загиналите български войници, за които никой не мисли днес освен поета и „майките свети". А Яворов в поемата си „Нощ" се обръща синовно към Родината с думите „Ще бъда твой, кълна се, майко". За разлика от Вазовата интерпретация, която почива повече на епично-героичното, и от Яворовата трактовка, изградена върху екстазния романтичен патос, при Дебелянов образът на майката е изваян с пределна пестеливост на изразните средства. Сякаш стихотворенията, в които витае образът на майката, са изградени като молитви – чрез безмълвен шепот, благоговение и съзерцание. И затова образът на майката у Дебелянов е всъщност самият образ на Състраданието и Всеопрощението, т. е. Пиета. И ние постоянно виждаме не гениалната скулптура на Иван Лазаров в Копривщица – очакващата в скръбно примирение своя син майка, – а живата Майка на Отечеството.

У Дебелянов – подобно на Ботев, Яворов и Пенчо Славейков – няма противоречие между цели и идеали, между нравствена и естетическа позиция, между личностна и социална съдба. Жестокото несъответствие между грубата действителност и светлите пориви на духа, между социалния трагизъм на поколението, пожертвано във войните, и жаждата за национално обединение и социален прогрес; между фасулковщината на общественото битие и стремежа към естетическо извисяване – ражда сътресение и разлом в съзнанието на индивида и нацията. Но поезията на Дебелянов, както и на другите големи български поети, открива възвишена точка на единението, сърдоточието на социална и индивидуална поривност, екстазното сливане на национален идеал, народностен гений и нравствена цел. Колкото повече противоречията разпъват душата на Димчо Дебелянов, толкова по-единни и цялостно звучащи са посланията на творчеството му. Защото хармонията на неговите терзания, копнения и духовни скиталчества се ражда не толкова от сблъсъка на противоположностите, а от мъчително раждащото им се единство. При Яворов и Дебелянов българската поезия, българското слово разгръщат действителната диалектическата мощ на своите вътрешни мащаби и възможности.

Аз умирам и светло се раждам –
разнолика, нестройна душа,
през деня неуморно изграждам,
през нощта без пощада руша.

Призова ли дни светло-смирени,
гръмват бури над тъмно море,
а подиря ли буря – край мене
всеки вопъл и ропот замре.

За зора огнеструйна копнея,
а слепи ме с лъчите си тя,
в пролетта като в есен аз крея,
в есента като в пролет цъфтя.

На безстрастното време в неспира
гасне мълком живот неживян,
и плачът ми за пристан умира
низ велика пустиня развян.

(Черна песен)

Разкъсван между светлата Вяра и здрача на Разума, между ясната стройност на хармонията и разрушеното единство в душата на човека, поетът ни облъчва с моралната строгост на едно съзнание, което пази живи от българската възрожденска традиция добротата, милосърдието, всеопрощението, благородството, толерантността, неудържимия порив към любовта, надеждата и красотата.

Димчо Дебелянов е слънчевото дете на българската поезия. Той продължава великата традиция на жреците воини, за които спасението на българската душа е над всичко. Той продължава страшната традиция слънчевите деца на тази страна да бъдат убивани за това, че работят за отечествената кауза. Той продължава жестоката традиция драмата на националния ни характер да е трагедия за всеки един от нас – вчера, днес и утре.

Но Дебелянов е и поет на тревожно-безстрашната вяра, поет на изцелителното съзерцание, поет на разцъфващия изгрев. Ето защо Посветеният, Адептът с пълно основание заявява

На злото в безумния бързей,
пронизван от ледна мъгла,
удавих аз своите възтързи
и морно отпуснах весла.

Напред ли, назад ли се вгледам,
не виждам, не помня, не знам,
и в немощ пред смисъл неведом,
взор склопвам покрусен и ням.

В тревожна мечта се унасям
и виждам през горестен сплин,
че в някаква светла страна съм
на Бога най-светлия син.

(На злото...)

Един от най-светлите синове на България с ясно съзнание се принася в жертва за Отечеството. Тази трагична жертва, изглежда, е нужна, за да може да разбере Отечеството скрития смисъл на своята съдба и да провиди истинските, а не измамните пътища на своето бъдеще.

ИВАН ГРАНИТСКИ

СЪДЪРЖАНИЕ

ЛИРИКА
СТИХОТВОРЕНИЯ 1920

АНТОЛОГИЯ

СТИХОТВОРЕНИЯ, НЕВКЛЮЧЕНИ В ИЗДАНИЕТО ОТ 1920 г.

ТВОРБИ, ПЕЧАТАНИ ПРИЖИВЕ

ТВОРБИ, ПЕЧАТАНИ СЛЕД СМЪРТТА НА ПОЕТА

СТИХОТВОРЕНИЯ, ВКЛЮЧВАНИ В ДОСЕГАШНИТЕ ИЗДАНИЯ